සංඝාගාත් සංඝාවේ

ධර්මාශා සං. නාගාල ව ස. ද්‍රී

anthapur
Reddy
ishna
anthapur
rnool
Godavari
Do
akhapatnam
ishna
Do
Godavari

[illegible]

[illegible] (Excise) [illegible]

[illegible]

[illegible] 1797 [illegible]

[illegible]

[illegible] 1800 [illegible]

[illegible] 1806 [illegible]

[illegible] 1843 [illegible]

30,000 [illegible]

1846 [illegible] 15 [illegible]

మహారాజా సంస్థానాధిపతి

కా.సా.శ్రీ.

1808 – 1843 నాటి

నిజాం రాజ్యపాలన చరిత్ర సంగ్రహము.

చిర్ర శ్రీరామ వీరయ్య

మహారాజా చందూలాల్ దివానిరీ

ఇంగ్లీషు వర్తక కంపెనీ వారి వలలో చిక్కి ఉత్తర సర్కారులను రాయలసీమను వారికి కట్టబెట్టిన హైదరాబాద్ నవాబు నిజామలీ ఖాన్ 6—8—1803 తేదీన చనిపోవగా ఆయన కుమారుడైన సికందర్‌జా నవాబయ్యెను.

హైదరాబాద్ నవాబు మొదట హిందూదేశమునేలు మొగలు చక్రవర్తికి ప్రతినిధిగా దక్షిణాపథరాజ్యములను పరిపాలించుటకు నియమింపబడి దక్కను సుబేదారుడని వ్యవహరింపబడుచుండిన నిజాముల్ ముల్కు సంతతివాడు. నిజాముల్ ముల్కు పేరునకు దక్కను సుబేదారుడుగ నున్నను 1724 నుండి స్వతంత్రుడుగనే వ్యవహరించుచుండెను. 1803 నాటికి మొగలు చక్రవర్తి యొక్క సామ్రాజ్యమంతరించెను. మహారాష్ట్రులు ఇంగ్లీషువారు బలవంతులై యుండిరి. ఆనాటి ఢిల్లీ పాదుషా షాఆలం పేరునకు మాత్రమే చక్రవర్తి. ఆయనకు పూర్వపు రాజలాంఛనములు మర్యాదలు మాత్రము జరుగుచుండెను.

సికందరుజాకూడా తన పూర్వులవలెనే తన దక్కను, సుబేదారీని ఢిల్లీ పాదుషాచేత ఖాయపరిపించుకొను ప్రహసనము జరిపెను. అనతంతరం ఇంగ్లీషుకంపెనీవారితో చేసుకొనిన సంధి యేర్పాటు లన్నిటిని స్థిరపరచెను. ఆ సంధి షరతుల ప్రకారము నవాబుగారికి సహాయము చేయుటకను మిషతో ఇంగ్లీషు వారు ఆరు పటాలముల సైన్యమును హైదరాబాదులో నుంచిరి. వారి ప్రతినిధియైన రెసిడెంటు హైదరాబాద్‌లో కాపురముండి ఇక్కడి వ్యవహారముల నెప్పటికప్పుడు కలకత్తాలోని గవర్నరుజనరలుకు తెలియపరచు చుండును.

హైదరాబాద్ నవాబుగారికికూడా ప్రత్యేక సైన్యమున్నను అది క్రమశిక్షణము పొందినట్టిదికాదు. అందువలనదానికికూడా ఇంగ్లీషు ఉద్యోగులను నియమించుట అవసరముగ నుండెను. కంపెనీవారు క్రమక్రమముగా బలవంతులగుచుండిరి. అన్ని విషయములందును నవాబుగారు వారిపై నాధారపడవలసిన దుస్థితి కలుగుచుండెను. బలవంతులగు నీ ఇంగ్లీషు వారికి కోపము వచ్చినచో నేమి చేయుదురో అను భయము నవాబుగారికిని, వారి మంత్రులకునుండెను. నవాబుగారిమంత్రులు ఇంగ్లీషు రెసిడెంటుగారి పట్ల వినయ విధేయతలు కలిగి వారి కనుసన్నల మెలగవలసిన వారైరి. సికందరుజా నవాబగునప్పటికి మీర్ అలం ప్రధాన మంత్రిగ నుండెను. అతడు సమర్థుడేగాక ఇంగ్లీషువారికి అనుకూలుడుగ నుండెను. అందువలన రాజకార్యములు ఇంగ్లీషువారికి అనుకూలముగ వారి ఇష్టానుసారముగా జరుగుచుండెను. మీర్అలం 1808లో చనిపోవగా ఆయన అల్లుడైన మునీర్‌ఉల్‌ముల్కుగారును సంస్థాన సైనికపక్షము వారి నాయకుడగు షమ్సుల్‌ఉమ్రాగారును ప్రధానమంత్రి పదవి నపేక్షించి పోటీపడిరి. ఈ విషయములో నవాబుగారు గవర్నరు జనరలైన మింటో గారి అభిప్రాయమును తెలిసికొనగోరిరి. మింటో గారు షమ్సుల్‌ఉమ్రాను నియమించిన బాగుండుననిరి. అయితే నవాబుగారికిది యిష్టము లేదు. ఇంగ్లీషువారిని సంతృప్తిపరచుటకై అప్పటికే దివాను పేష్కారుగా నుండి వారి కనుకూలుడుగ నుండిన రాజాచందులాల్ గారి

రాజాచందులాల్‌గారు [illegible] కులము వారు. [illegible] లెక్కలందు ప్రవీణులు. హిందూరాజుల క్రిందను, మహమ్మదీయ ప్రభువుల క్రిందను రాజోద్యోగులుగా పనిచేయువారు. చందులాల్ గారి పూర్వులు మొదట 1724లో నిజాముల్ ముల్కుగారితో ఢిల్లీనుండి హైదరాబాద్‌కు వచ్చిరి. రాజాచందులాల్‌గారు 1766లో జన్మించిరి. ఆయనకు చాలా భాషలు వచ్చును. ఆయన పారసీ ఉర్దూ భాషలలో కవిత్వము చెప్పుచుండెను. ఆయన రచించిన గజల్ అను పద్యముల సంపుటి యొక్కటి ముద్రింపబడి యున్నది. చందులాల్ గారు దివాన్ పేష్కారుగా ముప్పదేండ్లపై కాలము సమర్థతతో పనిచేసిరి. ఆయన కాలములో హైదరాబాద్ రాజకీయఆర్థిక వ్యవహారములందనేకచిక్కులు కలిగెను. వాని నన్నిటిని ఆయన ధైర్యముతో [illegible] పరిష్కరించెను. దివాను పేష్కారు పని సులభమైనదికాదు. ఒక వంక నిజాము గారికిని ఇంకొక వంక కంపెనీ వారికిని గూడా తృప్తికరముగా పనిచేయవలెను. చందూలాల్ గారు ఇంగ్లీషు రెసిడెంట్లు అందరితోను స్నేహముగా నుండి వారి గౌరవమునకు పాత్రులయ్యెను.

రాజాచందులాల్‌గారు దివాన్ పేష్కారగు నాటికి సంస్థానము యొక్క ఆదాయము సరిగా వసూలగుట లేదు. భూములన్నియు జాగీరుదారుల క్రింద నుండెను. జాగీరుదారులు చాల బలవంతులై సర్కారుకు చెల్లించవలసిన పేష్కషు బాకీలు పెట్టుచుండిరి. భూమి శిస్తు వసూలు చేయు హక్కును, పన్నులు వసూలు చేయు హక్కులును ఇజారాలకిచ్చుట ఆచారముగ నుండెను. ఇజారాదారులు ప్రజలను పీడించుచుండిరి. జాగీరుదారులు శాంతిభద్రతలు కాపాడలేకుండిరి. ప్రజల బాధలు మితి మీరెను. బలవంతులు తిరుగుబాటు చేయుచుండిరి. అల్లరులుతిరుగుబాటులు అణచుటకు సైన్యమునంపవలసి వచ్చుచుండెను. హైదరాబాదు ప్రభుత్వమువారు ఇంగ్లీషు సైనికులకు జీతబత్తెములివ్వవలసివచ్చుట వలనను, సంస్థానములోని అల్లరుల నణచుటకు నియమించు సామాన్య సైనికుల జీతబత్తెములు చెల్లించవలసి యున్నందువలను సైనిక వ్యయము పెరిగి పోవుచుండెను. సామాన్య పరిపాలన ఖర్చులకు సొమ్ము చాలకుండెను.

1818లో మహారాష్ట్ర యుద్ధానంతరము గవర్నరు జనరలు ఇంగ్లీషు సహాయక రక్షణపై వ్యయము తగ్గించుటకు, గుర్రపు దళము, కాల్బలము, ఫిరంగి మందుగుండు దళములు అన్నియు కలిపిన మొత్తబలములను పదివేలకు తగ్గించెను. అయితే చందులాలుగారు తమ సంస్థానములో శాంతిభద్రతలకని సామాన్య ఇరిగ్యులర్ ఆయుధ జనమును ముందు వెనుక లాలోచింపక పెంచుచు వానిని ఇంగ్లీషు సైనిక దళాధిపతుల క్రిందనుంచు ఏర్పాటు చేసెను. దీనివలన సైనిక వ్యయము పెరిగెను. సంస్థానాదాయము చాలక ఋణములు చేయవలసి వచ్చుచుండెను. హైదరాబాద్ రెసిడెంటుగు (సర్) చార్లెస్ మెట్కాఫ్‌గారు సంస్థానములోని ఆర్థిక పరిస్థితులను పరికించుటకు 1820లో సంస్థానములో పర్యటనము చేసి [illegible]

గొండులుగను అసమర్థులుగను ఉండిరి. శిస్తులు పన్నులు నిర్ణయించుటలో క్రమపద్ధతి లేకుండెను. అందువలన దేశములో శాంతిభద్రతలను కాపాడి క్రమ పరిపాలనము జరుపుటకు ప్రతి జిల్లాలోను ఇంగ్లీషు ఉద్యోగులను నియమించిన బాగుండునని ఆయన చందులాల్ గారితో చెప్పగా ఆయన కూడా దీని కంగీకరించెను. ఈ యుద్యోగుల జీతబత్తెములు సంస్థానమువారు చెల్లించు పద్ధతిని ఇంగ్లీషు దొరలు నియమింపబడిరి. వారు త్వరలోనే శాంతిభద్రతలు క్రమ పరిపాలనమును స్థాపించి, శిస్తులను నిర్ణయించి వానిని ఖచ్చితముగా వసూలు చేయసాగిరి. పూర్వము లాభము పొందుచుండిన ఇజారాదారులకు లంచగొండులగు ఉద్యోగులకు ఈ క్రొత్త విధానము వలన నష్టము కలిగినందువలన వారు లేనిపోని చాడీలు చెప్పుచు దుష్ప్రచారము చేయసాగిరి. వారెంత ప్రయత్నించినను సికందరుజాగారు 1829లో చనిపోవు వరకును ఈ విధానమున మార్పు జరుగలేదు. ఇంగ్లీషువారికి చెల్లించవలసిన సైనిక వ్యయఖర్చులు చెల్లించి సక్రమ పరిపాలనము జరుపుదునని క్రొత్త నవాబుగారి వలన వాగ్దానము చేయించుకొని ఆ దొరలను తొలగించిరి. ఇంగ్లీషు ఉద్యోగులు తొలగుటయే తడవుగా దేశములో మరల అశాంతియు అల్లకల్లోలమును చెలరేగెను. ఇంగ్లీషు ప్రభుత్వము వారు చేసిన వాగ్దానము ప్రకారము వారు సంస్థానము యొక్క ఆంతరంగిక పరిపాలనము నందు జోక్యము కలిగించుకొనకుండిరి. అందువలన సంస్థానములోని పరిస్థితులు మరింత పాడయ్యెను. నిజాముగారి కిష్టమైన దివానుని నియమించుకొనవచ్చునని ఇంగ్లీషువారు చెప్పినను, చందులాల్‌గారిని తీసివేసి మరియొకరిని నియమింపవలెనని నిజాముగారికి గట్టి యుద్దేశమున్నను ఆపరిస్థితులలో చందులాల్ గారు తప్ప ప్రభుత్వ వ్యవహారములను నడుపగల సమర్థులు మరి యెవ్వరును లేరని తోచినందువలన ఆయననే యుండనిచ్చిరి. ఆసమయమున ఇంగ్లీషు సైనిక దళములకు జీతబత్తెములకొరకును సంస్థాన [illegible]కును గావలసిన సొమ్మును ప్రోగుచేయుటకు చందులాల్‌గారు పడిన పాట్లను అసందర్భమున ఇంగ్లీషుదళారి వ్యాపారసంస్థయైన పామర్ కంపెనీవారు సంస్థానమునకు ఋణమిచ్చు

శ్రీ దిగవల్లి
వెంకట శివరావు

టలో ఆడిన నాటకమును తరువాత జరిగిన చిత్రవ్యవహారములును చరిత్ర ప్రసిద్ధములైనవి.

హైదరాబాదు సంస్థానమున 1824 నుండి నలుబదేండ్లు పెద్ద యుద్యోగము చేసిన సుప్రసిద్ధ గ్రంథకర్తయైన మెడోస్ టైలరుగారు 24—9—1843 వ తేదీన సీమకు వ్రాసిన లేఖలో చందులాల్ గారిని గూర్చి ఇట్లు వ్రాసియుండిరి.

"చందులాల్‌గారు అధికార నిర్వహణమున చాలా సమర్థుడైన రాజ్యనీతిజ్ఞుడు. కార్యదక్షుడు. అయితే ఇటీవల నాలుగు సంవత్సరములనుండి ఆయన శక్తి సామర్థ్యము లడుగంటినవి. దుర్మార్గులైన గోసాయీలు, బైరాగులు, ఫకీరులు మొదలైన [illegible]లైన మోసగాండ్రు చందులాల్ గారి దగ్గరకు వచ్చి స్వర్గధామమునందు హిందూ మహమ్మదీయ పుణ్యమూర్తులును మహానుభావులును ఉన్నసభామధ్యమునందు చందులాల్ గారాసీనులైనట్లు తమకు దివ్యదృష్టిలో కనబడుచున్నదనిగాని, ఆయనకు ఐహికాముష్మిక సుఖములు కలుగునని తమకు రూఢియైనట్లుగాని చెప్పినచో చందులాల్ గారుబ్బిపోయి వారికి ధనకనకవస్తు వాహనములను బహుమతిగా నిచ్చుచుండును. అట్టివారిలో తెలివితేటలు గలిగిన భాగ్యశాలి యావజ్జీవ పర్యంతము నెలకు వేయి రూపాయలువచ్చు జాగీరునుకూడా పొందగలుగును. ఇట్టి యుదాహరణములెన్నో జరిగినవి. ఈయనను గూర్చి చెప్పుకొను కథలు చాలా వింతగా నుండుటయేగాక హాస్యాస్పదముగా కూడా ఉండును. ఈముదుసలివాడు ఇంక ఎక్కువ కాలము జీవించునని నాకుతోచుటలేదు. ఇంతవరకు విధి విరామము లేకుండా లౌకిక వ్యవహారములందు మునిగితేలుచున్న చందులాల్ గారికి [illegible]లేకుండ ఒక చోట కూర్చుండవలసి వచ్చుట దుర్భరముగ నుండును. ఎల్లప్పుడును లెక్కలేనంత మంది తన నాశ్రయించుచుండగా రాజ[illegible]తో దర్బారు చేయుచుండునతని కింటి కెవ్వరును రాకుండా [illegible] నుండుట నాయన సహింపజాలడు. ఆయన గుండెపగిలి త్వరలోనే మరణించ గలడు" అని టైలరుగారు వ్రాసిరి.* ఇది నిజమేయయ్యెను. చందులాల్ గారు 1845లోనే దివంగతులైరి.

చందులాల్‌గారిని గూర్చి ఏనుగుల వీరాస్వామయ్య గారు 1830లో తమ కాశీయాత్ర చరిత్రలో వ్రాసియున్నారు. చందులాల్ గారు తిరుపతిలో గోపాం[illegible]లకు సదావ్రతి యుచ్చుట కేర్పాటు చేసిరి. [illegible] క్షేత్రమునకు పాలుక్కు వేయు రూపాయ లిచ్చుచుండిరి. శ్రీశైలము దేవాలయము మరమ్మత్తు లేక పాడగుచుండగా చందులాల్ గారు దానిని మరమ్మత్తు చేయించుటకు పూనుకొనిరి. అయితే ఆ దేవాలయము కందనూరు (కర్నూలు) నవాబుగారి రాజ్యములో చేరియుండి దానిని మరమ్మత్తు చేయువా[illegible] [illegible]

* Letters of Philip Meadows Taylor to Henry Reeve. Oxford University Press. Page 19-118.

మహారాజా చందూలాల్ దివానిరీ

ఆంధ్రప్రభ 29-9-1968

రాజాచందులాల్‌గారు [redacted] కులము వారు. [handwritten correction] వాతకోతలందు లెక్కలందు ప్రవీణులు. హిందూరాజుల క్రిందను, మహమ్మదీయ ప్రభువుల క్రిందను రాజోద్యోగులుగా పనిచేయువారు. చందులాల్ గారి పూర్వులు మొదట 1724లో నిజాముల్ ముల్కుగారితో ఢిల్లీనుండి హైదరాబాద్‌కు వచ్చిరి. రాజాచందులాల్ గారు 1766లో జన్మించిరి. ఆయనకు చాలా భాషలు వచ్చును. ఆయన పారసీ ఉర్దూ భాషలలో కవిత్వము చెప్పుచుండెను. ఆయన రచించిన గజల్ అను పద్యముల సంపుటి యొక్కటి ముద్రింపబడి యున్నది. చందులాల్ గారు దివాన్ పేష్కారుగా ముప్పదేండ్లపై కాలము సమర్థతతో పనిచేసిరి. ఆయన కాలములో హైదరాబాద్ రాజకీయఆర్థిక వ్యవహారములందనేకచిక్కులు కలిగెను. వాని నన్నిటిని ఆయన ధైర్యముతో పరిష్కరించెను. దివాను పేష్కారు పని సులభమైనదికాదు. ఒక వంక నిజాముగారికిని ఇంకొక వంక కంపెనీ వారికిని గూడా తృప్తికరముగా పనిచేయవలెను. చందూలాల్ గారు ఇంగ్లీషు రెసిడెంట్లు అందరితోను స్నేహముగా నుండి వారి గౌరవమునకు పాత్రులయ్యెను.

రాజాచందులాల్ గారు దివాన్ పేష్కారగు నాటికి సంస్థానము యొక్క ఆదాయము సరిగా వసూలగుట లేదు. భూములన్నియు జాగీరుదారుల క్రింద నుండెను. జాగీరుదారులు బలవంతులై సర్కారుకు చెల్లించవలసిన పేష్కషు బాకీలు పెట్టుచుండిరి. భూమి శిస్తు వసూలు చేయు హక్కును, పన్నులు వసూలు చేయు హక్కులను ఇజారాలకిచ్చుట ఆచారముగ నుండెను. ఇజారాదారులు ప్రజలను పీడించుచుండిరి. జాగీరుదారులు శాంతిభద్రతలు కాపాడలేకుండిరి. ప్రజల బాధలు మితిమీరెను. బలవంతులు తిరుగుబాటు చేయుచుండిరి. అల్లరులుతిరుగుబాటులు అణచుటకు సైన్యమునంపవలసి వచ్చుచుండెను. హైదరాబాదు ప్రభుత్వమువారు ఇంగ్లీషు సైనికులకు జీతబత్తెములివ్వవలసివచ్చుట వలనను, సంస్థానములోని అల్లరుల నణచుటకు నియమించు సావాహ్య సైనికుల జీతబత్తెములు చెల్లించవలసి యున్నందునను సైనిక వ్యయము పెరిగి పోవుచుండెను. సావాహ్య పరిపాలన ఖర్చులకు సొమ్ము చాలకుండెను.

1818లో మహారాష్ట్ర యుద్ధానంతరము గవర్నరు జనరలు ఇంగ్లీషు సహాయక రక్షణపై వ్యయము తగ్గించుటకు, గుర్రపు దళము, కాల్బలము, ఫిరంగి మందుగుండు దళములు అన్నియు కలిపిన మూలబలములను పదివేలకు తగ్గించెను. అయితే చందులాలుగారు తమ సంస్థానములో శాంతిభద్రతలకనిసావాహ్య సైరిగ్యులర్ ఆయుధ జనమును ముందు వెనుకలాలోచింపక పెంచుచు వానిని ఇంగ్లీషు సైనిక దళాధిపతుల క్రిందనుంచు ఏర్పాటు చేసెను. దీనివలన సైనిక వ్యయము పెరిగెను. సంస్థానాదాయము చాలక ఋణములు చేయవలసి వచ్చుచుండెను. హైదరాబాద్ రెసిడెంటుగు (సర్) చార్లెస్ మెట్కాఫ్‌గారు సంస్థానము లోని ఆర్థిక పరిస్థితులను పరికించుటకు 1820లో సంస్థానములో పర్యటనము చేసి చూడగా దేశము దుస్థితిలో నుండుట కని ... జాగీరుదారులు ఇజారాదారులు ...

గొండులుగను అసమర్థులుగను ఉండిరి. శిస్తులు పన్నులు నిర్ణయించుటలో క్రమపద్ధతి లేకుండెను. అందువలన దేశములో శాంతిభద్రతలను కాపాడి క్రమపరిపాలనము జరుపుటకు ప్రతి జిల్లాలోను ఇంగ్లీషు ఉద్యోగులను నియమించిన బాగుండునని ఆయన చందులాల్ గారితో చెప్పగా ఆయన కూడా దీని కంగీకరించెను. ఈ యుద్యోగుల జీతబత్తెములు సంస్థానమువారు చెల్లించు పద్ధతిని ఇంగ్లీషు దొరలు నియమింపబడిరి. వారు త్వరలోనే శాంతిభద్రతలు క్రమపరిపాలనమును స్థాపించి, శిస్తులను నిర్ణయించి వానిని ఖచ్చితముగా వసూలు చేయసాగిరి. పూర్వము లాభము పొందుచుండిన ఇజారాదారులకు లంచగొండులగు ఉద్యోగులకు ఈ క్రొత్త విధానము వలన నష్టము కలిగినందువలన వారు లేనిపోని చాడీలు చెప్పుచు దుష్ప్రచారము చేయసాగిరి. వారెంత ప్రయత్నించినను సికందరుజాగారు 1829లో చనిపోవు వరకును ఈ విధానమున మార్పు జరుగలేదు. ఇంగ్లీషువారికి చెల్లించవలసిన సైనిక వ్యయఖర్చులు చెల్లించి సక్రమ పరిపాలనము జరుపుదునని క్రొత్త నవాబుగారి వలన వాగ్దానము చేయించుకొని ఆ దొరలను తొలగించిరి. ఇంగ్లీషు ఉద్యోగులు తొలగుటయే తడవుగా దేశములో మరల అశాంతియు అల్లకల్లోలమును చెలరేగెను. ఇంగ్లీషు ప్రభుత్వము వారు చేసిన వాగ్దానము ప్రకారము వారు సంస్థానము యొక్క ఆంతరంగిక పరిపాలనమునందు జోక్యము కలిగించుకొనకుండిరి. అందువలన సంస్థానములోని పరిస్థితులు మరింత పాడయ్యెను. నిజాముగారి కిష్టమైనదివానును నియమించుకొనవచ్చునని ఇంగ్లీషువారు చెప్పినను, చందులాల్‌గారిని తీసివేసి మరియొకరిని నియమింపవలెనని నిజాముగారికి గట్టి యుద్దేశమున్నను ఈపరిస్థితులలో చందులాల్ గారు తప్ప ప్రభుత్వ వ్యవహారములను నడపగల సమర్థులు మరి ఎవ్వరును లేరని తోచినందువలన ఆయననే యుండనిచ్చిరి. ఆసమయమున ఇంగ్లీషు సైనిక దళములకు జీతబత్తెములకొరకును సంస్థాన వ్యయమునకును గావలసిన సొమ్మును ప్రోగుచేయుటకు చందులాల్ గారు పడిన పాట్లును అసందర్భమున ఇంగ్లీషుదళారి వ్యాపారసంస్థయైన పామర్ కంపెనీవారు సంస్థానమునకు ఋణమిచ్చుటలో ఆడిన నాటకమును తరువాత జరిగిన చిత్రవ్యవహారములును చరిత్ర ప్రసిద్ధములైనవి.

హైదరాబాదు సంస్థానమున 1824 నుండి నలుబదేండ్లు పెద్ద యుద్యోగము చేసిన సుప్రసిద్ధ గ్రంథకర్తయైన మెడోస్ టైలరుగారు 24-9-1843వ తేదీన రీవుకు వ్రాసిన లేఖలో చందులాల్ గారిని గూర్చి ఇట్లు వ్రాసియుండిరి.

"చందులాల్‌గారు అధికార నిర్వాహణమున చాలా సమర్థుడైన రాజ్యనీతిజ్ఞుడు. కార్యదక్షుడు. అయితే ఇటీవల నాలుగు సంవత్సరములనుండి ఆయన శక్తి సామర్థ్యము లడుగంటినవి. దుర్మార్గులైన గోసాయీలు, బైరాగులు, ఫకీరులు మొదలైన వేస్రులైన మోసగాండ్రు చందులాల్ గారి దగ్గరకు వచ్చి స్వర్ణధానమునందు హిందూ మహమ్మదీయ పుణ్యమూర్తులను మహానుభావులను ఉన్నసభామధ్యమునందు చందులాల్ గారాసీనులైనట్లు తమకు దివ్యదృష్టిలో కనబడుచున్నదనిగాని, ఆయనకు దీర్ఘకాలము షిక్మిక సుఖముకలుగునని తమకు రూఢియైనట్లుగాని చెప్పినచో చందులాల్‌గారువ్వారికి ధనకనకవస్తువాహనములను బహుమతిగా నిచ్చుచుండును. అట్టివారిలో తెలివితేటలు గలిగిన భాగ్యశాలి యావజ్జీవ పర్యంతము పొలుకు వేయు రూపాయలవచ్చు జాగీరునుకూడా పొందగలుగును. ఇట్టి యుదాహరణములెన్నో జరిగినవి. ఈయనను గూర్చి చెప్పుకొను కథలు చాలా వింతగా నుండుటయేగాక హాస్యాస్పదముగా కూడా ఉండును. ఈయనుదుసలివాడు. ఇంక ఎక్కువ కాలము జీవించునని వాకుతోచుటలేదు. ఇంతవరకు విధి నిరామము లేకుండా లౌకిక వ్యవహారములందు మునిగితేలుచున్న చందులాల్‌గారికి ఏళ్ళకుండ ఒక చోట కూర్చుండవలసి వచ్చుట దుర్భరముగ నుండును. ఎల్లప్పుడునూ లెక్కలేనంత మంది తన నాశ్రయించుచుండగా రాజఠీవితో దర్బారు చేయుచుండునతని కింటికెవ్వరును రాకుండా ఇల్లు బద్ధమగా నుండుట నాయన సహింపజాలడు. ఆయన గుండెపగిలి త్వరలోనే మరణింపగలడు" అని టైలరుగారు వ్రాసిరి.* ఇది నిజమేయయ్యెను, చందులాల్ గారు 1845లోనే దివంగతులైరి.

చందులాల్‌గారిని గూర్చి ఏనుగుల వీరాస్వామయ్య గారు 1830లో తమ కాశీయాత్ర చరిత్రలో వ్రాసియున్నారు. చందులాల్‌గారు తిరుపతిలో గోసాయి... యుచ్చుట కేర్పాటు చేసిరి. అహోబల క్షేత్రమునకు పాలుక్కు వేయి రూపాయలిచ్చుచుండిరి. శ్రీశైలము దేవాలయము మరమ్మత్తులేక పాడగుచుండగా చందులాల్‌గారు దానిని మరమ్మత్తు చేయించుటకు పూనుకొనిరి. అయితే ఆ దేవాలయము కందనూరు (కర్నూలు) నవాబుగారి రాజ్యములో చేరియుండి దానిని మరమ్మత్తు చేయువారు మరమ్మత్తుకైనంత సొమ్ము నవాబుగారికి హాసిలుగా చెల్లించవలెనను నిర్బంధముండెను. చందులాల్‌గారు ...

* Letters of Philip Meadows Taylor, to Henry Reeve, Oxford University Press. Page 19-118.

శ్రీ దిగవల్లి వెంకట శివరావు

ఆయన కుమారుడైన సికందర్‌జా నవాబయ్యెను.

హైదరాబాద్ నవాబు మొదట హిందూదేశమునేలు మొగలు చక్రవర్తికి ప్రతినిధిగా దక్షిణాపథరాజ్యములను పరిపాలించుటకునియమింపబడి దక్కను సుబేదారుడని వ్యవహరింపబడుచుండిన నిజాముల్ ముల్కు సంతతివాడు. నిజాముల్ ముల్కు పేరునకు దక్కను సుబేదారుడుగ నున్నను 1724 నుండి స్వతంత్రుడుగనే వ్యవహరించుచుండెను. 1803 నాటికి మొగలు చక్రవర్తి యొక్క సామ్రాజ్యమంతరించెను. మహారాష్ట్రులు ఇంగ్లీషువారు బలవంతులై యుండిరి. ఆనాటి ఢిల్లీ పాదుషా షాఆలం పేరునకు మాత్రమే చక్రవర్తి. ఆయనకు పూర్వపు రాజలాంఛనములు మర్యాదలు మాత్రము జరుగుచుండెను.

సికందరుజాకూడా తన పూర్వులవలెనే తన దక్కను సుబేదారీని ఢిల్లీ పాదుషాచేత ఖాయపరిపించుకొను ప్రహసనమును జరిపెను.

తనతండ్రి ఇంగ్లీషుకంపెనీవారితో చేసుకొనిన సంధి యేర్పాటులనన్నిటిని స్థిరపరచెను. ఆ సంధి షరతుల ప్రకారము నవాబుగారికి సహాయము చేయుటకను మిషతో ఇంగ్లీషు వారు ఆరు పటాలముల సైన్యమును హైదరాబాదులో నుంచిరి. వారి ప్రతినిధియైన రెసిడెంటు హైదరాబాద్‌లో కాపురముండి ఇక్కడి వ్యవహారముల నెప్పటికప్పుడు కలకత్తాలోని గవర్నరుజనరలుకు తెలియపరచుచుండును.

హైదరాబాద్ నవాబుగారికికూడా ప్రత్యేక సైన్యమున్నను అది క్రమశిక్షణము పొందినట్టిదికాదు. అందువలనదానికికూడా ఇంగ్లీషు ఉద్యోగులను నియమించుట అవసరముగ నుండెను. కంపెనీవారు క్రమక్రమముగా బలవంతులగుచుండిరి. అన్ని విషయములందును నవాబుగారు వారిపై నాధారపడవలసిన దుస్థితి కలుగుచుండెను. బలవంతులగు నీ ఇంగ్లీషు వారికి కోపము వచ్చినచో నేమి చేయుదురో అను భయము నవాబుగారికిని, వారి మంత్రులకునుండెను. నవాబుగారిమంత్రులు ఇంగ్లీషు రెసిడెంటుగారి పట్ల వినయ విధేయతలు కలిగి వారి కనుసన్నల మెలగవలసిన వారైరి. సికందరుజా నవాబగునప్పటికి మీర్ అలం ప్రధాన మంత్రిగ నుండెను. అతడు సమర్థుడేగాక ఇంగ్లీషువారికి అనుకూలుడుగ నుండెను. అందువలన రాజకార్యములు ఇంగ్లీషువారికి అనుకూలముగ వారి ఇష్టానుసారముగా జరుగుచుండెను. మీర్ అలం 1808లో చనిపోవగా ఆయన అల్లుడైన మునీర్ ఉల్ ముల్కు గారును సంస్థాన సైనికపక్షము వారి నాయకుడగు షమ్సుల్ ఉమ్రాగారును ప్రధానమంత్రి పదవి నపేక్షించి పోటీపడిరి. ఈ విషయములో నవాబుగారు గవర్నరు జనరలైన మింటో గారి అభిప్రాయమును తెలిసికొనగోరిరి. మింటో గారు షమ్సుల్ ఉమ్రాను నియమించిన బాగుండుననిరి. అయితే నవాబుగారికిది యిష్టము లేదు. ఇంగ్లీషువారిని సంతృప్తిపరచుటకై అప్పటికే దివాను పేష్కారుగా నుండి వారి కనుకూలుడుగ నుండిన రాజాచందులాల్ గారి సలహా సహాయములతో అన్ని పనులను ఆయన కృతముగానే జరిపించు పద్ధతితో మునీర్ ఉల్ ముల్కు గారిని ప్రధాన మంత్రిగా నియమించిరి. ఇంగ్లీషువారు దీని కంగీకరించిరి. సికందర్‌జా సుఖలోలుడై భోగవిలాసములందు మునిగి రాజకార్యముల పట్ల శ్రద్ధవహింపక సంస్థాన పరిపాలనమును దివాను పేష్కారు గారికిని, ప్రధానమంత్రికిని వదలివేసిరి.

మహమ్మదీయ ప్రభువుల క్రిందను రాజోద్యోగులుగా పనిచేయువారు. చందులాల్ గారి పూర్వులు మొదట 1724లో నిజాముల్ ముల్కుగారితో ఢిల్లీనుండి హైదరాబాద్‌కు వచ్చిరి. రాజాచందులాల్ గారు 1766లో జన్మించిరి. ఆయనకు చాలా భాషలు వచ్చును. ఆయన పారసీ ఉర్దూ భాషలలో కవిత్వము చెప్పుచుండెను. ఆయన రచించిన గజల్ అను పద్యముల సంపుటి యొక్కటి ముద్రింపబడి యున్నది. చందులాల్ గారు దివాన్ పేష్కారుగా ముప్పదేండ్లపై కాలము సమర్థతతో పనిచేసిరి. ఆయన కాలములో హైదరాబాద్ రాజకీయఆర్థిక వ్యవహారములందనేకచిక్కులు కలిగెను. వాని నన్నిటిని ఆయన ధైర్యముతో ఎదుర్కొని పరిష్కరించెను. దివాను పేష్కారు పని సులభమైనదికాదు. ఒక వంక నిజాము గారికిని ఇంకొక వంక కంపెనీ వారికిని గూడా తృప్తికరముగా పనిచేయవలెను. చందూలాల్ గారు ఇంగ్లీషు రెసిడెంట్లు అందరితోను స్నేహముగా నుండి వారి గౌరవమునకు పాత్రులయ్యెను.

రాజాచందులాల్ గారు దివాన్ పేష్కారగు నాటికి సంస్థానము యొక్క ఆదాయము సరిగా వసూలగుట లేదు. భూములన్నియు జాగీరుదారుల క్రింద నుండెను. జాగీరుదారులు చాల బలవంతులై సర్కారుకు చెల్లించవలసిన పేష్కషు బాకీలు పెట్టుచుండిరి. భూమిశిస్తు వసూలు చేయు హక్కును, పన్నులు వసూలు చేయు హక్కులును ఇజారాలకిచ్చుట ఆచారముగ నుండెను. ఇజారాదారులు ప్రజలను పీడించుచుండిరి. జాగీరుదారులు శాంతిభద్రతలు కాపాడలేకుండిరి. ప్రజల బాధలు మితిమీరెను. బలవంతులు తిరుగుబాటు చేయుచుండిరి. అల్లరులుతిరుగుబాటులు అణచుటకు సైన్యమునంపవలసి వచ్చుచుండెను. హైదరాబాదు ప్రభుత్వమువారు ఇంగ్లీషు సైనికులకు జీతబత్తెములివ్వవలసివచ్చుట వలనను, సంస్థానములోని అల్లరుల నణచుటకు నియమించు సామాన్య సైనికుల జీతబత్తెములు చెల్లించవలసి యున్నందునను సైనిక వ్యయము పెరిగి పోవుచుండెను. సామాన్య పరిపాలన ఖర్చులకు సొమ్ము చాలకుండెను.

1818లో మహారాష్ట్ర యుద్ధానంతరము గవర్నరు జనరలు ఇంగ్లీషు సహాయక రక్షణసైన్యవ్యయము తగ్గించుటకు, గుర్రపు దళము, కాల్బలము, ఫిరంగి మందుగుండు దళములు అన్నియు కలిపిన మూలబలములను పదివేలకు తగ్గించెను. అయితే చందులాలుగారు తమ సంస్థానములో శాంతిభద్రతలకనిసామాన్య ఇరిగ్యులర్ ఆయుధ జనమును ముందు వెనుకలాలోచింపక పెంచుచు వానిని ఇంగ్లీషుసైనిక దళాధిపతుల క్రిందనుంచు ఏర్పాటు చేసెను. దీనివలన సైనిక వ్యయము పెరిగెను. సంస్థానాదాయము చాలక ఋణములు చేయవలసి వచ్చుచుండెను. హైదరాబాద్ రెసిడెంటగు (సర్) చార్లెస్ మెట్కాఫ్ గారు సంస్థానములోని ఆర్థిక పరిస్థితులను పరికించుటకు 1820లో సంస్థానములో పర్యటనము చేసి చూడగా దేశము దుస్థితిలో నుండుట కనబడెను. జాగీరుదారులు జమీందారులు బలవంతులుగా నుండి బందారులతో కలహించి పరిసర గ్రామములు కొల్లపెట్టుచుండిరి. దేశములో దారిదోపిడిగాండ్రు చెలరేగి హత్యలు చేయుచుండిరి. రాజబాటలపైన రాకపోకలు రవాణాలు ఆయుధ జనుల సహాయము లేనిది జరుగుట దుర్లభమయ్యెను. దేశములో శాంతిభద్రతలు క్రమ పరిపాలనము లేకుండెను. నిజాము రాజ్యములోని యుద్యోగులు లంచ

...లేకుండెను. ...శాంతిభద్రతలను కాపాడి క్రమ పరిపాలనము జరుపుటకు ప్రతి జిల్లాలోను ఇంగ్లీషు ఉద్యోగులను నియమించిన బాగుండునని ఆయన చందులాల్ గారితో చెప్పగా ఆయన కూడ దీని కంగీకరించెను. ఈ యుద్యోగుల జీతబత్తెములు సంస్థానమువారు చెల్లించు పద్ధతిని ఇంగ్లీషు దొరలు నియమింపబడిరి. వారు త్వరలోనే శాంతిభద్రతలు క్రమ పరిపాలనమును స్థాపించి, శిస్తులను నిర్ణయించి వానిని ఖచ్చితముగా వసూలు చేయసాగిరి. పూర్వము లాభము పొందుచుండిన ఇజారాదారులకు లంచగొండులగు ఉద్యోగులకు ఈ క్రొత్త విధానము వలన నష్టము కలిగినందువలన వారు లేనిపోని చాడీలు చెప్పుచు దుష్ప్రచారము చేయసాగిరి. వారెంత ప్రయత్నించినను సికందరుజాగారు 1829లో చనిపోవు వరకును ఈ విధానమున మార్పు జరుగలేదు. ఇంగ్లీషువారికి చెల్లించవలసిన సైనిక వ్యయఖర్చులు చెల్లించి సక్రమ పరిపాలనము జరుపుదునని క్రొత్త నవాబుగారి వలన వాగ్దానము చేయించుకొని ఆ దొరలను తొలగించిరి. ఇంగ్లీషు ఉద్యోగులు తొలగుటయే తడవుగా దేశములో మరల అశాంతియు అల్లకల్లోలమును చెలరేగెను. ఇంగ్లీషు ప్రభుత్వము వారు చేసిన వాగ్దానము ప్రకారము వారు సంస్థానము యొక్క ఆంతరంగిక పరిపాలనము నందు జోక్యము కలిగించుకొనకుండిరి. అందువలన సంస్థానములోని పరిస్థితులు మరింత పాడయ్యెను. నిజాముగారి కిష్టమైన దివానుని నియమించుకొనవచ్చునని ఇంగ్లీషువారు చెప్పినను, చందులాల్ గారిని తీసివేసి మరియొకరిని నియమింపవలెనని నిజాముగారికి గట్టి యుద్దేశమున్నను ఈపరిస్థితులలో చందులాల్ గారు తప్ప ప్రభుత్వ వ్యవహారములను నడుపగల సమర్థులు మరి ఎవ్వరును లేరని తోచినందువలన ఆయననే యుండనిచ్చిరి. ఆసమయమున ఇంగ్లీషు సైనిక దళములకు జీతబత్తెములకొరకును, సంస్థాన వ్యయముల...కును గావలసిన సొమ్మును ప్రోగుచేయుటకు చందులాల్ గారు పడిన పాట్లను ఆసందర్భమున ఇంగ్లీషుదళారి వ్యాపారసంస్థయైన పామర్ కంపెనీవారు సంస్థానమునకు ఋణమిచ్చు

శ్రీ దిగవల్లి వెంకట శివరావు

...లైనవి.

హైదరాబాదు రెసిడెన్సీ 1824 నుండి పదునేడేండ్లు పెద్ద యుద్యోగము చేసిన సుప్రసిద్ధ గ్రంథకర్తయైన మెడోస్ టైలరుగారు 24–9–1843 వ తేదీన సీమకు వ్రాసిన లేఖలో చందులాల్ గారిని గూర్చి ఇట్లు వ్రాసియుండిరి.

"చందులాల్ గారు అధికార నిర్వహణమున చాలా సమర్థుడైన రాజ్యనీతిజ్ఞుడు. కార్యదక్షుడు. అయితే ఇటీవల నాలుగు సంవత్సరములనుండి ఆయన శక్తి సామర్థ్యము లడుగంటినవి. దుర్మార్గులైన గోసాయీలు, బైరాగులు, ఫకీరులు మొదలైన వేషధారులైన మోసగాండ్రు చందులాల్ గారి దగ్గరకు వచ్చి స్వర్గధామమునందు హిందూ మహమ్మదీయ పుణ్యమూర్తులును మహానుభావులను ఉన్నసభామధ్యమునందు చందులాల్ గారాసీనులైనట్లు తమకు దివ్యదృష్టిలో కనబడుచున్నదనిగాని, ఆయనకు ఐహికాముష్మిక సుఖములు కలుగునని తమకు రూఢియైనట్లుగాని చెప్పినచో చందులాల్ గారువ్వారికి ధనకనకవస్తు వాహనములను బహుమతిగా నిచ్చుచుండును. అట్టివారిలో తెలివితేటలు గలిగిన భాగ్యశాలి యావజ్జీవ పర్యంతము నెలకు వేయి రూపాయలువచ్చు జాగీరునుకూడా పొందగలుగును. ఇట్టి యుదాహరణములెన్నో జరిగినవి. ఈయననుగూర్చి చెప్పుకొను కథలు చాలా వింతగా నుండుటయేగాక హాస్యాస్పదముగా కూడా ఉండును ఈయనుదుసరివాడు ఇంక ఎక్కువ కాలము జీవించునని నాకుతోచుటలేదు. ఇంతవరకు విధి విరామము లేకుండా లౌకిక వ్యవహారములందు మునిగితేలుచున్న చందులాల్ గారికి ...లేకుండా ఒక చోట కూర్చుండవలసి వచ్చుట దుర్భరముగ నుండును. ఎల్లప్పుడూనూ లెక్కలేనంత మంది తన నాశ్రయించుచుండగా రాజఠీవితో దర్బారు చేయుచుండునతని కింటికెవ్వరును రాకుండా ఇల్లు నిర్మానుష్యముగా నుండుట నాయన సహింపజాలడు. ఆయన గుండెపగిలి త్వరలోనే మరణింప గలడు అని టైలరుగారు వ్రాసిరి.* ఇది నిజమేయయ్యెను, చందులాల్ గారు 1845లోనే దివంగతులైరి.

చందులాల్ గారిని గూర్చి ఏనుగుల వీరాస్వామయ్య గారు 1830లో తమ కాశీ యాత్ర చరిత్రలో వ్రాసియున్నారు. చందులాల్ గారు తిరుపతిలో గోపాలం... లకు సదావృత్తి యిచ్చుట కేర్పాటు చేసిరి. అహోబల క్షేత్రమునకు నెలుకు వేయి రూపాయలిచ్చుచుండిరి. శ్రీశైలము దేవాలయము మరమ్మతు లేక పాడగుచుండగా చందులాల్ గారు దానిని మరమ్మతు చేయించుటకు పూనుకొనిరి. అయితే ఆ దేవాలయము కందనూరు (కర్నూలు) నవాబుగారి రాజ్యములో చేరియుండి దానిని మరమ్మతు చేయువారు మరమ్మతుకైనంత సొమ్ము నవాబుగారికి హాసీలుగా చెల్లించవలెనను నిర్బంధముండెను. చందులాల్ గారు చాలా సొమ్ము వ్యయము చేసి మరమ్మతులుపూర్తి చేయజాలకవిసిగి యూరకొనిరి. చందులాల్ గారు దేవ బ్రాహ్మణభక్తి కలవారు. బ్రాహ్మణులు కాపురముండు షాలిబండ అనుపేటలో చందులాల్ గారు ఇల్లు కట్టించుకొని అందు కాపురముండిరి. ఆయన వేదశాస్త్రముల నభ్యసించిన పండితులను క...

* Letters of Philip Meadows Taylor to Henry Reeve, Oxford University Press. Page 19-118.

(మిగతా 7 వ పేజీలో)

మహారాజా చందూలాల్ దివాన్గిరీ

(5 వ పేజీ తరువాయి)

లను గాయకులను పోషించుచు దాన ధర్మముల నిమిత్తము చాలా ధనము వెచ్చించుచుండెను.

చందులాల్‌గారికి నరేంద్ర బహద్దరను కుమారుడుండెను. ఆయన కుమారుడైన మహారాజా కిషన్‌ప్రసాద్ బహద్దర్‌గారు 1900 మొదలు 1912 వరకును హైదరాబాద్ ప్రధానమంత్రిగా పనిచేసి ఏడవ నిజాము ఉస్మానాలిగారు రాజైన పిమ్మట ఆ పదవి నుండి విరమించిరి. 1925 నుండి 1937 వరకును నిజాముగారి కార్యనిర్వాహక సంఘాధ్యక్షులుగా పనిచేసిరి.

చందులాల్ గారిని గూర్చి ఆకాలమున రెండు అభిప్రాయములుండెను. ఆయన కుటిలరాజ్యతంత్రజ్ఞుడనియు, లంచగొండియనియు, దుబారాఖర్చు చేయువాడనియు, దుర్మార్గుడనియు, కొందరాయనను గూర్చి చెప్పుచుండిరి. మరికొందరాయన చాలా మంచివాడనియు, కార్యదక్షుడనియు, స్నేహపాత్రుడనియు, దాతయనియు పొగడుచుండిరి. ఏది ఎట్లున్నను చందులాల్‌గారు సనాతన ధర్మపరుడు, దేవబ్రాహ్మణ భక్తి కలవాడు. ఆస్తికుడు, దానధర్మములు చేయుటలో ఆయన దానకర్ణుడనిపించుకొనెను. దేశవ్యవహారములను కూడా ఆయన చాలా జాగ్రత్తగా చక్కబెట్టుచుండెను. ఆయనలో నెన్నిలోపములున్నను సికందరుజా పరిపాలనమునందు హైదరాబాద్ సంస్థాన ప్రభుత్వ వ్యవహారములన్నియు జాగ్రత్తగా నిర్వహింపగల్గు శక్తిసామర్థ్యములుగలవాడింకొకడు దొరకలేదు. ఆ కాలమున సంస్థానమునకు తటస్థించిన చిక్కులను ఆయన గనుకనే తొలగించగలిగినాడని చాలామంది అభిప్రాయము.

హైదరాబాద్ సంస్థాన వ్యవహారములు నానాటికి పాడై వానిని చక్కబరచుటకు చందులాల్‌గారికి కూడా అలవిగాని పరిస్థితులు దాపురించెను. అంతట ఆయన తన పదవికి 1843 లో రాజీనామానిచ్చిరి. అప్పటి గవర్నరు జనరలైన ఎలెన్‌బరో ప్రభువు చందులాల్‌గారు హైదరాబాద్ దివానుపేష్కారుగా చేసిన అమూల్య సేవను ప్రస్తుతించిరి. నిజాముగారు చందులాల్‌గారికి నెలకు ముప్పదివేల రూపాయలు చొప్పున ఉపకార వేతనమునిచ్చిరి. అయితే చందులాలుగారు పదునెనిమిది నెలలు మాత్రమే దానిని అనుభవించి దివంగతులైరి.

ఆంధ్రుల చరిత్రలో వెలుగుచూడని కొన్ని ఘట్టాలు-2 6.10.68

సికిందరుజా నాటి హైదరాబాదు

(గత ఆదివారం సంచిక తరువాయి)

సికిందరుజా నాటి పరిపాలనములో చివరి కాలమున హైదరాబాదు పరిపాలనము చాలా అధ్వాన్న పరిస్థితికి దిగెను. పిండారి పఠానీలు ఇజారా దారుల పరముగాగా వారు జిల్లాలలో బలవంతులై ప్రజలను బాధింపసాగిరి, అల్లరులు చెలరేగెను. వానిని అణచి శాంతి నెలకొల్పుట కొరకు సైనిక దళములను ప్రయోగించవలసి వచ్చుచుండెను. రాజబాటలలో దొంగలు పిండ్రలు విడిగా తిరుగుచుండిరి. సైనిక బందోబస్తులు లేకుండా ప్రయాణము చేయుటయే దుర్ఘటమైనది. రివిన్యూ పన్నుల వసూలు కొరకు ఇంగ్లీషు దొరలను ప్రత్యేక కలెక్టరులుగానియమించవలసి వచ్చెను. అప్పుడు నిజాము రాజ్య ప్రభుత్వము దేశములోని వర్తకులగు ఇంగ్లీషు వారికిని గూడా ఋణపడింది.

1808–1838 మధ్య మన దేశములో ఇంగ్లీషు సైనికోద్యోగిగా నుండిన మేజర్. బివాన్ గారు తాను చూచిన సంగతులను గూర్చి ఒక గ్రంథమును వ్రాసినాడు. అందులో అప్పటి హైదరాబాదును గూర్చి వర్ణించి, అక్కడి స్థితిగతులను వివరించినాడు. అతడిట్లు వ్రాసెను.

హైదరాబాదు గొప్ప నగరము. దానిలో జనులు క్రిక్కిరిసి నివసించుచున్నారు. ఈ మహా నగరమున మహమ్మదీయులు, పఠానులు, హిందువులు జీవించుచున్నారు. గాని తురక మహమ్మదీయుల సంఖ్యయే హెచ్చుగానున్నది. ఈ హైదరాబాదు తురకలు హిందూదేశములో నున్నవా రందరిలోనూ క్రూరులైన దుండగీండ్రుగను, అలితాయిలుగా నున్నారు. ఈ బస్తీలో దెబ్బలాటలు, అల్లరులు నిత్యకృత్యములుగా జరుగు చున్నవి. ఆయుధ పాణులు వచ్చి ఆపివేసినగాని అవి ఆగవు. ఒకప్పు డీ దేశమును తాము పాలించితి మనియు, ఈ తెల్లవారు తమను త్రోసిరాజనినా రనియు యీ తురకలు మరచి పోలేదు. అయితే వారా ద్వేష భావమును పైకి చూపక లోలోపలనే అణచుకొనవలసి వచ్చినందువలన అది తగ్గుటకు బదులు మరింత తీవ్రముగా వృద్ధి యగు చున్నది. తగిన రక్షణము లేకుండా తెల్లదొరలెవ్వరును ఆ బస్తీలో పోవుటకు సాహసింపరు. ఒకవేళ ఎవ్వరైనను అట్లు పోవుటకు సాహసించినచో వారు అవమానమును పొందకుండగను, బహుశః దెబ్బలు తినకుండగను తప్పించుకొనలేరు. ఇంగ్లీషు బాటసారులను ఈ తురకలు తిట్టినట్టి తిట్లు నోట పచింపరానివి. హైదరాబాదులో ప్రజల నీతి నియమములు ఏంతమాత్రము బాగుగ లేవు. పుంమైథునము మొదలైన అసహజములును, అమానుషములు నగు దుష్ప్రవర్తనములు చాల ఎక్కువగా నుండి సర్వసామాన్యముగా ప్రజల సంభాషణములంతు బహిరంగముగా వినవచ్చుచుండెను. ఇంగ్లీషు సైనిక దళములు గనుక అక్కడ లేకపోయినచో హైదరాబాదులోని ధనవంతులైన గొప్పవారును, వర్తకులును, షాహుకారులును ఒక్కరైనను క్షేమముగ బ్రతుకలేరు. నగము ఆకలితో వీధుల వెంబడి తిరుగు అలితాయి మూకలు సైనిక దళములు లేనిచో బస్తీని దోచుకొనెద రనుటకు సందేహము లేదు. హైదరాబాదులో [illegible]

దిగుమతి చేయుచున్నారు. ఉన్న కొలది పరిశ్రమలును హిందువుల చేతులలోనే యున్నవి. హైదరాబాద్ నవాబైన నిజాముగారి కొలువులో స్త్రీల సైనికదళ మొకటి యున్నది. వీరు ఇంగ్లీషు సైనికుల వలెనే ఆయుధములను సైనిక దుస్తులను ధరించి కవాతు చేయుచుండురు.

నిజాముగారు రాజ్యపాలనమునెల్ల తమ దివాను పేష్కారు అయిన చందులాల్ గారికిని, ఆయన క్రింది అధికారులకును వప్పగించినారు. మంత్రులు చాలా నిరంకుశులు. ఇంగ్లీషు ప్రభుత్వ ప్రతినిధియైన రెసిడెంటు గారు వీరిపైన కొంత పెత్తనము చెలాయించుచున్నారు. నిజాముగారు చాలా సుఖలోలుడు. అవినీతికరమైన బస్తీ యందెల్ల నిజాముగారి కొమాళ్లు మరియు అవినీతి వర్తనులుగా నున్నారు. సికిందరాబాదు బోలారములు ఇంగ్లీషువారి సేనలుండు దండు ప్రదేశములు. ఇక్కడి దళములలో పంద్రెండు వేలమంది యున్నారు. వీరిలో పదవవంతు తెల్లవారు. ఇక్కడి వర్తకులును, షాహుకారులును ఇక్కడి దుర్మార్గుల వలన బాధ పడలేకుండా నుండుటకు ఇంగ్లీషువారి పైననే ఆధారపడి యుందురు.

శ్రీ దిగవల్లి వెంకట శివరావు

హైదరాబాదులో నున్న షాహుకారులును వడ్డీవ్యాపారస్థులను హిందూ దేశములోని ఇతర ప్రదేశములలో నున్నవారివలె గౌరవము కలవారుకారు. వీరు ఆస్తి తాకట్టు పెట్టుకొని గాని వస్తువులు కుదువపెట్టుకొనిగాని ఋణము లిచ్చెదరు. వీరుచాలా హెచ్చువడ్డీలు పుచ్చుకొనెదరు. తాకట్టు ఆస్తి విలువతగ్గించియు ఇంకను ఇతరవిధముగాను మోసముచేయుదురు. ఇంగ్లాండులో తాకట్టు పెట్టుకొని అప్పులిచ్చువారిని వీరుమించిపోయినారు.

హైదరాబాదుచుట్టునున్న ప్రదేశము ముఖ్యముగా బస్తీకి అనుకొనియున్న తటాకము దగ్గర నున్న ప్రదేశములు చాలాసుందరముగా నుండును. వ్యాహ్యాళికిపోవుటకు చాల చక్కని రాజబాటలును నిజాముగారి యుద్యానవనములు రెసిడెంటుగారి తోటలు ఇంగ్లీషుయుద్యోగుల బంగాళాలు తోటలు ఇండ్లు చాలా అందముగా నుండును.

(30) Thirty years in India (1808—1838) Major. [illegible] Bevan).
Story of my life Meadows Taylor pages 47-60.

1829 నాటి హైదరాబాదు రాజ్యమును గూర్చి కొన్ని విశేషములు మేడోసు టెయిలరు గారువ్రాసిరి. మెడోసు టెయిలరుగారిని హైదరాబాదు రాజ్యమున పడమటి జిల్లాలలో అసిస్టెంట్ పోలీసుసూపరెండెంటుగా నియమించిరి. ఆతనియుద్యోగపుజిల్లా ముఖ్యపట్టణము సదాశివపేట. దానిచుట్టుప్రక్కల గల దేశములోని ప్రజల మాతృభాషతెలుగే. అయితే కొంతదూరములోనే ప్రజలు కన్నడమువాట్లాడుదురు. అయినప్పటికినీ ఆ ప్రాంతమునందలి వ్యవహారములెల్ల మహారాష్ట్ర భాషలోనే జరుగుచుండెను. వీరారుపడమటిసరిహద్దు[illegible] [illegible]

పరి మానాలు విధించిరి. అంతట అక్కడి వర్తకులందరును సమ్మెకట్టి తమ యంగళ్లను మూసివేసి ప్రక్కనున్న మామిడితోపుల లోనికిపోయి భీష్మించుకొని కూర్చుండిరి. ప్రజలకిందువలన ఇబ్బందికలిగెను. అంతట టెయిలరుగారు దేశములో మహారాష్ట్రులకును ఇంగ్లీషువర్తక కంపెనీ సైన్యములకు జరిగిన యుద్ధములందు ఇంగ్లీషు సైన్యములకు తినుబండారపుసరకులను సరఫరాచేసిన బ్రింజారీ (లంబాడీ)ల నాయకులను పిలిపించి ఒక స్వతంత్రమైన బజారునుస్థాపించెను. అంతట ఇతరగ్రామములనుండి రకరకముల సరుకులు దిగుమతియగుచుండెను. పారిపోయిన వర్తకులను మరలపిలువనంపుమని కొందరు పెద్దమనుష్యులు టెయిలరుగారికి చెప్పినను అతడువినలేదు. అంతట అతనిపైన కొందరు హైదరాబాదు ముఖ్యమంత్రియైన చందులాల్ గారిదగ్గర ఫిర్యాదుచేసి అతడు పట్టణములో దౌర్జన్యములు కావించి చాలాసొమ్ము లాగుకొనుచున్నాడని' అబద్ధములు కల్పించి చెప్పిరి. ఈ విషయమును గురించి హైదరాబాదులోని రెసిడెంటుగారు టెయిలరుగారిని సంజాయిషీ అడుగగా ఆయన జరిగిన సంగతి చెప్పెను. ఇంతలో అతనిపైన ఫిర్యాదుచేసిన వర్తకశిఖామణులు కాళ్లబేరమునకువచ్చిరి. తమనుగూర్చి టెయిలరుగారు పొరపాటు అభిప్రాయమును పడినారనియు అసలు నేరముచేసినవారిని తాముపట్టి ఇచ్చెదమని వారినతడు తన ఇష్టమువచ్చినరీతిగా దండింపవచ్చుననియు ఒకవిన్నపమును టెయిలరుగారికిచ్చిరి. హైదరాబాదు రెసిడెంటు మార్టిను గారు ఇదివిని సంతోషించి యీ సంగతిని మంత్రిగారికి తెలిపిరి. అప్పుడు చందూలాల్ గారొక ప్రత్యేకాధికారిని పంపగా అతడు వర్తకులనుగట్టిగాతిట్టి వారి పదివేలరూపాయలు జరిమానా విధింతునని బెదరించెను. అంతటి పెద్దశిక్ష విధింపవలదని టెయిలరుగారతనిని బ్రతిమాలిరి. అప్పు డతడు వర్తకుల దగ్గర కొంతసొమ్ము లంచముతీసుకొని వెడలిపోయెను. తరువాత టెయిలరుగారు హైదరాబాదుకువెళ్లి మంత్రి చందూలాల్ గారిని దర్శించినప్పుడు మీరామహామీనాబాదువర్తకులపైన గట్టిచర్యను తీసికొనకుండా చేసితిరి. వారిని మీరుబాగుగా పట్టివేసితిరి. నేను వారిదగ్గర నుండి ఒక లక్షరూపాయలను గుంజుకొనియుండెడివాడను.'' అని మంత్రిగారు పలుకగా టెయిలరుగారు మహారాజా మీరట్లు చేసినచో మీ మంచిపేరుపోయి యుండును కదా, తమగౌరవము కాపాడినందులకు తమరే నాకొక ఏబదివేలరూపాయలు బహుమాన మొసగవలెను '' అనిరి.

టెయిలరుగారి క్రిందనుండిన జిల్లాలోని చాలాభాగములు గొప్పజాగీరుదారుల క్రిందను, జమీందారుల క్రిందను చేరి యుండెను. వారు హైదరాబాదు ప్రభుత్వము వారు తమ వ్యవహారములందు జోక్యము కలిగించుకొనుట కిష్టపడకుండిరి. వారు చాలా బలవంతులుగా నుండి దోపిడీ గాండ్రకు సహాయము చేయుచు దొంగసొమ్ములో భాగము పంచుకొనుట కల వాటుపడి యుండిరి. టెయిలరుగారి కందువలన నిక్కడ శాంతి భద్రతలను కాపాడుట

the Nanaghat
. The coin
ed the Asva-
a Pattamahisi.
st that their
establish the
both Sanskrit
Satakarni,
ada who do not
iew that the
anches also.
broke up under
a Satakarni.

anas is no
lates recently
of the Vishnu-
as many theo-
thors on the
tory by late Dr.
has left many
ctory. It
ion of one
ity and let
er intensify
cy.

grant of
geneology of
was a colla-
region of
ng, makes
arman of the
n of the
Dr. Ramesan's
whole pro-
the back-
s during

ion that
s. The
empire
that were
When they

[illegible] వారి జిల్లాలో [illegible] ప్రజలు దారిదోపిడి, అల్లరులు చేసెడివి. వానిని అణచి శాంతి నెలకొల్పుట కొరకు సైనిక దళములను ప్రయోగించవలసి వచ్చుచుండెను. రాజబాటలలో దొంగలు విచ్చల విడిగా తిరుగుచుండిరి. సైనిక బందోబస్తులు లేకుండా ప్రయాణము చేయుటయే దుర్ఘటమైనది. రివిన్యూ పన్నుల వసూలు కొరకు ఇంగ్లీషు దొరలను ప్రత్యేక కలెక్టరులుగానియమించవలసి వచ్చెను. అప్పుడు నిజాము రాజ్య ప్రభుత్వము దేశములోని వర్తకులగు ఇంగ్లీషు వారికిని గూడా ఋణపడింది.

1808—1838 మధ్య మన దేశములో ఇంగ్లీషు సైనికోద్యోగిగా నుండిన హెచ్. బివాన్ గారు తాను చూచిన సంగతులను గూర్చి ఒక గ్రంథమును వ్రాసినాడు. అందులో అప్పటి హైదరాబాదును గూర్చి వర్ణించి, అక్కడి స్థితిగతులను వివరించినాడు. అతడిట్లు వ్రాసెను.

హైదరాబాదు గొప్ప నగరము. దానిలో జనులు క్రిక్కిరిసి నివసించుచున్నారు. ఈ మహా నగరమున మహమ్మదీయులు, పఠానులు, హిందువులు జీవించుచున్నారు. గాని తురక మహమ్మదీయుల సంఖ్యయే హెచ్చుగానున్నది. ఈ హైదరాబాదు తురకలు హిందూదేశములో నున్నవా రందరిలోను క్రూరులైన దుండగీండ్రుగను, ఆతతాయులుగా నున్నారు. ఈ బస్తీలో దెబ్బలాటలు, అల్లరులు నిత్యకృత్యములుగా జరుగు చున్నవి. ఆయుధ పాణులు వచ్చి ఆపివేసినగాని అవి ఆగవు. ఒకప్పు డీ దేశమును తాము పాలించితి మనియు, ఈ తెల్లవారు తమను త్రోసిరాజనినా రనియు యీ తురకలు మరచి పోలేదు. అయితే వారా ద్వేష భావమును పైకి చూపక లోలోపలనే అణచుకొనవలసి వచ్చినందువలన అది తగ్గుటకు బదులు మరింత తీవ్రముగా వృద్ధి యగు చున్నది. తగిన రక్షణము లేకుండా తెల్లదొరలెవ్వరును ఆ బస్తీలో పోవుటకు సాహసింపరు. ఒకవేళ ఎవ్వరైనను అట్లు పోవుటకు సాహసించినచో వారు అవమానమును పొందకుండగను, బహుశః దెబ్బలు తినకుండగను తప్పించుకొనలేరు. ఇంగ్లీషు బాటసారులను ఈ తురకలు తిట్టినట్టి తిట్లు నోట వచింపరానివి. హైదరాబాదులో ప్రజల నీతి నియమములు ఎంతమాత్రము బాగుగ లేవు. పుం మైథునము మొదలైన అసహజములును, అమానుషములు నగు దుష్ప్రవర్తనములు చాల ఎక్కువగా నుండి సర్వ సామాన్యముగా ప్రజల సంభాషణములందు బహిరంగముగా వినవచ్చుచుండెను. ఇంగ్లీషు సైనిక దళములు గనుక అక్కడ లేకపోయినచో హైదరాబాదులోని ధనవంతులైన గొప్పవారును, వర్తకులును, షాహుకారులును ఒక్కరైనను క్షేమముగ బ్రతకలేరు. సగము ఆకలితో వీధుల వెంబడి తిరుగు ఆతతాయి మూకలు సైనిక దళములు లేనిచో బస్తీని దోచుకొనెద రనుటకు సందియము లేదు. హైదరాబాదులో వాణిజ్య పరిశ్రమలు చాలా తక్కువ. కిన్‌కాబు' జలతారు బుటేదారు పనిచేసిన పట్టు బట్టలు, తలపాగాలు, చిల్లరనగలు తయారు చేయుటయే అక్కడి ప్రధాన వృత్తులు. దేశప్రజ లుపయోగించు ఉన్ని నూలు బట్టలు చాలవరకు బంగాళా దేశము నుండియు, మచిలీ పట్టణము నుండియు నరసాపురము దగ్గరనున్న మాధవాయి పాలెము నుండియు, ఇంజరము మొదలైన ప్రదేశముల నుండియు

[illegible] ఇంగ్లీషు సైనికుల వలెనే ఆయుధములను సైనిక దుస్తులను ధరించి కవాతు చేయుచుండిరి.

నిజాముగారు రాజ్యపాలనమునెల్ల తమ దివాను పేష్కారు అయిన చందులాల్‌గారికిని, ఆయన క్రింది అధికారులకును నప్పగించినారు. మంత్రులు చాలా నిరంకుశులు. ఇంగ్లీషు ప్రభుత్వ ప్రతినిధియైన రెసిడెంటు గారు వీరిపైన కొంత పెత్తనము చెలాయించుచున్నారు. నిజాముగారు చాలా సుఖలోలుడు. అవినీతికరమైన బస్తీయందెల్ల నిజాముగారి కొవాళ్లు మరియు అవినీతి వర్తనులుగా నున్నారు. సికిందరాబాదు బోలారములు ఇంగ్లీషువారి సేనలుండు దండు ప్రదేశములు. ఇక్కడి దళములలో పంద్రెండు వేలమంది యున్నారు. వీరిలో పదవవంతు తెల్లవారు. ఇక్కడి వర్తకులును, షాహుకారులును ఇక్కడి దుర్మార్గుల వలన బాధ పడలేకుండా నుండుటకు ఇంగ్లీషువారి పైననే ఆధారపడి యుందురు.

శ్రీ దిగవల్లి వెంకట శివరావు

హైదరాబాదులో నున్న షాహుకారులును వడ్డీవ్యాపారస్థులును హిందూదేశములోని ఇతర ప్రదేశములలో నున్నవారివలె గౌరవము కలవారుకారు. వీరు ఆస్తి తాకట్టు పెట్టుకొని గాని వస్తువులు కుదువపెట్టుకొనిగాని ఋణము లిచ్చెదరు. వీరుచాలా హెచ్చువడ్డీలు పుచ్చుకొనెదరు. తాకట్టు ఆస్తి విలువతగ్గించియు ఇంకను ఇతరవిధముగాను మోసముచేయుదురు. ఇంగ్లాండులో తాకట్టు పెట్టుకొని అప్పులిచ్చువారిని వీరుమించిపోయినారు.

హైదరాబాదుచుట్టునున్న ప్రదేశము ముఖ్యముగా బస్తీకి ఆనుకొనియున్న తటాకము దగ్గర నున్న ప్రదేశములు చాలాసుందరముగా నుండును. వ్యాహ్యాళికిపోవుటకు చాల చక్కని రాజబాటలును నిజాముగారి ఉద్యానవనములు రెసిడెంటుగారి తోటలు ఇంగ్లీషుయుద్యోగుల బంగాళాలు తోటలు ఇండ్లు చాలా అందముగా నుండును.

(30) Thirty years in India (1808—1838) Major. Bevan).
Story of my life Meadows Taylor pages 47-60.

1829 నాటి హైదరాబాదు రాజ్యమును గూర్చి కొన్ని విశేషములు మేడోసు టెయిలరు గారువ్రాసిరి. మెడోసు టెయిలరుగారిని హైదరాబాదు రాజ్యమున పడమటి జిల్లాలలో అసిస్టెంట్ పోలీసుసూపరెండెంటుగా నియమించిరి. ఆతనియుద్యోగపుజిల్లా ముఖ్యపట్టణము సదాశివపేట. దానిచుట్టుప్రక్కల గల దేశములోని ప్రజల మాతృభాషతెలుగే. అయితే కొంతదూరములోనే ప్రజలు కన్నడముమాట్లాడుదురు. అయినప్పటికిని ఆ ప్రాంతమునందలి వ్యవహారములెల్ల మహారాష్ట్ర భాషలోనే జరుగుచుండెను. బీరారుపడమటిసరిహద్దులనుండిఉప్పు మిరియములు మొదలైన మసాలాదినుసులకు బదులుగా ప్రత్తి నూనె గింజలు అల్లము శొంఠి ధాన్యము ఎగుమతి దిగుమతి వ్యాపారమున కంతకును [illegible]నాబాద్ పట్టణము కేంద్రముగా నుండెను. అక్కడి వర్తకులలో ఆత్మారాము సేఠ్‌గారు చాలాపలుకుబడి కలిగినవాడు. అక్కడ కొందరు వర్తకులు దొంగ తూకములుతూచి ప్రజలను మోసగించుచున్నట్లు తెలియుగా గోధుమపిండి అమ్ము వర్తకులను టెయిలరుగారు మందలించి జరి

[illegible] ప్రజాహితమును ధ్యానించెను. అంతట టెయిలరుగారు దేశములో మహారాష్ట్రులకును ఇంగ్లీషువర్తక కంపెనీ సైన్యములకు జరిగిన యుద్ధములందు ఇంగ్లీషు సైన్యములకు తినుబండారపుసరకులను సరఫరాచేసిన బ్రింజారీ (లంబాడీ)ల నాయకులను పిలిపించి ఒక స్వతంత్రమైన బజారునుస్థాపించెను. అంతట ఇతరగ్రామములనుండి రకరకముల సరుకులు దిగుమతియగుచుండెను. పారిపోయిన వర్తకులను మరలపిలువనంపుమని కొందరు పెద్దమనుష్యులు టెయిలరుగారికి చెప్పినను అతడువినలేదు. అంతట అతనిపైన కొందరు హైదరాబాదు ముఖ్యమంత్రియైన చందులాల్ గారిదగ్గర ఫిర్యాదుచేసి అతడు పట్టణములో దౌర్జన్యములు కావించి చాలాసొమ్ము లాగుకొనుచున్నాడని' అబద్ధములు కల్పించి చెప్పిరి. ఈ విషయమును గురించి హైదరాబాదులోని రెసిడెంటుగారు టెయిలరుగారిని సంజాయిషీ అడుగగా ఆయన జరిగిన సంగతి చెప్పెను. ఇంతలో అతనిపైన ఫిర్యాదుచేసిన వర్తకశిఖామణులు కాళ్లబేరమునకువచ్చిరి. తమనుగూర్చి టెయిలరుగారు పొరపాటు అభిప్రాయమును పడినారనియు అసలు నేరముచేసినవారిని తామునట్టి ఇచ్చెదమని వారినతడు తన ఇష్టమువచ్చినరీతిగా దండింపవచ్చుననియు ఒకవిన్నపమును టెయిలరుగారి కిచ్చిరి. హైదరాబాదు రెసిడెంటు మార్టిను గారు ఇదివిని సంతోషించి యీ సంగతిని మంత్రిగారికి తెలిపిరి. అప్పుడు చందూలాల్ గారొక ప్రత్యేకాధికారిని పంపగా అతడు వర్తకులనుగట్టిగాతిట్టి వారి పదివేలరూపాయలు జరిమానా విధింతుమని బెదరించెను. అంతటి పెద్దశిక్ష విధింపవలదని టెయిలరుగా రతనిని బతిమాలిరి. అప్పు డతడు వర్తకుల దగ్గర కొంతసొమ్ము లంచముతీసుకొని వెడలి పోయెను. తరువాత టెయిలరుగారు హైదరాబాదుకువెళ్లి మంత్రి చందూలాల్ గారిని దర్శించి నప్పుడు మీరా[illegible]బాదువర్తకులపైన గట్టిచర్యను తీసికొనకుండా చేసితిరి. వారిని మీరుబాగుగా పట్టిపేసితిరి. నేను వారిదగ్గర నుండి ఒక లక్షరూపాయలను గుంజకొని యుండెడివాడను." అని మంత్రిగారు పలుకగా టెయిలరుగారు మహారాజా మీరిట్లు చేసినచో మీ మంచిపేరుపోయి యుండును కదా. తమగౌరవము కాపాడినందులకు తమరే నాకొక ఏబదివేలరూపాయలు బహుమాన మొసగవలెను" అనిరి.

టెయిలరుగారి క్రిందనుండిన జిల్లాలోని చాలాభాగములు గొప్పజాగీరుదారుల క్రిందను, జమీందారుల క్రిందను చేరి యుండెను. వారు హైదరాబాదు ప్రభుత్వము వారు తమ వ్యవహారములందు జోక్యము కలిగించుకొనుట కిష్టపడకుండిరి. వారు చాలా బలవంతులుగా నుండి దోపిడీ గాండ్రకు సహాయము చేయుచు దొంగసొమ్ములో భాగము పంచుకొనుట కలవాటుపడి యుండిరి. టెయిలరుగారి కందువలన నిక్కడ శాంతి భద్రతలను కాపాడుట చాలా కష్టతరమైన కార్యముగా నుండెను. ఇదిగాక, కొంతమంది కొండరాజులును నాయకులును తామే దోపిళ్లు చేయుచుండిరి. అట్టివారి దుశ్చర్యలు మితిమీరిపోయినప్పుడు హైదరాబాదు ప్రభుత్వమువారి యుత్తర్వులను పొంది, వారిని పట్టుకొని, హైదరాబాద్‌కు పంపగా, నక్కడ వారిని చందులాల్ గారు కారాగారమున పెట్టించుచుండిరి. ఇట్టివారిలో గుర్రముకోట రాజా అని పిలువబడు వారొ

(మిగతా 8వ పేజీలో)

both Sanskrit
Satakarni,
ada who do not
iew that the
anches also.
broke up under
a Satakarni.

anas is no
lates recently
of the Vishnu-
as many theo-
thors on the
tory by late Dr.
has left many
ctory. It
ion of one
ity and let
er intensify
cy.

rant of
geneology of
was a colla-
region of
ng, makes
arman of the
n of the
Dr. Ramesan's
whole pro-
the back-
s during

ion that
s. The
empire
that were
When they
mpire was
hortly
ntd.....10

ఆంధ్ర ప్ర
29 9 '68

యుణా వను నతడు తన దగ్గర బంధుగు నొకని హత్యచేసి, ఆస్తిని దోచుకొని పోయెను. అప్పు డతని కోటలోనికి టెంపులరుగారు చాల సాహసముతో ప్రవేశించి అతనిని పట్టుకొనిరి. అతడు అప్పుడు టెంపులరు గారికి 24,000 రూపాయలు లంచ మిచ్చెదనని ఒక బరాతము వ్రాసియిచ్చెను. టెంపులరుగా రా సొమ్మును తెప్పించుకొనక అతనిని హైదరాబాదుకు తీసుకొని పోవుచుండగా అదిచాలదని అతడుఅభిప్రాయపడుచుండె ననుకొని, నారాయణరావు ఏబదివే లిచ్చెదనని బేరము పెట్టెను.

తాము నారాయణరావును చందూలాల్ గారి దగ్గర హాజరు పెట్టెదమని, ఆ సొమ్మును చందూలాల్ గారికే సమర్పించ వలసినదని టెంపులరుగా రనిరి. అట్లు చేయవలదని ఒక లక్ష రూపాయ లిచ్చెద ననియు నారాయణరావు బతిమాలెను గాని టెంపులరుగారు నిరాకరించిరి.

చందులాల్ గారు తన దగ్గరనున్న ధనము నెల్ల లాగుకొనునని నారాయణరావు భయము. చందులాల్ గారు సాధారణముగా బ్రాహ్మణుల కురి శిక్ష విధించరు. వారి ధనము మాత్రము లాగికొందురు.

టెంపులరుగారు చందూలాల్ గారిని దర్శించగా, నారాయణరావు ఇచ్చెదనన్న లక్ష రూపాయలు ఎందుకు తెప్పించనైతివి. ఇక మన కా ధనము కనపడనివ్వరని చందులాల్ గారు వగచిరి.

నిజాముగారి జమీందారులు ఉత్తర సర్కారులలో కూడా చాలా దౌర్జన్యములు చేసిరని హైదరాబాదు రాష్ట్రమునందు ప్రతి దినము బందిపోట్లు జరుగుచుండెను. [illegible] గుంపులు గ్రామములను దోచుకొనుచుండె నని బిల్ గ్రామీ గారు తమ గ్రంథమున వ్రాసినారు.

(ఆంధ్రుల సాంఘిక చరిత్ర: సురవరం ప్రతాపరెడ్డి గారు పుట 441–444)

1819 మొదలు 1835 వరకు మద్రాసు సుప్రీంకోర్టులో ఇంటర్ ప్రిటర్‌గా నుండిన ఏనుగుల వీరాస్వామయ్య గారు 1830 1831 మధ్య కాశీ యాత్రకు పోవుచు, హైదరాబాదు రాజ్యమునందు ప్రయాణము గావించి కొన్నాళ్లు హైదరాబాదు నగరములో నుండిరి. వారు చూచిన సంగతులను ఆయన తన మిత్రుడైన కోమలేశ్వరపురము శ్రీనివాసపిళ్ళె గారికి ఎప్పటి కప్పుడు వ్రాయు చుండిరి. ఆ వృత్తాంతము కాశీ యాత్ర అను పేరుతో 1838 లో ప్రకటింప బడెను. అందులో ఆ నాటి పరిస్థితులెల్ల కన్నుల గట్టినట్లు వర్ణింపబడి యున్నవి.

"హైదరాబాదు నవాబు క్రింద అనేక జమీనుదారులు నిర్ణీతమైన రూకలు కట్టి సకల రాజ్యతంత్రములను తమ జమీందారీలో స్వతంత్రముగా జరిపించుచున్నారు. సేనా సహాయము సంపద ఎక్కువగాగల జమీందారుడు నిర్ణయమైన సొమ్మును ఇచ్చుట లేదనికూడ చెప్పుచున్నారు. అప్పుడు హైదరాబాదువారు దండెత్తి వచ్చి కొట్టి సాధించి సొమ్ము తీసుకొనుచున్నారు. ఆ జమీందారుల కొకరి కొకరికి సరిపడనప్పుడు పోట్లాడి చావడమే కాక, ఒకరి గ్రామముల నొకరు కొల్లపెట్టి రైతులను హింసించి, గ్రామాదులను పాడు చేయుచున్నారు. ఈలాగున కలహములు పుట్టినప్పుడు న్యాయము విచారించి ఒకరి కొకరికి సమాధానము పరచకుండ దివాన్‌జీ తనము చేయు చందులాల్ ప్రభృతులు ద్రవ్యకాంక్ష చేత ఉభయులకు కలహములు పెంచి వేడుక చూచుచున్నారు. ఈ లాటి ప్రస్తుతము నా ప్రయాణ కాలములో వనపర్తి జమీందారు గారికిని, కొల్లాపురము జమీందారుగారికిని ఒక సంవత్సరముగా [illegible] తగాదా పడుచున్నారు. పెంటపల్లి అను గ్రామములోని కోటలో హైదరాబాదు నవాబు గారిది కొంత [illegible] ఉన్నది" అని వీరాస్వామయ్యగారు వ్రాసినారు. (కాశీయాత్ర చరిత్ర 24–25)

జమీందారువారిఆధీనములోనుండుభూమిపైన పూర్ణమైన స్వాతంత్ర్యము కలిగి ఆ యా భూములలోని కాపురస్తులను భర్త భార్యపైన చెల్లించు అధికారముకంటె ఎక్కు (చూ. కాశీయాత్ర చరిత్ర 33–38) వైనఅధికారము చూపేయువ్వారనికూడా వ్రాసిరి. ఆయన వ్రాసి 120 సంవత్సరములు దాటినను ఇప్పటికినీ హైదరాబాదు జాగీరులలో రైతులు సర్వ్వరహితులుగ మున్నారని సురవరం ప్రతాపరెడ్డిగారు ఆంధ్రుల సాంఘిక చరిత్ర మొదటి ముద్రణమున వ్రాసియున్నారు.

13-10-1968

ఆంధ్రుల చరిత్రలో వెలుగు చూడని కొన్ని ఘట్టాలు-3 13.10.68

నిజాముగారి బాకీలు

[illegible] కంపెనీతో [illegible] కొంత [illegible] నిమిత్తము [illegible] దానికగు [illegible] ఏర్పాటు [illegible] క్రింద నిజాము [illegible] భరించ [illegible] ఇంగ్లీషువారికి

శ్రీ దిగవల్లి వెంకట శివరావు

[illegible] మహారాష్ట్రులతోను [illegible] దుపయోగించినవి. [illegible] వ్యయము కొరకు కావలసిన [illegible] ఎన్ని చిక్కులు పడి [illegible] యుండెను. 1819 [illegible] రెసిడెంటుగా నుండిన [illegible] ఇట్టి అసాధారణ వ్యయము [illegible] అసాధారణ పద్ధతులతో [illegible] నిజాము [illegible] ప్రజల ఆస్తిని జప్తు [illegible] బలవంతముగా కొల్లగొనియు పీడించి [illegible] చేయుచుండిరనియు వ్రాసినారు.

Nawab Mohsnul Mulk: Hyderabad affairs 1884.

[illegible] మాల్కంగారు వ్యయముగా [illegible] విషయములను విన్నవించిరి. [illegible] ఆంగ్లేయోద్యోగుల సహాయ [illegible] కఠినముగా రివిన్యూ [illegible] చేయుచుండిరి. ప్రజలలో ఒక్కొక్క [illegible] మొత్తమును వసూలు చేయుట కు [illegible] గావించు చుండిరి. కొందరి [illegible] తుపాకులను ఉపయోగించిరి. కొందరి [illegible] పెద్ద బండల నుంచిరి. మరి కొందరి [illegible] ఎర్రగా కాల్చినపట్టుకారులతో [illegible].

(Hyderabad Residency Records 1834 368 P.P.-97)

రైతులవద్ద పన్ను వసూలు చేయుట [illegible] హింసలను గావించుచుండిరని [illegible] సదర్లాండుగారు కూడా వ్రాసి [illegible].

(Malcolm's Life vol. 1, P. 17)

హేస్టింగ్సు ప్రభువు 1813లో గవ [illegible] 1821లో పదవిని [illegible] 1822 సంవత్సరాంతమువర కును భారతదేశములోనే యుండెను. ఆయన పరిపాలనమునందు చాలా అవినీతికరమైన ఘట్టము హైదరాబాద్ వ్యవహారమని చెప్ప వచ్చును. "హైదరాబాద్ జాడ్యములకు పుట్టి నిల్లు. అక్కడ అవినీతి తప్ప మరేమియు వర్ధిల్లదు. ఆదేశమునందలి దురదృష్ట ప్రజలను తుపాకీ సన్నీల (బయొనెట్ల) వాడి మొనలను చూపి భయపెట్టియు పదునైన ఖడ్గములను ఝళిపించియు సొమ్ము వసూలు చేయుదురు. అక్కడి యన్యాయములకు అంతము లేదు. దానినిగూర్చి విచారించువారు లేరు. వారి మొరలాలకించువారు లేరు. వారి కష్టములను దీర్చువారు లేరు. మహారాష్ట్ర రాజ్యమునందువలెనే అక్కడి ప్రభుత్వము నందును క్రమ విధానము లేదు. దానికిని దీనికినిగల తారతమ్యమేమనగా నిక్కడపరాయి జనముకొరకు ప్రజలను నిర్దాక్షిణ్యముగా,— నిరంతరాయముగాపీడించిబాధించుచుండుటయే". నిజాముగారి క్రింద సివిలు మిలిటరీ యుద్యోగములు చేయుటకు ఆంగ్లేయులు చాలా ఉత్సాహముతోవచ్చుచుండిరి. పెద్ద పెద్ద యుద్యోగముల నిమిత్తము రెసిడెంటుగారికి నిరంతరముగా అర్జీలు వచ్చుచుండెను. ఇంగ్లీషు వారి జేబులలో చాలా పెద్దమొత్తములు పడుచుండెను. ఏపనికైనను నిజామే ఖర్చుపెట్టినను

13.10.68

నిజాముగారి బాకీలు

(5వ పేజీ తరువాయి)

దానికి "అన్నిఖర్చులు నిజ్జీయే భరించునని ఇంగ్లీషువారు చలోక్తిగా చెప్పుట ప్రారంభించిరి. ("Nizzie" - Nizam)

నిజాముగారి కెంత సొమ్ము కావలెనన్నను చాలుట లేదు. ఆయనకు అదనుకు అప్పునిచ్చువారు కావలసి వచ్చిరి. 'విలియం పామర్ అండు కో' అను పేరిట విపరీతపు వడ్డీ వ్యాపారము చేయు సంస్థ యొకటి బయలుదేరి నిజాము గారికి అప్పులిచ్చుట ప్రారంభించినది. ప్రతి నెలకు ఇరువదివేల నవరసులను సైనికుల జీతము క్రింద వారప్పు నిచ్చునట్లును అందు క్రింద నిజాముగారు నూటికి 24 వంతుల చొప్పున వడ్డీతో కలిపి లెక్కచూచి తన రాజ్యాదాయము నుండి సాలుకు మూడులక్షల నవరసులు వారికి వశపరచు చుండునట్లును ఏర్పాటు జరిగెను. పామరుకంపెనీతో నిజాము గారు జరిపిన లావాదేవిలలో వతడు వారిని తన ఆత్మబంధువులవలె జూచెను. ఆయన తలకు మిూరిన దర్పముతో ప్రవర్తించెను. దీనికి ముఖ్యమైన కారణము ఆ కంపెనీ భాగస్తులలోనొకడు గవర్నరుజనరలైన హేస్టింగ్స్ గారి పెంపుడు కొమరైను పెండ్లియాడిన వాడై యుండుటయే. ఒక స్థిరమైన కార్యాలయముగాని సిబ్బందిగాని లేని ఈ ఖాటా కోరు కంపెనీవారు జరిగించు వ్యవహారము లన్నింటికి గవర్నరు జనరలుగారు మారు మాటాడకుండ తమ అంగీకారము నిచ్చు చుండిరి. దీని విషయమై ఎవరైన ఏదైన అడ్డు చెప్పినచో గవర్నరు జనరలుగారు మండి పడుచుందురు. తూర్పుఇండియా వర్తక కంపెనీ వారికి భారము లేకుండ నిజాము గారి కొరకు పెట్టిన సేనల జీతములు సక్రమముగా చెల్లునను ఆలోచన కూడ ఆయన కుండిన యుండవచ్చును.

గవర్నరు జనరలుగారి పెంపుడు కుమార్తెను పెండ్లాడిన సర్ విలియం రంబోల్డు గారు, కేవలము ఒక దళారీ మనుష్యుడే. అతడేదో విధముగా వీలైనంత ధనమును సాధ్యమైనంత త్వరలో సంపాదింపవలెనని ఇంగ్లండ్ నుండి హేస్టింగ్సు ప్రభువుతో కూడా భారత దేశమునకు వచ్చినాడు. ఉద్యోగము చేయుటకు గాని సేనలో చేరుటకుగాని అతడు వయసు మిూరిన వాడైనందున వీలు లేకపోయెను. ధన సంపాదన మార్గములన్వేషించుచు నతడు అయోధ్య నవాబు రాజ్యమునకు పోయినాడు. అక్కడ అతనివంటి వారు చాలా మంది యుండిరి. అక్కడ అధికారిగా నుండిన మెట్ కాఫ్ ఇతనివంటి వారి కవకాశమివ్వడు [illegible] మైసూరుకు వెళ్లినాడు. అక్కడు లేక కర్నా టక నవాబుదగ్గర పెత్తనము చేయుచున్న అవినీతి యొక్క గాలి మైసూరుకు కూడ తగిలినందున అక్కడను లాభము లేకపోయెను. అంతట అతను హైదరాబాద్‌కు వచ్చినాడు. అయితే అతని దురదృష్టము వలన మెట్ కాఫ్ గారే 1820 లో అక్కడికి రెసి డెంటుగా వచ్చినాడు. మెట్‌కాఫ్ గారు గొప్ప యోధుడు. నీతిపరుడు కాని గవర్నరు జనరలు గారికి ఎదురు చెప్పలేక నిజాంతో జరిగిన సంధి షరతులను సవరించుటలో నొక క్రొత్త నిబంధనను చేర్చవలసిన వాడయ్యెను.

ఇటీవల జరిగిన యుద్ధముల వలన నిజాము గారి రాజ్యమునకు మంచి రక్షణము కలిగి నందువలనను రాజ్యాదాయము నందు కూడా అభివృద్ధి కలిగి ఆయనకు లాభము చేకూరి నందునను నిజాముగారు తన కృతజ్ఞతను ప్రకటింపదలచి ఒక ధర్మ కార్యమును చేయ దలచినాడు. పై సందర్భముల నాలోచించి కలకత్తా నగరమునందుగాని పరిసరము లందుగాని ప్రజోపయుక్త కార్యముల క్రింద వినియోగించుట కొరకు 16 లక్షల రూపా యలను ఆయన సమర్పించుకొనుట కంగీక రించవలసినదని కోరుచున్నాడు. గవర్నరు జనరలుగారి ఇష్టప్రకారము, ఆ సొమ్ము వినియోగపరుపవలెను. కలకత్తా నగరము నందింగ్లీషువారు కాపురముండు వీధులలో రోడ్లు వేయించుటకును లాంతరు దీపములు పెట్టించుటకును మంచినీరు సరఫరా కొర కును ఈ సొమ్ము గవర్నరు జనరల్ హేస్టింగ్స్ గారు వినియోగింపదలచిరి. కాని ఇంగ్లండు లోని తూర్పుఇండియా కంపెనీ డైరెక్టర్లు దీనికంగీకరింపరైరి. హైద్రాబాద్ సంస్థానము యొక్క స్థితిగతులును రాజ్యాదాయస్థితియు బాగుగా లేదనియు నిజాముగారు ఇంగ్లీషు కంపెనీ వారివలన అప్పుపుచ్చుకొనుట కంగీక రింపవలసినదని యొక ప్రక్కనుండి వ్రాయుచు ఇంకొక ప్రక్కనుండి నిజాముగారు ధర్మ కార్యముల క్రింద వింత పెద్ద మొత్తము నివ్వదలచి నాడనియు దానికి అంగీకరింపవలసినదనియు వ్రాయుట వల్లనే డైరెక్టరుల కోర్టువారు దీనికంగీకరింపలేదని హేస్టింగ్సు ప్రభువుగారు బయల్పరచిరి. Life of Metcalfe, Kaye: Vol. II, p.p. 10, 45

13-10-1968

[illegible] చరిత్రలో వెలుగు చూడని కొన్ని ఘట్టాలు-3

13/10/68

నిజాముగారి బాకీలు

శ్రీ దిగవల్లి వెంకట శివరావు

[illegible] ఇంగ్లీషు వర్తక కంపెనీతో [illegible] సంధిషరతుల ప్రకారము కొంత [illegible] సేన ఆయన రక్షణ నిమిత్తము [illegible] లో వుంచునట్లును దానికగు [illegible] ఆయన భరించునట్లును ఏర్పాటు [illegible] ఆ సైనికుల జీతము క్రింద నిజాము [illegible] సాలుకు 40 లక్షల రూపాయలు భరించ [illegible] యుండెను. ఈ సేనలు ఇంగ్లీషువారికి కును భారతదేశములోనే యుండెను. ఆయన పరిపాలనమునందు చాలా అవినీతికరమైన ఘట్టము హైదరాబాద్ వ్యవహారమని చెప్ప వచ్చును. "హైదరాబాద్ జాడ్యములకు పుట్టినిల్లు. అక్కడ అవినీతి తప్ప మరేమియు వర్థిల్లదు. ఆదేశమునందలి దురదృష్ట ప్రజలను తుపాకీ సన్నీల (బయొనెట్ల) వాడి మొనలను చూపి భయపెట్టియు పదునైన ఖడ్గములను [illegible]పించియు సొమ్ము వసూలు చేయుదురు. అక్కడి యన్యాయములకు అంతము లేదు. దానినిగూర్చి విచారించువారు లేరు. వారి మొరలాలకించువారు లేరు. వారి కష్టములను దీర్చువారు లేరు. మహారాష్ట్ర రాజ్యములందువలెనే అక్కడి ప్రభుత్వమునందును క్రమ విధానము లేదు. దానికిని దీనికినిగల తారతమ్యమేమనగా నిక్కడ పరాయి జనముకొరకు ప్రజలను నిర్దాక్షిణ్యముగా,— నిరంతరాయముగా పీడించి బాధించుచుండుటయే. నిజాముగారి క్రింద సివిలు మిలిటరీ యుద్యోగములు చేయుటకు ఆంగ్లేయులు చాలా ఉత్సాహముతో వచ్చుచుండిరి. పెద్ద పెద్ద యుద్యోగముల నిమిత్తము రెసిడెంటుగారికి నిరంతరముగా అర్జీలు వచ్చుచుండెను. ఇంగ్లీషు వారి జేబులలో చాలా పెద్దమొత్తములు పడుచుండెను. ఏపనికైనను నిజామే ఖర్చుపెట్టినను

[illegible] లో ను మహారాష్ట్రులతోను [illegible] యుద్ధములం దుపయోగించినవి. [illegible] వ్యయము కొరకు కావలసిన [illegible] నిజాము ఎన్ని చిక్కులు పడి [illegible] కూర్చవలసి యుండెను. 1819 [illegible] లో రెసిడెంటుగా నుండిన [illegible] ఇట్టి అసాధారణ వ్యయము [illegible] నిజాముగారు అసాధారణ పద్ధతులతో [illegible] సముకూర్చుచుండిరనియు నిజాము [illegible] ఉద్యోగులు ప్రజల ఆస్తిని జప్తు [illegible] బలవంతముగా కొల్లగొనియు పీడించి [illegible] చేయుచుండిరనియు వ్రాసినారు.
([illegible] Mohsnul Mulk: Hydera- [illegible] 1884.

[illegible] మాల్కంగారు వ్యయముగా [illegible] విషయములను విన్నవించిరి. [illegible] ఆంగ్లేయోద్యోగుల సహాయ [illegible] చాలా కఠినముగా రివిన్యూ [illegible] చేయుచుండిరి. ప్రజలలో ఒక్కొక్క [illegible] మొత్తమును ముందుగా [illegible] దానిని వసూలు చేయుట కు [illegible] గావించు చుండిరి. కొందరి [illegible] కొందరి [illegible] పెద్ద బండల నుంచిరి. మరి [illegible] ఎర్రగా కాల్చినపట్టుకారు [illegible]
([illegible] Residency Records [illegible] P.P.-97)

[illegible] వన్ను వసూలు చేయుట [illegible] గావించుచుండిరని [illegible] గారు కూడా వ్రాసి [illegible]
([illegible] Life vol. 1, P. 17)

[illegible] ప్రభువు 1813లో గవ [illegible] 1821లో పదవిని [illegible] 1822 సంవత్సరాంతమువర

[illegible] 13. [illegible]

నిజాముగారి బాకీలు

(5వ పేజీ తరువాయి)

దానికి "అన్నిఖర్చులు నిజ్జీయే భరించునని ఇంగ్లీషువారు చలోక్తిగా చెప్పుట ప్రారంభించిరి. ("Nizzie" - Nizam)

నిజాముగారి కెంత సొమ్ము కావలెనన్నను సరిపోవుట లేదు. ఆయనకు అదనుకు అప్పునిచ్చువారు కావలసి వచ్చిరి. 'విలియం పామర్ అండు కో' అను పేరిట విపరీతపు వడ్డీ వ్యాపారము చేయు సంస్థ యొకటి బయలుదేరి నిజాము గారికి అప్పులిచ్చుట ప్రారంభించినది. ప్రతి నెలకు ఇరువదివేల నవరసులను సైనికుల జీతము క్రింద వారప్పు నిచ్చునట్లును అందు క్రింద నిజాముగారు నూటికి 24 వంతుల చొప్పున వడ్డీతో కలిపి లెక్కచూచి తన రాజ్యాదాయము నుండి సాలుకు మూడులక్షల నవరసులు వారికి వశపరచు చుండునట్లును ఏర్పాటు జరిగెను. పామరుకంపెనీతో నిజాము గారు జరిపిన లావాదేవిలలో నతడు వారిని తన ఆత్మబంధువులవలె జూచెను. ఆయన తలకు మీరిన దర్పముతో ప్రవర్తించెను. దీనికి ముఖ్యమైన కారణము ఆ కంపెనీ భాగస్థులలో నొకడు గవర్నరు జనరలైన హేస్టింగ్స్ గారి పెంపుడు కొమరైను పెండ్లియాడిన వాడై యుండుటయే. ఒక స్థిరమైన కార్యాలయముగాని సిబ్బందిగాని లేని ఈ ఖాటా కోరు కంపెనీవారు జరిగించు వ్యవహారము లన్నింటికి గవర్నరు జనరలుగారు మారు మాటాడకుండ తమ అంగీకారము నిచ్చు చుండిరి. దీని విషయమై ఎవరైన ఏదైన అడ్డు చెప్పినచో గవర్నరు జనరలుగారు మండి పడుచుందురు. తూర్పుఇండియా వర్తక కంపెనీ వారికి భారము లేకుండ నిజాము గారి కొరకు పెట్టిన సేనల జీతములు సక్రమముగా చెల్లినను ఆలోచన కూడ ఆయన కుండిన యుండవచ్చును.

గవర్నరు జనరలుగారి పెంపుడు కుమార్తెను పెండ్లాడిన సర్ విలియం రంబోల్డు గారు, కేవలము ఒక దళారీ మనుష్యుడే. అతడేదో విధముగా వీలైనంత ధనమును సాధ్యమైనంత త్వరలో సంపాదింపవలెనని ఇంగ్లండ్ నుండి హేస్టింగ్సు ప్రభువుతో కూడా భారత దేశమునకు వచ్చినాడు. ఉద్యోగము చేయుటకు గాని సేనలో చేరుటకుగాని అతడు వయసు మీరిన వాడైనందున వీలులేకపోయెను. ధన సంపాదన మార్గములన్వేషించుచు నతడు అయోధ్య నవాబు రాజ్యమునకు పోయినాడు. అక్కడ అతనివంటి వారు చాలా మంది యుండిరి. అక్కడ అధికారిగా నుండిన మెట్‌కాఫ్ ఇతనివంటి వారి కవకాశమివ్వడు. మైసూరుకు వెళ్లినాడు. అర్కాడు లేక కర్నాటక నవాబుదగ్గర పెత్తనము చేయుచున్న అవినీతి యొక్క గాలి మైసూరుకు కూడా తగిలినందున అక్కడను లాభము లేకపోయెను. అంతట అతను హైదరాబాద్‌కు వచ్చినాడు. అయితే అతని దురదృష్టము వలన మెట్‌కాఫ్ గారే 1820 లో అక్కడికి రెసిడెంటుగా వచ్చినాడు. మెట్‌కాఫ్ గారు గొప్ప యోధుడు. నీతిపరుడు కాని గవర్నరు జనరలు గారికి ఎదురు చెప్పలేక నిజాంతో జరిగిన సంధి షరతులను సవరించుటలో నొక క్రొత్త నిబంధనను చేర్చవలసిన వాడయ్యెను.

ఇటీవల జరిగిన యుద్ధముల వలన నిజాము గారి రాజ్యమునకు మంచి రక్షణము కలిగి నందువలనను రాజ్యాదాయము నందు కూడా అభివృద్ధి కలిగి ఆయనకు లాభము చేకూరినందునను నిజాముగారు తన కృతజ్ఞతను ప్రకటింపదలచి ఒక ధర్మ కార్యమును చేయ దలచినాడు. పై సందర్భముల నాలోచించి కలకత్తా నగరమునందు గాని పరిసరము లందు గాని ప్రజోపయుక్త కార్యముల క్రింద వినియోగించుట కొరకు 16 లక్షల రూపాయలను ఆయన సమర్పించుకొనుట కంగీకరించవలసినదని కోరుచున్నాడు. గవర్నరు జనరలుగారి ఇష్టప్రకారము, ఆ సొమ్ము వినియోగపరుపవలెను. కలకత్తా నగరమునందింగ్లీషువారు కాపురముండు వీధులలో రోడ్లు వేయించుటకును లాంతరు దీపములు పెట్టించుటకును మంచినీరు సరఫరా కొరకును ఈ సొమ్ము గవర్నరు జనరల్ హేస్టింగ్స్ గారు వినియోగింపదలచిరి. కాని ఇంగ్లండు లోని తూర్పుఇండియా కంపెనీ డైరెక్టర్లు దీనికంగీకరింపరైరి. హైద్రాబాద్ సంస్థానము యొక్క స్థితిగతులును రాజ్యాదాయస్థితియు బాగుగా లేదనియు నిజాముగారు ఇంగ్లీషు కంపెనీ వారివలన అప్పుపుచ్చుకొనుట కంగీకరింపవలసినదని యొకప్రక్కనుండి వ్రాయుచు ఇంకొక ప్రక్కనుండి నిజాముగారు ధర్మ కార్యముల క్రింద నింత పెద్దమొత్తము నివ్వదలచినాడనియు దానికి అంగీకరింపవలసినదనియు వ్రాయుట వల్లనే డైరెక్టరుల కోర్టువారు దీనికంగీకరింపలేదని హేస్టింగ్సు ప్రభువుగారు ఒయ్యపరచిరి. Life of Metcalfe, Kaye: Vol. II, p.p. 10, 45

ఆంధ్రుల చరిత్రలో వెలుగుచూడని కొన్నిఘట్టాలు-4 20-10-68

20-10-1968

పామర్ కంపెనీ వ్యవహారాలు

పామరు కంపెని 1814 లో స్థాపింప[బడెను]. దీనిని జనరల్ విలియం పామరు గారి [కుమారు]డైన జి.డబ్ల్యు. పామరుగారు స్థాపించిరి. పామరుగారు తనచిన్నవాటనే నిజాము [గారి] సైనిక కొలువులో చేరి తరువాత అక్కడ [డబ్బు] పెట్టుబడిదారులతో కలిసి వడ్డీవ్యాపారము చేయుట ప్రారంభించారు. ఇంగ్లీషు [వారై]న మూడవజార్జిగారి కాలమున శాసింప[బడిన] మూడవ చట్టము ప్రకారము తెల్లవారు [స్థా]నిక దేశీయులతో లావాదేవీలుగాని వ్యాపార సంబంధముగాని కలిగియుండరాదను నొక నిబంధనముండెను. ఈ నిబంధనను గవర్నరు జనరల్ గారి కార్యాలోచన సభలో పామరు కంపెని వారి వ్యవహారములకు అడ్డురాకుంభ చేయుచు 23—7—1816వ తేదీన తీర్మానించిరి. అట్లు చేయుటవలన ఇంగ్లీషు పార్లమెంటు వారిచే ఆ చట్టము ప్రకారము నిషేధింపబడిన వ్యవహారములన్నియు పామరు కంపెని వారు చేయవచ్చును. అయితే వారిని కోరినప్పుడు ఆ విషయములను గూర్చి ఆ కంపెని వారు గవర్నరు జనరల్ ప్రభుత్వము వారికి తెలియపరచుచుండవలెను. వీరు చేయు వ్యవహారముల నేకములుగానుండెను. సొమ్మును వడ్డీకిచ్చుట, పెట్టుబడి పెట్టుట. దేశమున ప్రత్తి,కలప ఇంకను ఇతర సరుకులతో వ్యాపారము జరుపుట, ఇంగ్లాండులో తయారైన సరుకులను భారతదేశము లోనికి దిగుమతి చేయుట మొదలైన వ్యాపారములు చేయుచుండిరి. మరియు కంపెనీవారు నిజాముగారికి పెట్టుబడి క్రింద క్రమ ప్రకారము చెల్లించు సొమ్మ వల్లనే నిజాము గారు ఉంచుకొన్న ఇంగ్లీషు సైన్యము 1817—18 మధ్య జరిగిన మహారాష్ట్ర యుద్ధమునందు యుద్ధ భూమిలో పని చేయుటకు వీలు కలిగెను. ఈ విధములైన లావాదేవీలు నిజాము గారితో 1820వ సంవత్సరము వరకును జరిగెను. వీరి వడ్డీ రేటు సహజముగా హెచ్చుగానే యుండెను. అది నూటికి 18 మొదలు 24 వంతుల వరకు నుండెను. అయితే నిజాము ప్రభుత్వమువారు అదివరకే నూటికి 12 వంతుల వడ్డీ చొప్పున అప్పులు తెచ్చుచుండిరి. నిజాము రాజ్యము లోను ఇతర సంస్థానములలోను నూటికి 36 మొదలు 40 వంతులును ఉంకను హెచ్చురేటు చొప్పునను వడ్డీ వ్యాపారము జరుగుచుండెను.

ఆ కాలమున కలకత్తాలోని గవర్నరుజనరల్ కార్యాలోచన సభలో రెండుపక్షము లుండెను. ఒక పక్షమువారు హేస్టింగు ప్రభువు చేసిన పనులన్నిటిని ప్రతిఘటించుచుందురు. రెండవ పక్షమువారు దానిని సమర్థించుచుందురు. అయితే హేస్టింగ్సు గారికి తోడ్పడువారు ఇంగ్లండులో చాలమంది యుండిరి. 1820లో నిజాముగారి దివాను పేష్కారుగారు ఈ కంపెనీ వారివలన 60 లక్షల రూపాయలు అప్పు పుచ్చుకొన గోరగా గవర్నరు జనరల్ గారందులకు తన అనుమతి నిచ్చిరి. అయితే వారి కార్యాలోచన సభలో కొందరి కృషివలన ఇంగ్లండులోని ఈస్టు ఇండియా కంపెనీ డైరెక్టరులు దీనికంగీకరింపరైరి. ఇది యొక గొప్ప చిత్రకథగా చేసినది.

[illegible]

ఇంగ్లీషు వడ్డీ వ్యాపారులు నిజాముగారి యుద్యోగులకన్నను భారతదేశ రాజాధిరాజులైన ఇంగ్లీషు కంపెనీ ప్రభుత్వమువారి కన్నను హెచ్చు అధికారములు చెలాయించుచుండుట మెట్కాఫ్ గారికి గోచరించెను. వీరు తనకు లంచమిచ్చి నోరు కట్ట జూచుచున్నారనియు ఆయనకు తోచునట్టి కొన్ని సంగతులు జరిగెను. రెసిడెంటుగారు కాపురముండు రెసిడెన్సీకి పామరు కంపెనీవారు బుట్టలకు బుట్టలు పండ్లు మొదలైనవి పంపుటయు, రెసిడెంటు గారి గౌరవార్థము గొప్పగొప్ప విందుల నేర్పాటు చేయుటయు ప్రారంభించిరి. ఇది కేవలము మర్యాదకొరకు ఒక్కసారిగాక పెక్కుసారులు విరివిగా భారీగా జరుగుటవలన మెట్కాఫ్ గారి అనుమానము స్థిరమయ్యెను. పైగా ఆయనకు పూర్వము రెసిడెంటుగా పనిచేసిన దొరగారికిని ఆయన పరిజనులకును అగుచుండిన యింటిఖర్చు వంతయు పామరు కంపెనీవారును నిజాము గారి యుద్యోగులును కలిసి భరించుచు వారికి లేనిపోని భోగములను కూడా అమర్చుచుండినందునను మెట్కాఫ్ గారి పరివార జనులకు నిప్పుడట్టి భోగములు జరుగనందునను మెట్కాఫ్ గారిట్టివి జరుగనివ్వనందులకు సేవకులును పరిజనులును అసంతృప్తితో సణగికొనుచుండిరి.

పామరు కంపెనీవారు పంపు బహుమతులను రెసిడెంటుగారు నిరాకరించుట చూడగా నీవ్యవహారమంతకు ప్రధాన సూత్రధారుడును గవర్నరుజనరలు గారికి వేలువిడచిన ఇల్లటల్లుడైన రంబోల్టు గారికి ఆశ్చర్యముగా నుండెను— మెట్కాఫ్ గారికి గవర్నర్ జనరలు గారితో అధికార పూర్వకమైన సంబంధ ముండుటయేగాక ఆయన హేస్టింగ్సు గారికి స్నేహితుడై యుండెను. పైగా పామరు కంపెనీ భాగస్తుడైన విలియం పామరుగారు మెట్కాఫ్ గారికి ప్రాణస్నేహితుడు. అతడు పామరు అను గొప్ప సేనా నాయకుని కుమారుడు. అయితే స్నేహము వేరు. ఉద్యోగధర్మము వేరు, అని మెట్కాఫ్ యభిప్రాయము. అందు వలన తనకు అన్యాయమని తోచిన కార్యము జరుగుటకాయన సహింపక తన విధ్యుక్త ధర్మమును సక్రమముగాను యథావిధిగాను నిర్వహించదలచెను. ఇది చాలా కష్టమైన వ్యవహారము. సర్ విలియం పామరు ఢిల్లీలో తన యతిథిగా నుండి తనజబ్బులో చాలాపరిచర్య కూడా చేసినందువలన మెట్కాఫ్గారాయన పట్ల చాలా కృతజ్ఞుడై యుండెను. ఇట్టి స్థితిలో పామరు కంపెనీవారు నిజాము గారికి 60 లక్షలు అప్పుగా నిచ్చుటకు 1820లో నొక 'ప్రపోజ'ను పంపిరి. ఇది నిజమైన ఋణము కాదనియు, అదివరకుండిన బాకీ అసలు ఫాయిదాల మొత్తమునకే పామరు కంపెనీ వారి కమీషను క్రింద మరి ఎనిమిది లక్షల రూపాయలను జేర్చి ఋణపత్రమును తిరుగ వ్రాయించుకొన జూచుచున్నారనియు మెట్కాఫ్ గారు దీని రహస్యమును వెల్లడి చేయుచు పైకి వ్రాసిరి. ఈ ఋణము మొత్తము పైన వడ్డీ నూటికి 25 వంతుల నుండి 18 వంతుల వరకు తగ్గించబడిన సంగతి నిజమేగాని నిజాముగారికి అవసరమైన ఇతర ఋణముల మొత్తముపైన నూటికి 25 వంతులకు పైబడిన రేటు చొప్పుననే [illegible]

డెంటుగారు సుముఖులుగా నున్నారని పామరు కంపెనీవారు గవర్నర్ జనరల్ గారికి చెప్పిరి. అతడు నిజమే యనుకొనెను. కొంచెమించు మించుగా భారతదేశ బ్రిటీషు ప్రభుత్వము వారీ ఋణమును ఆమోదించినట్లుగా గవర్నర్ జనరలు గారు వ్యవహరించిరి.

పామరు కంపెనీ వారి లెక్కలలో నీ క్రొత్త వ్యవహారము వలన అమితమైన వడ్డీ లాభములు చూపబడినందున ఇటువంటిలాభసాటి వ్యాపారములో తమ సొమ్మును వడ్డీకిచ్చి లాభము పొందుటకు ఇంగ్లీషు ఉద్యోగులు ఉత్సాహపడిరి. అభూతకల్పనగా పెరిగిన బాకీ క్రింద నిజాముగారు వాయిదాల ప్రకారము పామరు కంపెనీ భాగస్తులు తమ భోగ విలాసముల కొరకు ఎంత విరివిగా ఖర్చుపెట్టుకొన్నను గూడా ఉంకను మిగిలి కంపెనీ వారికి లాభకరముగనే యుండెను.

మెట్కాఫ్గారికీ వ్యవహారమంతయు చూడగా చాలా అన్యాయముగా తోచెను ఆయనకు కోపము కూడా వచ్చినది. నిమ్మకలను పిండిచేసి చంపగల కొండచిలువ చుట్టుకొన్నట్లు నిజాముగారిని చుట్టుకొన్న ఈ పాపపు వ్యవహారము నుండి ఆయన నేదోవిధముగా బయటపడవేసి విముక్తిని చేయవలెనని తలచి నూటికి ఆరువంతుల చొప్పున 6శాతం వడ్డీనిచ్చు పద్ధతిని 1821లో కలకత్తాలో నొక పెద్ద మొత్తమును ఋణముగా తెచ్చుటకు మెట్కాఫ్ గారు ప్రయత్నించిరి. తన స్వదేశీయులైన ఆంగ్లేయుల మర్యాదను వారి ద్వార తనము యొక్క గౌరవమును కాపాడవలెనని మెట్కాఫ్ గారి యూహ. మెట్కాఫ్గారు కలకత్తాలో ఋణము చేయుటకు తమ [illegible] తరము లేదనియు అయితే నిజాముగారిని [illegible]స్మికముగా ఋణవిముక్తిని చేయుట వలన తనకు నష్టపరిహారము క్రింద ఆరు లక్షల రూపాయలు చెల్లించ వలసి యుండు[న]నియు, పామరు కంపెనీవారు చెప్పిరి! హైదరాబాదు లోని ఆర్థిక దుఃస్థితిని అన్యాయపు పరిస్థితులను చూచి మెట్కాఫ్ గారు [illegible] నిక్కడి స్థితిగతులను గూర్చి తన [illegible] ఆచూకీ ముందుగా తెలిసినను హైదరాబాదు రెసిడెంటు ఉద్యోగము తాను అంగీకరించి యుండెడి వాడను కాననిరి. పామరు కంపెనీ వారింత అవమానకరమైన షరతులను పెట్టినను మెట్కాఫ్గారు తన ప్రయత్నమును వదల లేదు. అంతట ఈ మెట్కాఫ్గారు తమ కంపెనీకి వ్యతిరేకముగా ప్రవర్తించుచు న్నారని చెప్పుచు ఉన్నవి, లేనివి కల్పించి గవర్నర్ జనరల్ కొక పితూరీ లేఖను రంబోల్టు గారు రహస్యముగా వ్రాసిరి. గవర్నరు జనరలు గారికి ఆగ్రహము కలిగెను. అయినను మెట్కాఫ్ గారా వంతయైనను జంకలేదు. ఈ సందర్భమున నాయన వ్రాసిన లేఖలు ఆయన యొక్క న్యాయబుద్ధిని సత్యవ్రతమును ధైర్యమును అతని గౌరవమును వె[ల్ల]డించుచున్నవి. బహుశః ఇట్టి లేఖలు [వ్రా]యుట వల్లనే తరువాత ఆయనకు భారతదే[శ] గవర్నరు జనరలు పదవి లభించలేదని కొం[ద]రనుకొనిరి.

"హైదరాబాదులో [illegible] జిల్లాల[ను] పరిపాలించు అధికారులతో [illegible] ప్రజా పీడకులును అగు వారితో యీ పామరు కంపెనీ వారికి గల రహస్య సంబంధము[ను] బట్టి రాజ్యములందు జరుగు ఘోరకృత్యము[ల] లందు వారు భాగస్వాములుగా ఉన్నారని వారిని గూర్చి ప్రజ లనుకొనుటయే గాక ఇంగ్లీషుజాతివా రందరిని గూర్చియు అట్టి దురభిప్రాయము ప్రజలలో వ్యాపించుచున్న[]దని విచారించుచున్నాను. సామాన్య వ్యాపా[]రము చేయు సంస్థకు సాధారణముగా నుండ[] అధికారముల నీ పామరు కంపెనీవారు చల[ా]యించుచున్నారు. తమకు స్వంతముగ[] రావలసిన బాకీలను ఇతరులకు ట్రాన్స్ఫర్ చేసిన బాకీలను కూడా వీరు నిజాము ప్రభు[]త్వము వారియొక్కయు, బ్రిటీషు ప్రభుత్వము వారియొక్కయు రెండువిధములైన పలుకుబ[]డిని, దానిని పురస్కరించుకొని కొన్ని అధికా[]రములను కూడా ఉపయోగించి బలవంత[]ముగా వసూలు చేయుచున్నారు.

"బ్రిటీషు ప్రభుత్వమువారు యీ పామరు కంపెనీ వారి వడ్డీ వ్యాపారము చేయుట కొ[] యిజారా పట్టా నిచ్చినట్లుగా చేసినందువల[]

నిజాము ప్రభుత్వమువారి పలుకుబడితో స్వ[] ముగా చౌకరేట్లకు అప్పు తెచ్చుకొను [అవ]కాశము లేకుండా పోయినది. సర్ విలి[] రంబోల్డు గారికి గవర్నరు జనరల్ గా[] వీరారు సుముఖులుగా నున్నారను వ[] వలన పామరు కంపెనీ వారికి రాజకీయము[] గొప్ప పలుకుబడి యేర్పడినది. ప్రయివే[టు] లాభముకొరకిట్లు రాజకీయమైన పలు[కు]బడిని వినియోగించుట అవినీతికి కారణమగు[] అని మెట్కాఫ్ గారు గవర్నరు జన[రల్] అయిన హేస్టింగ్సు గారికి వ్రాసిరి. [] కంపెనీ వారిపై నెట్టి ద్వేషముగా [] మెట్కాఫ్గారు స్పష్టపరిచిరి. మెట[్కాఫ్] గా రింత గట్టిగా వ్రాసినప్పటికీ లాభము[] పోయెను. గవర్నరు జనరలుగారి [] పక్షమునే వహించిరి.

శ్రీ దిగవల్లి
వెంకట శివరావు

[illegible] చేయుట [illegible] ఇంగ్లీషు [illegible] గారి కాలమున శాసించ [illegible] వారు చట్టము ప్రకారము తెల్లవారు [illegible] లేవాదేవీలుగాని వ్యాపార [illegible]గాని కలిగియుండరాదను నొక [illegible]ముండెను. ఈ నిబంధనను గవర్నరు జనరల్ గారి కార్యాలోచన సభలో పామరు కంపెనీ వారి వ్యవహారములకు అడ్డురాకుండ [illegible] 23—7—1816వ తేదీన [illegible]. అట్లు చేయుటవలన ఇంగ్లీషు [illegible] వారిచే ఆ చట్టము ప్రకారము [illegible]బడిన వ్యవహారములన్నియు పామరు కంపెనీ వారు చేయవచ్చును. అయితే వారిని [illegible] ఆ విషయములను గూర్చి ఆ కంపెనీ వారు గవర్నరు జనరల్ ప్రభుత్వము వారికి తెలియపరచుచుండవలెను. వీరు చేయు వ్యవహారముల నేకములుగానుండెను. సొమ్మును వడ్డీకిచ్చుట, పెట్టుబడి పెట్టుట. దేశమున ప్రత్తి, కలప ఇంకను ఇతర సరుకులతో వ్యాపారము జరుపుట, ఇంగ్లాండులో తయారైన సరుకులను భారతదేశము లోనికి దిగుమతి చేయుట మొదలైన వ్యాపారములు చేయుచుండిరి. మరియు కంపెనీవారు నిజాముగారికి పెట్టుబడి క్రింద క్రమ ప్రకారము చెల్లించు సొమ్ము వల్లనే నిజాము గారు ఉంచుకొన్న ఇంగ్లీషు సైన్యము 1817—18 మధ్య జరిగిన మహారాష్ట్ర యుద్ధమునందు యుద్ధ భూమిలో పని చేయుటకు వీలుకలిగెను. ఈ విధములైన లావాదేవీలు నిజాము గారితో 1820వ సంవత్సరము వరకును జరిగెను. వీరి వడ్డీరేటు సహజముగా హెచ్చుగానే యుండెను. అది నూటికి 18 మొదలు 24 వంతుల వరకు నుండెను. అయితే నిజాము ప్రభుత్వమువారు అదివరకే నూటికి 12 వంతుల వడ్డీ చొప్పున అప్పులు తెచ్చుచుండిరి. నిజాము రాజ్యము లోను ఇతర సంస్థానములలోను నూటికి 36 మొదలు 40 వంతులును లుంకను హెచ్చురేటు చొప్పునను వడ్డీ వ్యాపారము జరుగుచుండెను.

ఆ కాలమున కలకత్తాలోని గవర్నరుజనరల్ కార్యాలోచన సభలో రెండుపక్షము లుండెను. ఒక పక్షమువారు హేస్టింగు ప్రభువు చేసిన పనులన్నిటిని ప్రతిఘటించు చుండురు. రెండవ పక్షమువారు దానిని సమర్థించు చుండురు. అయితే హేస్టింగ్సు గారికి తోడ్పడువారు ఇంగ్లండులో చాలమంది యుండిరి. 1820లో నిజాముగారి దివాను చేష్కారుగారు ఈ కంపెనీ వారివలన 60 లక్షల రూపాయలుఅప్పు పుచ్చుకొన గోరగా గవర్నరు జనరల్ గారందులకు తమ అనుమతి నిచ్చిరి. అయితే వారి కార్యాలోచన సభలో కొందరి కృషివలన ఇంగ్లండులోని తూర్పు ఇండియా కంపెనీ డైరెక్టరులు దీనికంగీకరింపరైరి. ఇది యొక గొప్ప చిత్రకథగా తేలినది.

తమ కాయకష్టము వలన గాక పూర్వ కాలము నాటి ఇంగ్లీషు దళారీ దొరల వలెనే వీలైనంత సంపదను సాధ్యమైనంత త్వరగా పామరుకంపెనీ ద్వారా ఆర్జించుటకురంబోల్డు గారు కృతనిశ్చయులైరి. అందు కనేక నానోపాయములను పన్నిరి. అయితే మెట్కాఫ్ గారి స్వభావమును నీతి ధర్మము లను పామరు కంపెనీ వారు సరిగా గ్రహింప లేకపోయిరి. మెట్కాఫ్ గారికి నిజాముగారి రాజ్యములో నెక్కడ చూచినను దుఃస్థితియు బాధలు పొందు జనులు వూళ్ళు పొలములు వదలి పోవుచుండుటయు కనబడుచుండెను.

[illegible] కొన్ని [illegible] జరిగెను. రెసిడెంటుగారు కొలువునందు రెసిడెన్సీకి పామరు కంపెనీవారు బుట్టలకు బుట్టలు పండ్లు మొదలైనవి పంపుటయు, రెసిడెంటు గారి గౌరవార్థము గొప్పగొప్ప విందుల నేర్పాటు చేయుటయు ప్రారంభించిరి. ఇది కేవలము మర్యాదకొరకు ఒక్క సారిగాక పెక్కుసారులు విరివిగా భారీగా జరుగుటవలన మెట్కాఫ్ గారి అనుమానము స్థిరమయ్యెను. పైగా ఆయనకు పూర్వము రెసిడెంటుగా పనిచేసిన దొరగారికిని ఆయన పరిజనులకును అగుచుండిన యింటిఖర్చు యంతయు పామరు కంపెనీవారును నిజాము గారి యుద్యోగులును కలిసి భరించుచు వారికి తేనిపోని భోగములను కూడా అమర్చుచుండి నందునను మెట్కాఫ్ గారి పరివార జనులకు నిప్పుడట్టి భోగములు జరుగనందునను మెట్కాఫ్ గారిట్టివి జరుగనివ్వనందులకు సేవకులును పరిజనులును అసంతృప్తితో సణగికొనుచుండిరి.

పామరు కంపెనీవారు పంపు బహుమతు లను రెసిడెంటుగారు నిరాకరించుట చూడగా నీవ్యవహారమంతకు ప్రధాన సూత్రధారుడును గవర్నరుజనరలు గారికి వేలువిడచిన ఇల్లటల్లుడైన రంబోల్డు గారికి ఆశ్చర్యముగా నుండెను— మెట్కాఫ్ గారికి గవర్నర్ జనరలు గారితో అధికార పూర్వకమైన సంబంధ ముండుటయేగాక ఆయన హేస్టింగ్సు గారికి స్నేహితుడై యుండెను. పైగా పామరు కంపెనీ భాగస్థుడైన విలియం పామరుగారు మెట్కాఫ్ గారికి ప్రాణస్నేహితుడు. అతడు పామరు అను గొప్ప సేనా నాయకుని కుమారుడు. అయితే స్నేహము వేరు. ఉద్యోగధర్మము వేరు, అని మెట్కాఫ్ యభిప్రాయము. అందు వలన తనకు అన్యాయమని తోచిన కార్యము జరుగుటకాయన సహింపక తన విధ్యుక్త ధర్మమును సక్రమముగాను యథావిధిగాను నిర్వహించదలచెను. ఇది చాలా కష్టమైన వ్యవహారము. సర్ విలియం పామరు ఢిల్లీలో తన యుతిథిగా నుండితనజబ్బులో చాలాపరిచర్య కూడా చేసినందువలన మెట్కాఫ్గారాయన పట్ల చాలా కృతజ్ఞుడై యుండెను. ఇట్టి స్థితిలో పామరు కంపెనీవారు నిజాము గారికి 60 లక్షలు అప్పుగా నిచ్చుటకు 1820లో నొక 'ప్రపోజ'ను పంపిరి. ఇది నిజమైన ఋణము కాదనియు, అదివరకుండిన భాకీ అసలు ఫాయిదాల మొత్తమునకే పామరు కంపెనీ వారి కవిూషను క్రింద మరి ఎనిమిది లక్షల రూపాయలను జేర్చి ఋణపత్రమును తిరుగ వ్రాయించుకొన జూచుచున్నారనియు మెట్కాఫ్ గారు దీని రహస్యమును వెల్లడి చేయుచు పైకి వ్రాసిరి. ఈ ఋణము మొత్తము పైన వడ్డీ నూటికి 25 వంతుల నుండి 18 వంతుల వరకు తగ్గించబడిన సంగతి నిజమేగాని నిజాముగారికి అవసరమైన ఇతర ఋణముల మొత్తములపైన నూటికి 25 వంతులకు పైబడిన రేటు చొప్పుననే పామరు కంపెనీవారు అప్పు నివ్వసాగిరి. సర్ విలియం పామరుగారు తన పలుకుబడి నుపయోగించి గవర్నరు జనరల్ కార్యాలోచన సభవారు ఏమియు అనకుండా చూచుకొనెదమనియు మెట్కాఫ్ గారిని దీని విషయములో అభ్యంతరము చెప్పకుండా ఊరకుండవలసినదనియు వేడుకొనిరి. నిజాము ప్రభుత్వము వారికేదో కొంత సౌకర్యము కలుగుచున్నప్పుడీ వ్యవహారము వలన మీకు మరికొంత లాభించినచో ఇంగ్లీషు కంపెనీ ప్రభుత్వము వారికేమి బాధ యనిరి. ఈ ఋణ వ్యవహారమునకు రెసి

[illegible] క్రింద నిజామువారు [illegible] పామరు కంపెనీ [illegible] ముల కొరకు ఎంత [illegible] కొన్నను గూడా యుంకను మిగిలి కంపెనీ వారికి లాభకరముగనే యుండెను.

మెట్కాఫ్గారికీ వ్యవహారమంతయు చూడగా చాలా అన్యాయముగా తోచెను ఆయనకు కోపము కూడా వచ్చినది. ఎముకలను పిండిచేసి చంపగల కొండచిలువ చుట్టు కొన్నట్లు నిజాముగారిని చుట్టుకొన్న ఈ పాపపు వ్యవహారము నుండి ఆయన నేదోవిధ ముగా బయటపడవేసి విముక్తిని చేయవలెనని తలచి నూటికి ఆరువంతుల చొప్పున 6శాతం వడ్డీనిచ్చు పద్ధతిని 1821లో కలకత్తాలో నొక పెద్ద మొత్తమునుఋణముగా తెచ్చుటకు మెట్కాఫ్ గారు ప్రయత్నించిరి. తన స్వదేశీయులైన ఆంగ్లేయుల మర్యాదను వారి దొర తనము యొక్క గౌరవమును కాపాడవలెన మెట్కాఫ్ గారి యూహ. మెట్కాఫ్గారు కలకత్తాలో ఋణము చేయుటకు తమ కభ్యంతరము లేదనియు అయితే నిజాముగారిని [illegible] స్మికముగా ఋణవిముక్తు [illegible] వలన తనకు నష్టపరిహారము క్రింద అరు లక్షల రూపాయలు చెల్లించ వలసి యుండు [illegible], పామరు కంపెనీవారు చెప్పిరి! హైదరాబాదు లోని ఆర్థిక దుఃస్థితిని అన్యాయపు పరిస్థితు లను చూచి మెట్కాఫ్ గారు [illegible] నిక్కడి స్థితిగతులను గూర్చి [illegible] ఆచూకీ ముందుగా తెలిసినను హైదరాబాదు రెసిడెంటు ఉద్యోగము తాను అంగీకరించి యుండెడి వాడను కాననిరి. పామరు కంపెనీ వారింత అవమానకరమైన షరతులను పెట్టి నను మెట్కాఫ్గారు తన ప్రయత్నమును వదల లేదు. అంతట ఈ మెట్కాఫ్గారు తమ కంపెనీకి వ్యతిరేకముగా ప్రవర్తించుచు న్నారని చెప్పుచు ఉన్నవి, లేనివి కల్పించి గవర్నర్ జనరల్ కొక పితూరీ లేఖను రంబోల్డు గారు రహస్యముగా వ్రాసిరి. గవర్నరు జనరలు గారికి ఆగ్రహము కలిగెను. అయినను మెట్కాఫ్ గారావంతయైనను జంకలేదు. ఈ సందర్భమున నాయన వ్రాసిన లేఖలు ఆయన యొక్క న్యాయబుద్ధిని సత్యవ్రతమును ధైర్యమును అతని గౌరవమును [illegible] డించుచున్నవి. బహుశః ఇట్టి లేఖలు [illegible] యుట వల్లనే తరువాత ఆయనకు భారతదే[illegible] గవర్నరు జనరలు పదవి లభించలేదని కొం[illegible] రనుకొనిరి.

[illegible] వసూలు చేయుచున్నారు.

"బ్రిటీషు ప్రభుత్వమువారు [illegible] కంపెనీ వారి వడ్డీ వ్యాపారము చేయుట [illegible] యిజారా పట్టా నిచ్చినట్లుగా చేసినందువలన [illegible]

నిజాము ప్రభుత్వమువారి పలుకుబడితో స్వ[illegible] ముగా చాకరేళ్ళకు అప్పు తెమ్ముకొను [illegible] కాశము లేకుండా పోయినది. సర్ విలియం [illegible] రంబోల్డు గారికి గవర్నరు జనరల్ గారై[illegible] వీరారు సుముఖులుగా నున్నారను వదం[illegible] వలన పామరు కంపెనీ వారికి రాజకీయము[illegible] గొప్ప పలుకుబడి యేర్పడినది. ప్రయివే[illegible] లాభముకొర కిట్లు రాజకీయమైన పలుకు[illegible] బడిని వినియోగించుట అవినీతికి కారణమగు[illegible] అని మెట్కాఫ్ గారు గవర్నరు జనరల[illegible] అయిన హేస్టింగ్సు గారికి వ్రాసిరి. తన [illegible] కంపెనీ వారిపై నెట్టి ద్వేషమూ లే[illegible] మెట్కాఫ్గారు స్పష్టపరిచిరి. మెట్కా[illegible] గా రింత గట్టిగా వ్రాసినప్పటికీ లాభము లే[illegible] పోయెను. గవర్నరు జనరలుగారి కంపెనీ పక్షమునే వహించిరి.

శ్రీ దిగవల్లి
వెంకట శివరావు

[illegible] చరిత్రలో వెలుగుచూడని కొన్ని పుటలు-4 20 10 68

20-10-1968

పామర్ కంపెనీ వ్యవహారాలు

[illegible] 1814 లో స్థాపింప[illegible] పామరుగారి [illegible] పామరుగారు [illegible] వాలనే నిజాము [illegible] తరువాత అక్కడ [illegible] తో కలిసి వడ్డీ వ్యాపా[illegible] ప్రారంభించారు. ఇంగ్లీషు [illegible] గారి కాలమున శాసింప[illegible] చట్టము ప్రకారము తెల్లవారు [illegible] తో లావాదేవీలుగాని వ్యాపార[illegible] కలిగియుండరాదను నొక [illegible]. ఈ నిబంధనను గవర్నరు [illegible] కార్యాలోచన సభలో పామరు [illegible] వ్యాపారములకు అడ్డురాకుండ [illegible] 23—7—1816వ తేదీన [illegible] చేయుటవలన ఇంగ్లీషు [illegible] వారికే ఆ చట్టము ప్రకారము [illegible] వ్యవహారములన్నియు పామరు [illegible] చేయవచ్చును. అయితే వారిని [illegible] ఆ విషయములను గూర్చి ఆ [illegible] గవర్నరు జనరల్ ప్రభుత్వము [illegible] చుండవలెను. వీరు చేయు [illegible] లుగానుండెను. సొమ్మును [illegible], పెట్టుబడి పెట్టుట. దేశమున [illegible] ఇంకను ఇతర సరుకులతో వ్యాపా[illegible] ఇంగ్లాండులో తయారైన [illegible] భారతదేశము లోనికి దిగుమతి [illegible] మొదలైన వ్యాపారములు [illegible]. మరియు కంపెనీవారు [illegible] పెట్టుబడి క్రింద క్రమ[illegible] చెల్లించు సొమ్ము వల్లనే నిజాము [illegible] ఇంగ్లీషు సైన్యము 1817—18 మధ్య జరిగిన మహారాష్ట్ర యుద్ధమునందు యుద్ధ భూమిలో పని చేయుటకు వీలుకలిగెను. ఈ విధమునైన లావాదేవీలు నిజాము గారితో 1820వ సంవత్సరము వరకును జరిగెను. వీరి వడ్డీ రేటు సహజముగా హెచ్చుగానే యుండెను. అది నూటికి 18 మొదలు 24 వంతుల వరకు నుండెను. అయితే నిజాము ప్రభుత్వమువారు అదివరకే నూటికి 12 వంతుల వడ్డీ చొప్పున అప్పులు తెచ్చుచుండిరి. నిజాము రాజ్యములోను ఇతర సంస్థానములలోను నూటికి 36 మొదలు 40 వంతులును యింకను హెచ్చురేటు చొప్పునను వడ్డీ వ్యాపారము జరుగుచుండెను.

ఆ కాలమున కలకత్తాలోని గవర్నరుజనరల్ కార్యాలోచన సభలో రెండుపక్షము లుండెను. ఒక పక్షమువారు హేస్టింగు ప్రభువు చేసిన పనులన్నిటిని ప్రతిఘటించు చుందురు. రెండవ పక్షమువారు దానిని సమర్థించు చుందురు. అయితే హేస్టింగ్సు గారికి తోడ్పడువారు ఇంగ్లండులో చాలమంది యుండిరి. 1820లో నిజాము గారి దివాను పేష్కారుగారు ఈ కంపెనీ వారివలన 60 లక్షల రూపాయలు అప్పు పుచ్చుకొన గోరగా గవర్నరు జనరల్ గారందులకు తమ అనుమతి నిచ్చిరి. అయితే వారి కార్యాలోచన సభలో కొందరి కృషివలన ఇంగ్లండులోని ఈస్టు ఇండియా కంపెనీ డైరెక్టరులు దీనికంగీకరింపరైరి. ఇది యొక గొప్ప చిత్రకథగా తేలినది.

[illegible]

ఇంగ్లీషు వడ్డీ వ్యాపారులు నిజాము గారి యుద్యోగులకన్నను భారతదేశ రాజాధిరాజులైన ఇంగ్లీషు కంపెనీ ప్రభుత్వమువారి కన్నను హెచ్చు అధికారములు చెలాయించుచుండుట మెట్కాఫ్ గారికి గోచరించెను. వీరు తనకు లంచమిచ్చి నోరు కట్ట జూచుచున్నారనియు ఆయనకు తోచునట్టి కొన్ని సంగతులు జరిగెను. రెసిడెంటుగారు కాపురముండు రెసిడెన్సీకి పామరు కంపెనీవారు బుట్టలకు బుట్టలు పండ్లు మొదలైనవి పంపుటయు, రెసిడెంటు గారి గౌరవార్థము గొప్పగొప్ప విందుల నేర్పాటు చేయుటయు ప్రారంభించిరి. ఇది కేవలము మర్యాదకొరకు ఒక్కసారిగాక పెక్కుసారులు విరివిగా భారీగా జరుగుటవలన మెట్కాఫ్ గారి అనుమానము స్థిరమయ్యెను. పైగా ఆయనకు పూర్వము రెసిడెంటుగా పనిచేసిన రసెలుగారికిని ఆయన పరిజనులకును అగుచుండిన యింటిఖర్చు వంతయు పామరు కంపెనీవారును నిజాము గారి యుద్యోగులును కలిసి భరించుచు వారికి లేనిపోని భోగములను కూడా అమర్చుచుండినందునను మెట్కాఫ్ గారి పరివార జనులకు నిప్పుడట్టి భోగములు జరుగనందునను మెట్కాఫ్ గారిట్టివి జరుగనివ్వనందులకు సేవకులును పరిజనులును అసంతృప్తితో సణగికొనుచుండిరి.

పామరు కంపెనీవారు పంపు బహుమతులను రెసిడెంటుగారు నిరాకరించుట చూడగా నీవ్యవహారమంతకు ప్రధాన సూత్రధారుడును గవర్నరుజనరలు గారికి వేలువిడచిన ఇల్లు టల్లుడైన రంబోల్టు గారికి ఆశ్చర్యముగా నుండెను. మెట్కాఫ్ గారికి గవర్నర్ జనరలు గారితో అధికార పూర్వకమైన సంబంధము నుండుటయేగాక ఆయన హేస్టింగ్సు గారికి స్నేహితుడై యుండెను. పైగా పామరు కంపెనీ భాగస్థుడైన విలియం పామరుగారు మెట్కాఫ్ గారికి ప్రాణస్నేహితుడు. అతడు పామరు అను గొప్ప సేనా నాయకుని కుమారుడు. అయితే స్నేహము వేరు. ఉద్యోగధర్మము వేరు, అని మెట్కాఫ్ యభిప్రాయము. అందువలన తనకు అన్యాయమని తోచిన కార్యము జరుగుటకాయన సహింపక తన విధ్యుక్త ధర్మమును సక్రమముగాను యథావిధిగాను నిర్వహించదలచెను. ఇది చాలా కష్టమైన వ్యవహారము. సర్ విలియం పామరు ఢిల్లీలో తన యతిథిగా నుండితనజబ్బులో చాలాపరిచర్య కూడా చేసినందువలన మెట్కాఫ్గారాయన పట్ల చాలా కృతజ్ఞుడై యుండెను. ఇట్టి స్థితిలో పామరు కంపెనీవారు నిజాము గారికి 60 లక్షలు అప్పుగా నిచ్చుటకు 1820లో నొక 'ప్రపోజ'ను పంపిరి. ఇది నిజమైన ఋణము కాదనియు, అదివరకుండిన బాకీ అసలు ఫాయిదాల మొత్తమునకే పామరు కంపెనీ వారి కమీషను క్రింద మరి ఎనిమిది లక్షల రూపాయలను జేర్చి ఋణపత్రమును తిరుగ వ్రాయించుకొన జూచుచున్నారనియు మెట్కాఫ్ గారు దీని రహస్యమును వెల్లడి చేయుచు పైకి వ్రాసిరి. ఈ ఋణము మొత్తము పైన వడ్డీ నూటికి 25 వంతుల నుండి 18 వంతుల వరకు తగ్గించబడిన సంగతి నిజమేగాని నిజాముగారికి అవసరమైన ఇతర ఋణముల మొత్తముపైన నూటికి 25 వంతులకు పైబడిన రేటు చొప్పుననే పామరు కంపెనీవారు [illegible]. సర్

[illegible] డెంటుగారు సుముఖులుగా నున్నారని పామరు కంపెనీవారు గవర్నర్ జనరల్ గారికి చెప్పిరి. అతడు నిజమే యనుకొనెను. కొంచెమించుమించుగా భారతదేశ బ్రిటీషు ప్రభుత్వము వారీ ఋణమును ఆమోదించినట్లుగా గవర్నర్ జనరలు గారు వ్యవహరించిరి.

పామరు కంపెనీ వారి లెక్కలలో నీ క్రొత్త వ్యవహారము వలన అమితమైన వడ్డీ లాభములు చూపబడినందున ఇటువంటిలాభసాటి వ్యాపారములో తమ సొమ్మును వడ్డీకిచ్చి లాభము పొందుటకు ఇంగ్లీషు ఉద్యోగులు ఉత్సాహపడిరి. అభూతకల్పనగా పెరిగిన బాకీ క్రింద నిజాముగారు వాయిదాల ప్రకారము పామరు కంపెనీ భాగస్తులు తమ భోగ విలాసముల కొరకు ఎంత విరివిగా ఖర్చుపెట్టు కొన్నను గూడా యింకను మిగిలి కంపెనీ వారికి లాభకరముగనే యుండెను.

మెట్కాఫ్గారికీ వ్యవహారమంతయు చూడగా చాలా అన్యాయముగా తోచెను ఆయనకు కోపము కూడా వచ్చినది. ఎముకలను పిండిచేసి చంపగల కొండచిలువ చుట్టుకొన్నట్లు నిజాముగారిని చుట్టుకొన్న ఈ పాపపు వ్యవహారము నుండి ఆయన నేదోవిధముగా బయటపడవేసి విముక్తిని చేయవలెనని తలచి నూటికి ఆరువంతుల చొప్పున 6శాతం వడ్డీనిచ్చు పద్ధతిని 1821లో కలకత్తాలో నొక పెద్ద మొత్తమును ఋణముగా తెచ్చుటకు మెట్కాఫ్ గారు ప్రయత్నించిరి. తన స్వదేశీయులైన ఆంగ్లేయుల మర్యాదను వారి దొరతనము యొక్క గౌరవమును కాపాడవలెన మెట్కాఫ్ గారి యూహ. మెట్కాఫ్గారు కలకత్తాలో ఋణము చేయుటకు తమ కభ్యంతరము లేదనియు అయితే నిజాముగారిని హఠాత్తుగా ఋణవిముక్తి చేయుట [illegible]లన తనకు నష్టపరిహారము క్రింద ఆరు లక్షల రూపాయలు చెల్లించ వలసి యుండు[illegible], పామరు కంపెనీవారు చెప్పిరి! హైదరాబాదు లోని ఆర్థిక దుఃస్థితిని అన్యాయపు పరిస్థితులను చూచి మెట్కాఫ్ గారు [illegible] నిక్కడి స్థితిగతులను గూర్చి తన కేసా[illegible] ఆచూకీ ముందుగా తెలిసినను హైదరాబాదు రెసిడెంటు ఉద్యోగము తాను అంగీకరించి యుండెడి వాడను కాననిరి. పామరు కంపెనీ వారింత అవమానకరమైన షరతులను పెట్టినను మెట్కాఫ్గారు తన ప్రయత్నమును వదల లేదు. అంతట ఈ మెట్కాఫ్గారు తమ కంపెనీకి వ్యతిరేకముగా ప్రవర్తించుచున్నారని చెప్పుచు ఉన్నవి, లేనివి కల్పించి గవర్నర్ జనరల్ కొక పితూరీ లేఖను రంబోల్టు గారు రహస్యముగా వ్రాసిరి. గవర్నరు జనరలు గారికి ఆగ్రహము కలిగెను. అయినను మెట్కాఫ్ గారా వంతయైనను జంకలేదు. ఈ సందర్భమున నాయన వ్రాసిన లేఖలు ఆయన యొక్క న్యాయబుద్ధిని సత్యవ్రతమును ధైర్యమును అతని గౌరవమును వె[illegible]డించుచున్నవి. బహుశః ఇట్టి లేఖలు [illegible]యుట వల్లనే తరువాత ఆయనకు భారత[illegible] గవర్నరు జనరలు పదవి లభించలేదని కొం[illegible]రనుకొనిరి.

"హైదరాబాదులో వివిధ జిల్లాలను పరిపాలించు అధికారులతో అవినీతిపరులును ప్రజా పీడకులును అగు వారితో యీ పామరు కంపెనీ వారికి గల రహస్య సంబంధములను బట్టి రాజ్యములందు జరుగు ఘోరకృత్యములందు వారు భాగస్వాములుగా ఉన్నారని, వారిని గూర్చి ప్రజ లనుకొనుటయే గాక, ఇంగ్లీషుజాతివా రందరినీ గూర్చియు అట్టి దురభిప్రాయము ప్రజలలో వ్యాపించుచున్నదని విచారించుచున్నాను. సామాన్య వ్యాపారము చేయు సంస్థకు సాధారణముగా నుండని అధికారముల నీ పామరు కంపెనీవారు చలాయించుచున్నారు. తమకు స్వంతమునకు రావలసిన బాకీలను ఇతరులకు ట్రాన్స్ఫరు చేసిన బాకీలను కూడా వీరు నిజాము ప్రభుత్వము వారియొక్కయు, బ్రిటీషు ప్రభుత్వము వారియొక్కయు రెండువిధములైన పలుకుబడిని, దానిని పురస్కరించుకొని కొన్ని అధికారములను కూడా ఉపయోగించి బలవంతముగా వసూలు చేయుచున్నారు.

"బ్రిటీషు ప్రభుత్వమువారు యీపామరు కంపెనీ వారి వడ్డీ వ్యాపారము చేయుట కొక యిజారా పట్టా నిచ్చినట్లుగా చేసినందువలన నిజాము ప్రభుత్వమువారి పలుకుబడితో స్వంతముగా చౌకరేట్లకు అప్పు తెచ్చుకొను అవకాశము లేకుండా పోయినది. సర్ విలియం రంబోల్డు గారికి గవర్నరు జనరల్ గారైన వీరు సుముఖులుగా నున్నారను వదంతి వలన పామరు కంపెనీ వారికి రాజకీయముగా గొప్ప పలుకుబడి యేర్పడినది. స్వయంవేటు లాభముకొరకిట్లు రాజకీయమైన పలుకుబడిని వినియోగించుట అవినీతికి కారణమగును అని మెట్కాఫ్ గారు గవర్నరు జనరలు అయిన హేస్టింగ్సు గారికి వ్రాసిరి. తనకీ కంపెనీ వారిపై నెట్టి ద్వేషమూ లేదని మెట్కాఫ్గారు స్పష్టపరిచిరి. మెట్కాఫ్ గా రింత గట్టిగా వ్రాసినప్పటికీ లాభము లేక పోయెను. గవర్నరు జనరలుగారి కంపెనీ పక్షమువే వహించిరి.

శ్రీ దిగవల్లి
వెంకట శివరావు

29-10-1968

27.10.68

ఆంధ్రుల చరిత్రలో వెలుగుచూడని కొన్నిఘట్టాలు-5

ముబారిజ్ ఉద్దౌలా

హైదరాబాదులో పామరు కంపెనీవారి పక్షీయు లైన దొరలను దేశీయులను మెట్కాఫ్ గారి విహేళన చేయసాగిరి. ఇట్లు కొంత కాలము నడిచెను. తుదకు ఈ వ్యవహారములోని అన్యాయములు అందరికీ తెలిసినందున గవర్నరు జనరల్ గారిని ఇంగ్లండులోని కంపెనీ డైరెక్టరులు విమర్శింపగా, అయన 1821 లో పదవికి రాజీనామా ఇచ్చిరి. 1822 సంవత్సరాంతము వరకు నాయన [illegible] దేశముననే యుండెను. పూర్వము గవర్నరు జనరలుగా నుండిన వారన్ హేస్టింగ్సుగారి అభిశంసన గూర్చి జరిగిన విచారణ సందర్భములందు వలెనే యీ పామరు కంపెనీవారి అక్రమ వ్యాపార సందర్భమునందు హేస్టింగ్సుగారు జరిపిన చర్యలను గురించి వాదోపవాదములు చెలరేగెను. గవర్నరు జనరలు కార్యాలోచన సంఘములో సభ్యుడైన జాన్ ఆడంగారు క్రొత్త గవర్నరు జనరలుగా కొంతకాలము

శ్రీ దిగవల్లి వెంకట శివరావు

అక్టింగు చేసిరి. తరువాత [illegible] గారు గవర్నరు జనరలుగా వచ్చిరి. ఆడం గారికీ, పామరు కంపెనీ వారి అన్యాయ వ్యవహారము బహిర్గత మయ్యెను. పూర్వము రెసిడెంటుగారి క్రింది ఉద్యోగు లందరు పామరు కంపెనీ వారితో కలిసి కుట్ర చేసినారని తెలిసెను. అంతట పామరు కంపెనీ వారి బాకీలలో ప్రత్యక్షముగా అన్యాయముగా కనబడిన [illegible] ఆడంగారు నిరాకరించిరి. [illegible] 80 లక్షల రూపాయలు చెల్లించ బడెను. ఇదియే [illegible] సంస్థానము న్యాయముగా [illegible] వలసిన ఋణం భారమని చెప్పుటకు [illegible]. పామరు కంపెనీవారు ఇంత అన్యాయ వ్యవహారము చేసి, అమిత లాభము లార్జించినను తరువాత ఒక సంవత్సరములోనే దివాలా తీసిరి. [illegible] లకు వీ రివ్వవలసిన మొత్తము [illegible] వత్తిడి చేయుట [illegible] లేదు. ఆ కంపెనీవారి సాధారణ వ్యయములకే సొమ్ము చాలక అది దివాలా తీసెనని మెట్కాఫ్ గారు 1828 సంవత్సరము [illegible] నెల 11 వ తేదీన వ్రాసిన [illegible] యున్నది. దీని అర్థ మేమనగా కంపెనీ భాగస్వా [illegible] కంపెనీ సొమ్మును [illegible] దివ [illegible] సొమ్ములే కంపెనీ [illegible] దివాలా తీసి [illegible] విలియం రంబోల్డు గారు [illegible] చాలా కాలము [illegible] జరిగిన [illegible] ప్రకటించుచు ఇంక [illegible] చేయసాగిరి.

నిజాముగారు ఆరడుగుల పైగా ఎత్తుగల ఆజానుబాహుడు. మంచి సుపురుషరూపి. నీల వర్ణపు తార్తారీన యునవములవారు. ఈయన సోదరుడైన ముబారిజుద్దౌలా కొందరు అరబ్బులను ఆఫ్గనులను చేరదీసి 1830 లో హైదరాబాదులో స్వేచ్ఛావిహారము చేయుచు తన అన్నగారినే కొన్ని కోరికలు కోరసాగెను. అతడు బలవంతుడుగానున్నందున అల్లరులు జరుగుటకు సిద్ధముగా నుండగా ఇంగ్లీషు సేనాధిపతియైన కర్నల్ స్టీవార్ట్సను బొలారంనుండి ఒక సైనికదళమును పంపి అల్లరుల నణచవలసినదని నిజాముగారు కోరిరి. అంతట నొక బ్రిగేడియరును సైనిక దళమును రెండు ఫిరంగులను ఇచ్చి పంపి ముబారిజుద్దౌలాగారిని హైదరాబాదు వదలి గోలకొండకు పోయి అక్కడ నుండవలసిన దనియు తన యన్నగారితో తనకుగల తగవులను పరిష్కరించుకొను విషయమున దౌర్జన్యములకు దిగక అన్నగారిపైన భారమువేసి ఓపిక పట్టియుండవలసినదనియు చెప్పి ఒప్పించిరి. అతడక్కడకు పోయిన పిమ్మట నొక క్రొత్త చిక్కు కలిగెను. గోలకొండ కోటలో అప్పుడు పదిలక్షల నవర్సులు ఖజానాలో నుండెను. దానిని తీసుకొనివచ్చుటకై నిజాముగా రొక యధికారిని, కొంత సైనిక సిబ్బందినిచ్చి పంపిరి. అయితే ముబారిజుఖాను వారిని ఖజానాను తీసికొని పోనివ్వక ఆటంకపరచిరి. అధికారికి తగినంత సైనిక బలము లేనందు వలన నతడుచేయునదిలేక కోటగుమ్మము దగ్గర సైనికులను కాపలాయుంచెను. అంతట హైదరాబాదు నగరమునందు గొప్ప అలజడి కలిగెను. అప్పుడు అయిదువేల మంది అరబ్బులు రోహిలాలు శిక్కులు మొదలైన జాతీయసైనికులను పూర్వకాలపు ఫ్రెంచి లైను సైనికులను నిజాముగారు గోలుకొండకు పంపగా వారక్కడ విడసియుండిరి. అయినప్పటికి ముబారిజుద్దౌలా భయపడ లేదు. ఆ సైనికులలో కొంతమంది ఈ రాజకుమారునిపట్ల సానుభూతి కలిగియున్నవారని అందరికిని తెలిసినవిషయమే. అంతట కొన్నాళ్ల పాటు నిజాముగారి మంత్రులకు రాజకుమారునికి రాయబారములు జరిగెను. కాని ప్రయోజనములేకపోయెను. అందువలన నిజాముగారి మంత్రి బొలారములోని ఇంగ్లీషు సైన్యముయొక్క ప్రధానాధికారిని సహాయముచేయవలసినదని కోరెను.

అప్పుడు 1831 జనవరినెల 6వ తేదీన ఇంగ్లీషు కంపెనీసైనికదళము ఢిల్లీదర్వాజాకు ఉత్తరమున కుతుబ్‌షాహిసుల్తానుల గోరీల దగ్గర దండువిడిసెను. గోలకొండ కోటలోపల రాజకుమారుడు తనసైన్యముతో నుండెను.

ఇంగ్లీషు సైనికదళమువారు ఫిబ్రవరి 15వ తేదీవరకును ఏమియు కదలికలేకనే యుండిరి. ఆ దినమున [illegible] ఇంగ్లీషుసైన్యము కోటలోనికి పోవలెనని [illegible] కోట లోపలనున్న నిజాముగారి సైన్యము [illegible] ఉత్తర్వులు చేసిరి. ఇంగ్లీషుసైన్యము కోటలోనికి [illegible] రాజకుమారుడున్న [illegible] కంపెనీల సైనికులను, రెండుఫిరంగులను [illegible] ఉండెను. [illegible] సిద్ధముగ నుండెను. రాజ కుమారుని పరివారమును [illegible] నిజాముగారి [illegible] ఖజానా కట్టలోనికి [illegible] అందులోని [illegible] అప్పటికి [illegible] పోసిరి. ఇది నాలుగు రాత్రిళ్ళు నాలుగు పగళ్ళు పట్టెను. ఈ నాలుగులో [illegible] కెప్టెన్ జెయిలరుగారు కదలుటకు [illegible] లేదు. ఈ సమయమున రాజకుమారుడు చేర్చిన అరబ్బీ సైనికులు [illegible] ఒక విధమైన [illegible] ధ్వనించుచుండగా [illegible] జెయిలరుగారు తన సైనికులను అప్రమత్తులై యుండుమని చెప్పెను. అయినను ఉదయమున రాజకుమారుని దగ్గరనుండి ఒకరు [illegible] వచ్చెను. అయన [illegible] దగ్గర యుంచుకొని తాను చేర్చిన అరబ్బులను పంపించి వేసెదనని కబురంపెను. జెయిలరుగారి సైనికులకు [illegible] పంప వచ్చునని యొక ఉద్యోగి వచ్చి చెప్పెను. ఆ వార్త విని జెయిలరుగారు సంతోషించిరి. అయిన క్రింది సైనికులు అయిన గౌరవార్థముగా "బోల్ మహాదేవ బాబాకీజేయ్" అని ఆకాశము చిల్లులుపడునట్లు అరచిరి. అతడు తన క్రిందిసైనికుల [illegible] యుండి [illegible] కిది గొప్ప [illegible] ముగా నుండెను. అతనికి మొదట నిది అర్థము కాలేదు. అయితే ఆయన దళములోని ఫిరంగులను జాగ్రత్తగా కనిపెట్టియుండుటకు నియోగింపబడిన జెయిలరుగారి స్నేహితు [illegible] అయన గౌరవార్థము [illegible] దని అతనికి చెప్పి [illegible] శాశ్వతముగా నిలుచునని [illegible] అనచెప్పె, దాని [illegible] సైనికుల [illegible] "బోల్ మహాదేవ బాబాకీజేయ్" అని [illegible] వారు [illegible] జయ జయ ధ్వానములుచేసిరి. (సశేషం)

ముబారిజ్ ఉద్దౌలా

[illegible] 1829 [illegible] 1857 [illegible]

కోటవెలుపల ప్రాకారములో నిజాముగారి సైన్యములుండెను. [illegible] ఇంగ్లీషువారి సైనికదళమును [illegible] వారిని లోపలకు రానివ్వలేదు. కోట [illegible] ఫిరంగులను [illegible] [illegible] యుంచిరి. [illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible] కాలము
[illegible]
[illegible]
ర్లను ఇంకా గారికి ఇంగ్లండులోని కంపెనీ
డైరెక్టరులు నియమింపగా, ఆయన 1821
లో పదవికి రాజీనామా ఇచ్చిరి. 1822
సంవత్సరాంతము వరకు ఆయన భారత దేశ
మునందే యుండెను. పూర్వము గవర్నరు జన
రలుగా నుండిన వారన్ హేస్టింగ్సుగారి అభిశం
సన జరిగిన విచారణ సందర్భములందు
వలెనే యీ పామరు కంపెనీవారి అక్రమ
వ్యాపార సందర్భమునందు హేస్టింగ్సుగారు
జరిపిన చర్యలను గురించి వాదోపవాదములు
చెలరేగెను. గవర్నరు జనరలు కార్యాలోచన
సంఘములో సభ్యుడైన జాన్ ఆడంగారు
క్రొత్త గవర్నరు జనరలుగా కొంతకాలము

శ్రీ దిగవల్లి వెంకట శివరావు

ఆక్షేపణ చేసిరి. తరువాత ఆమ్హెర్స్టు గారు గవర్నరు జనరలుగా వచ్చిరి. ఆడం గారికీ, పామరు కంపెనీ వారి అన్యాయ వ్యవహారము అవగత మయ్యెను. పూర్వము రెసిడెంటుగారి క్రింది ఉద్యోగు లందరు పామరు కంపెనీ వారితో కలిసి కుట్ర చేసినారని తెలిసెను. [illegible] పామరు కంపెనీ వారి బాకీలలో ప్రత్యక్షముగా అన్యాయముగా కనబడిన పద్దు లన్నింటిని ఆడంగారు నిరాకరించిరి. [illegible] 80 లక్షల రూపాయలు చెల్లించ బడెను ఇదియే నవాబు సంస్థానము న్యాయముగా భరించ వలసిన ఋణం భారమని చెప్పుటకు [illegible] పామరు కంపెనీవారు [illegible] చేసి, అమిత లాభము లార్జించినను తరువాత ఒక సంవత్సరములోనే దివాల తీసిరి. [illegible] లకు వీ రివ్వవలసిన మొత్తము [illegible] వీరిని వత్తిడి చేయుటవలన [illegible] లేదు. ఆ కంపెనీవారి సాధారణ వ్యాపారమునకే సొమ్ము చాలక అది దివాలా తీసెనని మెట్కాఫ్ గారు 1828 సంవత్సరము డిసెంబరు నెల 11 వ తేదీన వ్రాసిన మినిట్సు వలన తెలియు చున్నది. దీని అర్థ మేమనగా కంపెనీ భాగస్థు లా కంపెనీ సొమ్మును దుబారగా వాడుకొనుట వలన దివాలా వచ్చెనేకాని సొమ్ము లేక కంపెనీ నాశనమైన దనియే. కంపెనీ దివాలా తీసి నను సర్ విలియం రంబోల్డు గారు యీ దేశములోనే చాలా కాలము నివసించి యీ వ్యవహారమునందు జరిగిన సంగతులకు తన అసంతృప్తిని ప్రకటించుచు నింక నితర వ్యవ హారములందు తన చాకచక్యమును చూపుచు కాలక్షేపము చేయసాగిరి.

ముబారిజ్ ఉద్దౌలా

నిజాం సికిందరుజా 1829 జూన్ నెల ఆఖరున చనిపోవగా ఆయన పెద్ద కుమారుడైన నజీరు ఉద్దౌలా నిజామై 1857వరకును పరి పాలించెను. ఇంగ్లీషు రెసిడెంటుగా రాయనను అభినందించుటకు దర్బారుకు వెళ్లగా క్రొత్త నిజాముగారు తన రాజ్యములోని ఫరంగియుద్యోగులు చాలా హెచ్చుగా ప్రభుత్వాధికారములు చెలాయించుచున్నారనియు, వారిని తీసివేయ వలెననియు రెసిడెంటును కోరెను. అయితే తన తండ్రిగారి కోరికపైననే యీ ఆంగ్లేయో ద్యోగులు నియమింపబడియున్నందున అతడు కోరినట్లు వారిని వెంటనే తీసివేయక ఉపేక్ష వహించిరి.

[illegible] సోదరుడైన ముబారిజుద్దౌలా కొందరు అరబ్బులను ఆశ్రితులను చేరదీసి 1830 లో హైదరాబాదులో స్వేచ్ఛావిహారము చేయుచు తన అన్నగారివద్ద కొన్ని కోరికలు కోరసాగెను. ఆతడు బలవంతుడుగానున్నందున అల్లరులు జరుగుటకు సిద్ధముగా నుండగా ఇంగ్లీషు సేనాధిపతియైన కర్నల్ స్టీవార్టును బొల్లారంనుండి ఒక సైనికదళమును పంపి అల్లరుల నణచవలసినదని నిజాముగారు కోరిరి. అంతట నొక బ్రిగేడియరును సైనిక దళమును రెండు ఫిరంగులను ఇచ్చి పంపి ముబారిజుద్దౌలాగారిని హైదరాబాదు వదలి గోలకొండకు పోయి అక్కడ నుండవలసిన దనియు తన యన్నగారితో తనకుగల తగవులను పరిష్కరించుకొను విషయమున దౌర్జన్యము లకు దిగక అన్నగారిపైన భారమువేసి ఓపిక పట్టియుండవలసినదనియు చెప్పి ఒప్పించిరి. అతడక్కడకు పోయిన పిమ్మట నొక క్రొత్త చిక్కు కలిగెను. గోలకొండ కోటలో అప్పుడు పదిలక్షల పవర్సులు ఖజానాలో నుండెను. దానిని తీసుకొనివచ్చుటకై నిజాముగా రొక యధికారిని, కొంత సైనిక సిబ్బందినిచ్చి పంపిరి. అయితే ముబారిజుఖాను వారిని ఖజానాను తీసికొని పోనివ్వక ఆటంకపరచిరి. అధికారికి తగినంత సైనిక బలము లేనందు వలన నతడుచేయునదిలేక కోటగుమ్మముదగ్గర సైనికులను కాపలాయుంచెను. అంతట హైదరాబాదు నగరమునందు గొప్ప అలజడి కలిగెను. అప్పుడు అయిదువేల మంది అరబ్బులు రోహిలాలు శిక్కులు మొదలైన జాతియసైనికులను పూర్వకాలపు ఫ్రెంచి శైను సైనికులను నిజాముగారు గోలుకొం డకు పంపగా వారక్కడ విడసియుండిరి. అయినప్పటికి ముబారిజుద్దౌలా భయపడ లేదు. ఆ సైనికులలో కొంతమంది ఈ రాజ కుమారునిపట్ల సానుభూతి కలిగియున్నవారని అందరికిని తెలిసినవిషయమే. అంతట కొన్నాళ్ల పాటు నిజాముగారి మంత్రులకు రాజకుమా రునికి రాయబారములు జరిగెను. కాని ప్రయోజనములేకపోయెను. అందువలన నిజా ముగారి మంత్రి బొల్లారములోని ఇంగ్లీషు సైన్యముయొక్క ప్రధానాధికారిని సహా యముచేయవలసినదని కోరెను.

అప్పుడు 1831 జనవరినెల 6వ తేదీన ఇంగ్లీషు కంపెనీసైనికదళము ఢిల్లీదర్వాజాకు ఉత్తరమున కుతుబ్‌షాహిసుల్తానుల గోరీల దగ్గర దండువిడిసిరి. గోలకొండ కోటలోపల రాజకుమారుడు తన సైన్యముతో నుండెను. కోటవెలుపల ప్రాకారములో నిజాముగారి సైన్యములుండెను. వీరుకూడా ఇంగ్లీషువారి సైనికదళమును శత్రుసైన్యముగనే పరిగ ణించి వారిని లోపలకు రానివ్వలేదు. కోట గోడలమీద ఫిరంగులను బారుచేసియుంచి మందుకూర్చినచో గుండ్లు ప్రేల్చెదమని బెదరించుచుండగా వానిని పెట్టియుంచిరి. ఇంగ్లీషుసైనిక కెప్టెను మెడోసుటెయిలరు ఒకదినమున [illegible] కందకము ప్రక్కకు [illegible] సైనికులాయనను వెనుకకుపొమ్మని [illegible] హెచ్చరికచేసిరి. టెయిలరు ఆ కందకమును చూడగా నది చాలా వెడల్పు కలిగియుండెను. అతడు అక్కడి నిజాముగారి సైనికులతో నటో లోకాభిరామాయణము [illegible] మంచిచేసుకొని [illegible] వెనుకకువచ్చి వేసెను.

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] కంపెనీల సైనికులు, [illegible]
[illegible] ఫిరంగులతో [illegible]
[illegible] రాజ
కుమారుని [illegible]
[illegible] నిజాముగారి [illegible]
ఖజానా కట్టలలోనికి [illegible] అందులోని [illegible]
[illegible] అక్కడికి [illegible]
[illegible] ఇది [illegible]
[illegible] ఈ [illegible]
కెప్టెన్ టెయిలరుగారు [illegible]
[illegible]
లేదు. ఈ [illegible] రాజకుమారుడు
[illegible] అరబ్బీసైనికులు ప్రాగించు ఒక
[illegible]
[illegible] ధ్వనించుచుండగా [illegible]
[illegible]
[illegible] టెయిలరుగారు [illegible] సైని
కులను అప్రమత్తులై యుండుమని [illegible]
అయిదు దినము ఉదయమున రాజకుమారుని
దగ్గరనుండి ఒకరం [illegible]
[illegible] దగ్గర
[illegible] తాను [illegible] అయిదువేలమంది
అరబ్బులను పంపించి [illegible]
టెయిలరుగారి సైనికులకు [illegible]
వచ్చునని యొక ఉద్యోగి వచ్చి చెప్పెను. ఆ
వార్త విని టెయిలరుగారు సంతోషించిరి.
ఆయన క్రింది సైనికులు ఆయన గౌరవార్థ
ముగా "బోలో మహాదేవ బబాకీజేయ్" అని
ఆకాశము చిల్లులుపడునట్లు అరచిరి. అతడు
తన క్రిందిసైనికుల [illegible]
యుండి [illegible] గొప్ప [illegible]
నుండెను. అతనికి మొదట నిది అర్థము
కాలేదు. అయితే ఆయన దళములోని ఫిరంగు
లను జాగ్రత్తగా కనిపెట్టియుండుటకు
నియోగింపబడిన టెయిలరుగారి [illegible]
జయఘోష ఆయన గౌరవార్థము [illegible]
నని అతనికి చెప్పి [illegible]
శాశ్వతముగా నిలచునని, [illegible]
అనచెప్పి,దాని నిదర్శనముగా నతడు సైనికుల
పంక్తుల [illegible] "బోలో మహాదేవ బబాకీజేయ్"
అని హెచ్చరించగా వారు [illegible]
జయ జయ ధ్వానములుచేసిరి. (సశేషం)

8

[illegible] చరిత్రలో వెలుగుచూడని కొన్ని ఘట్టాలు-6

ముబారిజ్ ఉద్దౌలా

వాహబీ కుట్ర

~~పరిపాలన~~

([illegible] ఆదివారం సంచిక తరువాయి)

[illegible] ఎవియ్యై పోయినందున సైన్యమెల్ల [illegible] బొలారమునకు పోవదలచెను. కాని నిజాముగారు ఆరుకంపెనీలవారిని కోటలోనే యుంచవలసినదని కోరగా, ఆంగ్ల సేనాధిపతి [illegible]పై నికదళములో కొంతభాగము నక్కడ [illegible] దానికి టెయిలరుగారినే అధిపతిగా నియమించెను. రాజకుమారుడు మరల ఆయుధపాణులను కోటలోపల చేర్చకుండా చూచుటకును, రెసిడెంటుగారికిని రాజకుమారునికి జరుగు ఉత్తర ప్రత్యుత్తరములు పరిశీలించుటకును పారశీభాష తెలిసిన టెయిలరుగారు నియమింపబడిరి. ఇదివరకే రాజకుమారుడు నిజాముగారికిని, ఆయన మంత్రిగారికిని, రెసిడెంటుగారికిని వ్రాయుజాబులలో చాలా అగౌరవముగా వ్రాయుచుండిరి. అందువలన ఆయనవ్రాయు జాబులను విప్పి చూడవలసిన దనియు అవి పూర్వపు ధోరణిలోనే యున్నచో వానిని పంపవలదనియు వీలైనచో నీ యన్నదమ్ముల మధ్య గల వివాదములను సర్దుబాటు చేయుటకు ప్రయత్నించ వలసినదనియు రెసిడెంటుగారు టెయిలరుగారికి చెప్పిరి. అంతట టెయిలర్ గారు అక్కడ కొన్నాళ్ళు ఆపనిని చూడ సాగిరి. కొన్ని దినముల వరకును ఆ రాజకుమారుడు వీరిని గమనింపక ఉపేక్షించెను. టెయిలరుగారు చిన్న పడవ నొకదానిని తెప్పించి కటగోడలను అంటియున్న తటాకములో పడవ షికారు చేయుట ప్రారంభించిరి. రాజకుమారు డొక టెలిస్కోపుతో వీరిని చూచుట మొదలిడెను. ఈ సంగతి టెయిలరుగారు గ్రహించిరి. తుదకు రాజకుమారుని మున్షీగా రొక దినమున టెయిలరుగారికి కనుచూపు మేరలో వచ్చి నిలిచిరి. అంతట పడవలోనికి రండని టెయిలరుగారాయనను ఆహ్వానించిరి. అంతట ప్రతిదినము [illegible]యమును, మధ్యాహ్నమును మంచి వంటకములు బహుమతిగా వచ్చుట ప్రారంభమయ్యెను. కొంత స్నేహభావము కుదిరెనని టెయిలరుగారు రెసిడెంటుగారికి తెలిపిరి. అటు పిమ్మట రాజకుమారుని లేఖలు రెసిడెంటుగారి పేరిట నొకటి, నిజాముగారి పేరిట నింకొకటి వచ్చెను. అందులోని భాష చాలా తీవ్రముగా నుండెను. వానిని టెయిలరుగారు త్రిప్పివేసిరి. పదునైదు దినముల వరకు నిట్టి లేఖలే వచ్చుటయు, టెయిలరుగారు వానిని త్రిప్పివేయుటయు జరిగెను. చేపను వలలో వేసితినని రెసిడెంటుగారు టెయిలరుగారితో చలోక్తిగా [illegible] "అతడింకను బెట్టు వదలలేదు. నేనిప్పుడే [illegible]క్యము కలిగించుకొనను" అనిరి. తరువాత కొన్ని దినములకు రాజకుమారుడు మౌనము [illegible]. కాని ఇది ఎంతకాలమో నిలువ లేదు. [illegible] దినము సాయంకాలము మున్షీ గారు కొన్ని మంచి పిండివంటలను టెయిలరు గారి కొరకును, మంచి భోజనము ను ఆయన [illegible] కందరకును తెచ్చియిచ్చి "రాజకుమారుని అత్మ గౌరవము మీ హస్తముల [illegible]. అందరికిని అంగీకారముగా [illegible] నొక లేఖ తయారు

ముందుగా నింగ్లీషులో నొక చిత్తును తయారుచేసి దానిని వ్రాసి రాజకుమారునికి పంపిరి. అంతట నా మరుసటి దినము మధ్యాహ్నము ఆ లేఖను రాజకుమారుని సంతకముతో మున్షీ గారు తెచ్చిరి. వీరుభయులును పడవలో షికారు చేయుచుండగా రాజకుమారు డొక తెల్లని జండాను ఆడించుచు సౌంజ్ఞ చేయసాగెను. టెయిలరుగారు తన చిన్న యోడ 'జోరా' లో నుండి చిన్న మూతి ఫిరంగులనుండి పండ్రెండు గుండ్లను ఆకాశములోనికి ప్రేల్చి రాజకుమారునికి జోహారులొనర్చిరి. ఆ మరునా డాలేఖలను టెయిలరుగారు రెసిడెంటుగారి దగ్గరకు తీసికొనివెళ్ళిరి. అందులో నిజాముగారి పేర వ్రాయబడిన లేఖను వెంటనే నిజాముగారికి పంపివేసిరి. ఈ లేఖ బాగుగనే యున్నదని నిజాముగారు సెలవిచ్చిరి. తమ తల్లిగారిని గోలకొండకు పంపి తన తమ్మునికి కొన్ని వాగ్దానములను గావించి అతనిని హైదరాబాదుకు రప్పించుటకు తగిన ఏర్పాటు చేయవలసినదని నిజాముగారుత్తరువు చేసిరి. టెయిలరుగారు గోలకొండకు తిరిగి వెళ్ళునప్పటికే నిజాముగారి తల్లిగారైన బీగం సాహిబాగారు అక్కడకు వచ్చియుండిరి. తాను తన కుమారుడును ఒకరి నొకరు కౌగలించుకొని యేడ్చితిమని ఇరువురు స్త్రీ పరిచారికల ద్వారా ఆమె టెయిలరుగారికి కబురంపిరి. ఒకటి రెండు దినములలో తగిన గౌరవముతో ముబారిజుద్దౌలాగారిని హైదరాబాదుకు ఊరేగింపుతో తీసుకొని వెళ్ళిరి. తమ కుటుంబమున కింత గొప్ప సేవను చేసినందులకు నిజాముగారు టెయిలరుగారికి వందనములు చేసిరి. అన్నదమ్ములు సఖ్యత పడిరి. అటుతరువాత కొంతకాలమునకు టెయిలరుగారికి పెండ్లి నిశ్చయమైనట్లు ముబారిజుద్దౌలాగారు విని తమ కార్యదర్శిని టెయిలరుగారి యొద్ద పంపి పారశీ భాషలో నొక అభినందన పత్రమును వెండి ఫళ్ళేరములోనుంచి దానిపైన బంగారు జరీబుటేదారి పని చేసిన పట్టు వస్త్రమును కప్పి ఆ పత్రికకు జతపరచిన జాబితాలో చెప్పబడిన బహుమతులను తమకు టెయిలరుగారు చేసిన సేవకు బహుమానముగా పంపుచున్నామనియు, వానిని స్వీకరించ వలసినదనియు కోరిరి. [illegible]ములో విలువగల శాలువులు, అమూల్యములైన హారములు, శిరోభూషణములు, వజ్రములు—మొదలైన రత్నములు తాపిన తోడాలు, రత్నములు తాపిన బంగారు ఒడ్డాణము, ఏడు వరుసల మంచి ముత్యాల హారము, నింకొక వజ్రము తాపిన పతకము ఇరువది వేల రూపాయలు విలువగల బహుమతు లుండెను. అయితే టెయిలరుగారు సైనికోద్యోగి యైనందున ఆ యుద్యోగ నిబంధనల ప్రకారము అట్టి బహుమానములను స్వీకరింప వీలులేనందున రాజకుమారుడు చూపిన యనుగ్రహ

శ్రీ దిగవల్లి

వెంకట శివరావు

వాహబీ కుట్ర

వాహబీ లనువారు తీవ్ర మతావేశపరులగు మహమ్మదీయులు. వీరు హిందువులనే గాక పందిమాంసము తిను ఆంగ్లేయులను కూడా కాఫరులని ద్వేషించుచుండిరి.

ఇంగ్లీషువారు హిందూదేశములోని మహమ్మదీయ సామ్రాజ్యమును నాశనము చేసి రాజ్యాక్రమణ చేయుటయే గాక ప్రక్కనున్న మహమ్మదీయరాజ్యమగు ఆఫ్గనిస్థానము యొక్క రాజకీయములందు జోక్యము కలిగించుకొని దోస్తు మహమ్మదుకు బదులుగా షాషుజాను సింహాసన మెక్కించుటకు కుట్ర చేసిరి. 1938 అక్టోబరు 1 వ తేదీన సిమ్లాలో నీ విషయమై ఒక ప్రకటన చేసిరి. ఆఫ్గనిస్థానములో తీవ్రముగా యుద్ధము జరుగుచుండెను. ఇంగ్లీషువారు పంపిన దేశీయసైన్యములు చాలా బాధ లనుభవించి నాశనమయ్యెను.

ఈ సమయమున నీ ఇంగ్లీషువారిని మన దేశమునుండి వెళ్ళగొట్టవలెనని వాహబీలు గొప్ప కుట్ర సాగించిరి. వాహబీ ఫకీరులును దక్షిణ హిందూదేశమున హైదరాబాదునకును, మద్రాసుకు దక్షిణముగల దూరప్రాంతములకును కూడా పంపి ఇంగ్లీషువారిపైన మత యుద్ధము (జిహాద్) చేయుడని మహమ్మదీయులను ప్రోత్సహించిరి. ఆ యుద్ధము కొరకు సర్వసన్నాహములును జరిగెను. కర్నూలు నవాబైన గులాం రసూలుఖాను వాహబీల కుట్రకు లోనై తన కోటలో జనానామందిరముల క్రింద నేలకొట్లను నిర్మించి అందులో గొప్ప ఆయుధాగారమును స్థాపించి మారణాయుధములను, ఫిరంగిబండ్లు, గొట్టములు ఇనుపగుండ్లు తయారు చేయించెను. హైదరాబాదు నిజాంగారి సోదరుడైన ముబారిజ్ ఉద్దౌలాగారును, ఆయన అనుచరులును యీ కుట్రలో చేరిరి. హైదరాబాదులోని ఇంగ్లీషు సైన్యమునకు చెందిన దేశీయ సిపాయిలను తిరుగుబాటులో చేర్చుటకై వారు కృషిచేసి సిపాయిలలో కొందరి మనస్సులు విరచిరి. అప్పుడు చిత్ర చిత్రములైన రహస్య పద్ధతులతో రాజద్రోహ ప్రచారము జరుగుచుండెను. హైదరాబాదులో వాహబీల కుట్ర సంగతి 1839 లో అకస్మికముగా బయల్పడెను. ఒక పేదరాలికి ప్రాణమువిూదికి రాగా ఆమె యొక రక్షరేకును మూసీనదిలో పడవేయుమని ఒకరి కిచ్చెను. అందులో నీ కుట్రకు సంబంధించిన ఉత్తరము బయల్పడెను. అంతట ఇంగ్లీషువారు విచారించగా నీ కుట్రయొక్క ఆనుపానులు తెలిసెను.

ముబారిజ్ ఉద్దౌలాగారిని, ఆయన అనుచరులను నలుబదిమందిని పట్టుకొనిరి. ఆయనను గోలకొండ కోటలో ఖైదుచేసిరి. ఆయన అనుచరులను కొందరి నురిదీసిరి. ముబారిజ్ ఉద్దౌలాగారు 1854 లో చరమ నిర్బంధములోనుండి మరణించిరి.

కర్నూలు నవాబగు గులాం రసూలుఖానుగారి కోటను తనిఖీచేయగా రహస్యాయుధాగారము బయల్పడెను. అంతట ఆయనను పట్టుకొని పదచ్యుతిని చేసి తిరుచినాపల్లిలో ఖైదుచేసిరి. అతడక్కడ ఇంగ్లీషువారిమెప్పుకై క్రైస్తవ దేవాలయములో ప్రార్థనలకు హాజరగుట ప్రారంభించెను. అప్పు డొక వహాబీ ఫకీ రతనిని వధించెను.

చూడుడు. కందనూరు నవాబు రాజరికము.

కథలు గాథలు. 1 వ భాగము. శ్రీ దిగవల్లి వేంకట శివరావు.

South Indian Sketches. S. Tucker (1842).

షోరాపూరు సంస్థానము:

[illegible]పోవునప్పుడు తన రెండవ భార్యకుమారుడైన యీ క్రిష్ణప్ప నాయకుడే తన తరువాత రాజ్యమేలవలెనని శాసించెను. పెద్దభార్య కుమారుడైన పాపప్ప నాయకు డిది అన్యాయమని, రాజ్యము తనకే రావలెనని దివాను పేష్కారు చందులాల్ గారితో మొరపెట్టుకొనెను. తన తండ్రి పట్టాభిషేకము జరిగినప్పుడు రెండవ భార్యనే తన కుడిప్రక్క కూర్చుండబెట్టుకొనెనని, అందువల్ల ఆమెనే పట్టమహిషిగా పరిగణించినాడని, తననే యువరాజుగా పరిగణించినాడని తనకే రాజ్యము రావలెనని క్రిష్ణప్ప నాయకు డనెను. ఈ తగవు పరిష్కారము చేయుటలో క్రిష్ణప్ప నాయకుడు హైదరాబాదు నిజాముగారికి పదునైదు లక్షల రూపాయలు చెల్లించు పద్ధతిని చందూలాల్ గారతనినే రాజుగా నంగీకరించిరి. ఈ సొమ్ము వాయిదాల ప్రకారము చెల్లించవలసి యుండెను. ఆ బాకీ తీరకుండగనే క్రిష్ణప్ప నాయకుడు మరణించెను. అతని మైనరు కుమారుడైన వేంకటప్ప నాయకు డేడేండ్ల పిల్లవాడు. అతని తల్లి ఈశ్వరమ్మ తన కుమారుని పక్షమున రాజ్యాధికారము వహించెను. కొందరు బేడరు నాయకులకామెపై నిష్టములేదు. అందువల్ల వారు క్రిష్ణప్ప నాయకుని సోదరుడైన పెద్ది నాయకుడు సంరక్షకుడుగా నుండి రాజ్యము పాలింపవలెనని పట్టుపట్టిరి. నిజాముసర్కారు వారును ఇంగ్లీషు గవర్నరు జనరలుగారును దీని కంగీకరించిరి. అయితే కొందరు బేడరు నాయకులు పెద్ది నాయకునికి వ్యతిరేకులై ఈశ్వరమ్మ పక్ష మవలంబించిరి. సంస్థానమున [illegible] తగవులతో అల్లకల్లోలముగా నుండెను. ఈ తగవులను పరిష్కరించి సంస్థానమును పరిపాలించుటకు మెడోస్ టెయిలర్ అను ఇంగ్లీషు దొరను 1841 లో చందూలాల్ గారి కోరికపైన రెసిడెంటుగారు షోరాపూరునకు మేనేజరుగా పంపించిరి. అతడు వెంకటప్ప నాయకుని మైనారిటి తీరువరకును సంస్థాన వ్యవహారములను చక్కబెట్టి రాజ్యము నతనికి నప్పగించెను.

టెయిలరు తన జీవిత చరిత్రలో ఈ సంస్థానమును గురించి, ఈశ్వరమ్మగారి విగూర్చి, వెంకటప్పనాయకుని గూర్చి చాలా విశేషములు వ్రాసియున్నాడు.

[illegible] ఇటువంటి కోటలోనే [illegible] కోరగా, [illegible] [illegible] లో కొంతభాగము వక్కడ [illegible] దానికే టెయిలరుగారినే అధిపతిగా [illegible]. రాజకుమారుడు వారల [illegible] కోటలోపల చేర్చకుండా [illegible], రెసిడెంటుగారికిని రాజకుమారునికి జరుగు ఉత్తరప్రత్యుత్తరములు పరిశీలించుటకును పారశీభాష తెలిసిన టెయిలరుగారు నియమింపబడిరి. ఇదివరకే రాజకుమారుడు నిజాముగారికిని, ఆయన మంత్రిగారికిని, రెసిడెంటుగారికిని వ్రాయుజాబులలో చాలా అగౌరవముగా వ్రాయుచుండిరి. అందువలన ఆయన వ్రాయు జాబులన్నియు విప్పి చూడవలసిన దనియు అవి పూర్వపు రీతిలోనే యున్నచో వానిని పంపవలదనియు నీలైనచో నీ యన్నదమ్ముల మధ్య గల వివాదములను సర్దుబాటు చేయుటకు ప్రయత్నించవలసినదనియు రెసిడెంటుగారు టెయిలరుగారికి చెప్పిరి. అంతట టెయిలర్ గారు అక్కడ కొన్నాళ్ళు ఆపనిని చూడ సాగిరి. కొన్ని దినముల వరకును ఆ రాజకుమారుడు వీరిని గమనింపక ఉపేక్షించెను. టెయిలరుగారు చిన్న పడవ నొకదానిని తెప్పించి కటగోడలను అంటియున్న తటాకములో పడవ షికారు చేయుట ప్రారంభించిరి. రాజకుమారు డొక టెలిస్కోపులో వీరిని చూచుట మొదలిడెను. ఈ సంగతి టెయిలరుగారు గ్రహించిరి. తుదకు రాజకుమారుని మున్షీగా రొక దినమున టెయిలరుగారికి కనుచూపు మేరలో వచ్చి నిలిచిరి. అంతట పడవలోనికి రండని టెయిలరుగారాయనను ఆహ్వానించిరి. అంతట ప్రతిదినము ఉదయమును, మధ్యాహ్నమును మంచి వంటకములు బహుమతిగా వచ్చుట ప్రారంభమయ్యెను. కొంత స్నేహభావము కుదిరెనని టెయిలరుగారు రెసిడెంటుగారికి తెలిపిరి. అటు పిమ్మట రాజకుమారుని లేఖలు రెసిడెంటుగారి పేరిట నొకటి, నిజాముగారి పేరిట నింకొకటి వచ్చెను. అందులోని భాష చాలా తీవ్రముగా నుండెను. వానిని టెయిలరుగారు త్రిప్పివేసిరి. పదునైదు దినముల వరకు నిట్టి లేఖలే వచ్చుటయు, టెయిలరుగారు వానిని త్రిప్పివేయుటయు జరిగెను. చేపను వలలో వేసితిరని రెసిడెంటుగారు టెయిలరుగారితో చలోక్తిగా పలికి "అతడింకను బెట్టు వదలలేదు. నేనిప్పుడే జోక్యము కలిగించుకొనను" అనిరి. తరువాత కొన్ని దినములకు రాజకుమారుడు మౌనము వహించెను. కాని ఇది ఎంతకాలమో నిలువలేదు. ఒక దినము సాయంకాలము మున్షీగారు కొన్ని మంచి పిండివంటలను టెయిలరుగారి కొరకును, మంచి భోజనము ను ఆయన సైనికుల కందరకును తెచ్చియిచ్చి "రాజకుమారుని ఆత్మ గౌరవము మీ హస్తముల యందున్నది. అందరికిని అంగీకారముగా నుండులాగున మీరొక లేఖను తయారు చేయుడు" అని మున్షీగారు రాజకుమారుని మాటగా చెప్పిరి. టెయిలరుగా రొక జాబు యొక్క చిత్తు ప్రతిని తయారుచేసిరి. దానిని రాజకుమారుడు చూచి ఆగ్రహించి నా పరువును మీరింత అలుసుగా నెంచితిరని టెయిలరుగారిని దూషించిరి. ఆ లేఖ యొక్క మతలబులోని భాష విషయమై వారము దినములు పెనగులాట జరిగెను. ఎట్టకేలకు టెయిలరుగారి కిష్టము వచ్చినట్లు వ్రాసి తీసికొని రమ్మని రాజకుమారుడు మున్షీగారికి చెప్పిపంపిరి. టెయిలరుగారు

[illegible] కములో మున్షీగారు తెచ్చిరి. [illegible] పడవలో షికారు చేయుచుండగా రాజకుమారు డొక తెల్లని జండాను ఆడించుచు సౌంజ్ఞ చేయుసాగెను. టెయిలరుగారు తన చిన్న యోడ 'జోరా' లో నుండి చిన్న మూతి ఫిరంగులనుండి పండ్రెండు గుండ్లను ఆకాశములోనికి ప్రేల్చి రాజకుమారునికి జోహారు లొనర్చిరి. ఆ మరునాడా లేఖలను టెయిలరుగారు రెసిడెంటుగారి దగ్గరకు తీసికొనివెళ్ళిరి. అందులో నిజాముగారి పేర వ్రాయబడిన లేఖను వెంటనే నిజాముగారికి పంపివేసిరి. ఈ లేఖ బాగుగనె యున్నదని నిజాముగారు సెలవిచ్చిరి. తమ తల్లిగారిని గోలకొండకు పంపి తన తమ్మునికి కొన్ని వాగ్దానములను గావించి అతనిని హైదరాబాదుకు రప్పించుటకు తగిన ఏర్పాటు చేయవలసినదని నిజాముగారుత్తరువు చేసిరి. టెయిలరుగారు గోలకొండకు తిరిగి వెళ్ళునప్పటికే నిజాముగారి తల్లిగారైన బీగం సాహెబాగారు అక్కడకు వచ్చియుండిరి. తాను తన కుమారుడును ఒకరి నొకరు కౌగలించుకొని యేడ్చితిమని ఇరువురు స్త్రీ పరిచారికల ద్వారా ఆమె టెయిలరుగారికి కబురంపిరి. ఒకటి రెండు దినములలో తగిన గౌరవముతో ముబారిజుద్దౌలాగారిని హైదరాబాదుకు ఊరేగింపుతో తీసుకొని వెళ్ళిరి. తమ కుటుంబమున కింత గొప్ప సేవను చేసినందులకు నిజాముగారు టెయిలరుగారికి వందనములు చేసిరి. అన్నదమ్ములు సఖ్యత పడిరి. అటుతరువాత కొంతకాలమునకు టెయిలరుగారికి పెండ్లి నిశ్చయమైనట్లు ముబారిజుద్దౌలాగారు విని తమ కార్యదర్శిని టెయిలరుగారి యొద్ద పంపి పారశీ భాషలో నొక అభినందన పత్రమును వెండి పళ్ళెరములోనుంచి దానిపైన బంగారు జరీబుటేదారి పని చేసిన పట్టు వస్త్రమును కప్పి ఆ పత్రికకు జతపరచిన జాబితాలో చెప్పబడిన బహుమతులను తమకు టెయిలరుగారు చేసిన సేవకు బహుమానముగా పంపుచున్నామనియు, వానిని స్వీకరించ వలసినదనియు కోరిరి. [illegible]నులో విలువగల శాలువులు, అమూల్యములైన హారములు, శిరోభూషణములు, వజ్రములు— మొదలైన రత్నములు తాపిన తోడాలు, రత్నములు తాపిన బంగారు ఒడ్డాణము, ఏడు వరుసల మంచి ముత్యాల హారము, నింకొక వజ్రము తాపిన పతకము ఇరువది వేల రూపాయలు విలువగల బహుమతు లుండెను. అయితే టెయిలరుగారు సైనికోద్యోగి యైనందున ఆ యుద్యోగ నిబంధనల ప్రకారము అట్టి బహుమానములను స్వీకరింప వీలులేనందున రాజకుమారుడు చూపిన యనుగ్రహ

శ్రీ దిగవల్లి వెంకట శివరావు

మునకు టెయిలరుగారు కృతజ్ఞతాసూచకమైన వందనము లర్పించి బహుమతులు వలదనిరి.

Story of My Life. Meadow's Taylor. P.p. 71-76.

చేసిరి. [illegible] యుద్ధము జరుగుచుండెను. ఇంగ్లీషువారు పంపిన దేశీయసైన్యములు చాలా బాధ లనుభవించి నాశనమయ్యెను.

ఈ సమయమున నీ ఇంగ్లీషువారిని మన దేశమునుండి వెళ్లగొట్టవలెనని వాహబీలు గొప్ప కుట్ర సాగించిరి. వాహబీ ఫకీరులును దక్షిణ హిందూదేశమున హైదరాబాదునకును, మద్రాసుకు దక్షిణముగల దూరప్రాంతములకును కూడా పంపి ఇంగ్లీషువారిపైన మత యుద్ధము (జిహాద్) చేయుడని మహమ్మదీయులను ప్రోత్సహించిరి. ఆ యుద్ధము కొరకు సర్వసన్నాహములును జరిగెను. కర్నూలు నవాబైన గులాం రసూలుఖాను వాహబీల కుట్రకు లోనై తన కోటలో జనానామందిరముల క్రింద నేలకొట్లను నిర్మించి అందులో గొప్ప ఆయుధాగారమును స్థాపించి నానాయుధములను, ఫిరంగిబండ్లు, గొట్టములు ఇనుపగుండ్లు తయారు చేయించెను. హైదరాబాదు నిజాంగారి సోదరుడైన మొబారిజ్ ఉద్దౌలాగారును, ఆయన అనుచరులును యీ కుట్రలో చేరిరి. హైదరాబాదులోని ఇంగ్లీషు సైన్యమునకు చెందిన దేశీయ సిపాయిలను తిరుగుబాటులో చేర్చుటకై వారు కృషిచేసి సిపాయిలలో కొందరి మనస్సులు విరచిరి. అప్పుడు చిత్ర చిత్రములైన రహస్య పద్ధతులతో రాజద్రోహ ప్రచారము జరుగుచుండెను. హైదరాబాదులో వాహబీల కుట్ర సంగతి 1839 లో ఆకస్మికముగా బయల్పడెను. ఒక పేదరాలికి ప్రాణమువిూదికి రాగా ఆమె యొక రక్షరేకును మూసీనదిలో పడవేయుమని ఒకరి కిచ్చెను. అందులో నీ కుట్రకు సంబంధించిన ఉత్తరము బయల్పడెను. అంతట ఇంగ్లీషువారు విచారించగా నీ కుట్రయొక్క ఆనుపానులు తెలిసెను. మొబారిజ్ ఉద్దౌలాగారిని, ఆయన అనుచరులను నలుబదిమందిని పట్టుకొనిరి. ఆయనను గోలకొండ కోటలో ఖైదుచేసిరి. ఆయన అనుచరులను కొందరి నురిదీసిరి. మొబారిజ్ ఉద్దౌలాగారు 1854 లో చెరను నిర్బంధములోనుండి మరణించిరి.

కర్నూలు నవాబగు గులాం రసూలుఖానుగారి కోటను తనిఖీచేయుగా రహస్యాయుధాగారము బయల్పడెను. అంతట ఆయనను పట్టుకొని పదచ్యుతిని చేసి తిరుచినాపల్లిలో ఖైదుచేసిరి. అతడక్కడ ఇంగ్లీషువారిమెప్పుకై క్రైస్తవ దేవాలయములో ప్రార్థనలకు హాజరగుట ప్రారంభించెను. అప్పు డొక వహాబీ ఫకీ రతనిని వధించెను.

చూడుడు. కందనూరు నవాబు రాజరికము.

కథలు గాథలు. 1 వ భాగము. శ్రీ దిగవల్లి వేంకట శివరావు.

South Indian Sketches. S. Tucker (1842).

షోరాపూరు సంస్థానము :

హైదరాబాదు నవాబుగారికి కప్పము చెల్లించు సామంత రాజ్యములలో నేటి రాయచూరుజిల్లాలోని షోరాపూర్ సంస్థానమొకటి. దానిని బోయజాతి బేడరు నాయకులు పాలించుచుండిరి. వీరు తెలుగువారు. ఈ సంస్థానమునేలు క్రిష్ణప్ప నాయకుని తండ్రి

[illegible] చందూలాల్‌గారికి [illegible] రించిరి. ఈ సొమ్ము [illegible] చెల్లించవలసి యుండెను. ఆ బాకీ తీరకుండగనే క్రిష్ణప్ప నాయకుడు మరణించెను. అతని మైనరు కుమారుడైన వేంకటప్ప నాయకు డేడేండ్ల పిల్లవాడు. అతని తల్లి ఈశ్వరమ్మ తన కుమారుని పక్షమున రాజ్యాధికారము వహించెను. కొందరు బేడరు నాయకుల కామెపై విశ్వాసములేదు. అందువల్ల వారు క్రిష్ణప్ప నాయకుని సోదరుడైన పెద్ది నాయకుడు సంరక్షకుడుగా నుండి రాజ్యము పాలింపవలెనని పట్టుపట్టిరి. నిజాముసర్కారు వారును ఇంగ్లీషు గవర్నరు జనరలుగారును దీని కంగీకరించిరి. అయితే కొందరు బేడరు నాయకులు పెద్ది నాయకునికి వ్యతిరేకులై ఈశ్వరమ్మ పక్ష మవలంబించిరి. సంస్థానమున నూరా తగవులతో అల్లకల్లోలముగా నుండెను. ఈ తగవులను పరిష్కరించి సంస్థానమును పరిపాలించుటకు మెడోస్ టెయిలర్ అను ఇంగ్లీషు దొరను 1841 లో చందూలాల్ గారి కోరికపైన రెసిడెంటుగారు షోరాపూరునకు మేనేజరుగా పంపించిరి. అతడు వెంకటప్ప నాయకుని మైనారిటి తీరువరకును సంస్థాన వ్యవహారములను చక్కబెట్టి రాజ్యము నతనికి నప్పగించెను.

టెయిలరు తన జీవిత చరిత్రలో ఈ సంస్థానమును గురించి, ఈశ్వరమ్మగారినిగూర్చి, వెంకటప్పనాయకుని గూర్చి చాలా విశేషములు వ్రాసియున్నాడు.

10. 11. 68

...చరిత్రలో వెలుగుచూడని కొన్ని ఘట్టాలు-7

10 11 1968

హైదరాబాద్ సంస్థానములో అల్లకల్లోల పరిస్థితులు

శ్రీ దిగవల్లి వెంకట శివరావు

క్రీ. శ. 1769–1793 సంవత్సరములో తెలంగాణమునందు ఘోరమైన కరవులు వచ్చెను. హైదరాబాదు నగరములోనే తొమ్మిది వేలమంది చచ్చిరి. ఇండ్లలో చచ్చిన వారి మాట లెక్కలేదు. రాయచూరు జిల్లాలో రెండువేలమంది పాలెవాండ్రలో ఆరుగురు మాత్రము కరవు అనంతరము జీవించి యున్నట్లు తెలిసినది. దేశమంతయు పుర్రెలతో నిండియుండినందువలన దీనికి పుర్రెల కరవని పేరువచ్చినది. 1804 లో మరల కరవు వచ్చెను. అదివరకు రూపాయకు ఆరుశేర్లు అమ్ముచుండిన రాగులు రెండున్నర శేర్లు అమ్ముచుండిరి. కొందరు మనుష్యులనే చంపి తినిరని "బిల్‌గ్రామీ" గారు వ్రాసి వారు. మరల 1831 లో వచ్చిన క్షామమున పిడికెడు గింజలకు పిల్లల నమ్ముకొనసాగిరి. జొన్నలు రూపాయకు 3, 4 శేర్లు అమ్మిరి. జనులు ఆకులు అలములు తిని జబ్బుపడి చావసాగిరి. 1854 లో వచ్చిన కరవులో వీధులు పీనుగులతో నిండెను.

ఈ కరవుల ఫలితముగా ప్రజలు అప్పుల పాలైరి. మార్వాడీలు రైతుల ధాన్యమును కొట్లలో పోసి ధరలు పెంచిరి. అరబ్బులు, రోహిలాలు హైదరాబాదులో రెండువందల ఏబది సంవత్సరముల నుండి కని విని ఎరుగని పద్ధతిని నూటికి నాలుగు వందలు వడ్డీని పుచ్చుకొనుచు బాకీలను తీర్చనివారిని పొడిచి చంపి వసూలు చేయుచుండిరి. అరబ్బులు 'రాజారాంబక్ష్' అను నిజాంగారి మంత్రిగారికి ఋణమిచ్చి అతడు బాకీ తీర్చకపోగా అతనిని బాధింపసాగిరి. అంతట అతడు నిజాముగారి దివాణములో దాగికొనెను. అరబ్బుల దౌర్జన్యము విపరీతముగ నుండెను. బాకీలు తీర్చని వారిని జమాదారుల యిండ్లలో పెట్టి అన్నము నీరు నివ్వక బాధించుచుండిరి. పఠానులును అరబ్బులును జాగీరుదారుల కప్పులిచ్చి 80 లక్షల ఆదాయముగల జాగీరులను తమ వశములో నుంచుకొనిరి. హైదరాబాదులో న్యాయస్థానములలో బాకీలకు డిక్రీలు పొంది అమలు చేయు ఆచారము లేనందున కోమట్లకు, వ్యాపారులకు బాకీలు వసూలు కానప్పుడు వారు 'రోహిలాల' ను అరబ్బులను పంపి వారి చేత దౌర్జన్యముగా బాకీలు వసూలు చేయుచుండిరి. వారు బలవంతముగా సామానుల లాగికొని వచ్చుటగాని, జంబియాలతో పొడిచి వసూలు చేయుటగాని చేయుచుండిరి. రోహిలాలు, అరబ్బులు బాకీలు వసూలు చేయుటకు ఋణగ్రస్తులపైన రాతి బండలుంచి, వాతలుపెట్టి వసూలు చేయుదురు. ఋణగ్రస్తుడు పారిపోకుండ కావలాయుంచి కావలా వారి కూలిని కూడా వసూలు చేయుచుండిరి. జనులు తమ బాకీల కొరకు పిల్లలను కూడా అమ్ముకొనుచుండిరి.

తెలంగాణములో భూములను సుత్తకిచ్చుచుండిరి. సుత్తదారు రైతులవద్ద ధాన్యభాగమును తీసికొని సర్కారుకు రూపాయలు

ప్రతి గ్రామములోను జాగీరుదారులు వ్యాపారులను బాధించి సరుకులపైన సుంకములను లాగుచుండిరి. అందువలన 1800 మొదలు 1855 వరకును హైదరాబాద రాష్ట్రమునందు వ్యాపారము క్షీణించెను హైదరాబాదు ప్రభుత్వము ఆంగ్లేయ సైనిక వ్యయముకొరకును, పరిపాలనా నిర్వహణ కొరకును అప్పులు చేయుచునే యుండెను. దివాన్ పేష్కారు రాజా చందులాల్‌గారు దేశములోని అరబ్బులు, పఠానులు, గోసాయిలు, సైనిక నాయకులు, స్థానికులైన షాహుకారులు మొదలైనవా రందరి దగ్గరను హెచ్చు వడ్డీలకు ఋణములు చేయుచు ప్రభుత్వము సాగించుచుండిరి. క్రమక్రమముగా హైదరాబాదు జిల్లాలపై నవచ్చు రివిన్యూఆదాయమంతయూ తాకట్టుపెట్టి ఋణములు తీసుకొనవలసి వచ్చెను. విజాతీయ సైనికుల మూక నాయకులు అప్పులిచ్చి తమ సైనికులకు ఉద్యోగములు సాధించుచుండిరి. ప్రజల వలన చాల కఠిన పద్ధతులతో పన్నులు వసూలు చేయసాగిరి. సర్కారుకు ముందుగా సొమ్ము చెల్లించి, నజరానా నిచ్చి వివిధ జిల్లాలలో నుద్యోగము చేయుటకు వెళ్ళినవా రందరు హైదరాబాదు నగరములో నుండి తమ గుర్రములపైన బోవునప్పుడు వెనుక నేమి జరుగుచున్నదో అని తమ ముఖములను గుర్రపు తోకల వైపునకే త్రిప్పి — కూర్చుండి పోవుచుండిరని ప్రజలు హాస్యమున కనుచుండిరి. జిల్లాలలో తాలూకాదారులు పోటీలుపడి ఒండొరులతో పోరాడుచుండిరి. ప్రజలను చిత్రహింసలను పెట్టి బాధించి సొమ్ము వసూలు చేయుచుండిరి. పొలములపైన పైరు కూడా బాకీలక్రింద జప్తు చేయబడి కోయుటకు వీలులేనందున పక్షులు తినివేయుట మూలముగాను, దొంగలు దోచుకొనుట మూలముగాను నశించుచుండెను. హైదరాబాదు పరిపాలన చాల అధ్వాన్నముగా నుండెను. న్యాయ పరిపాలన శాఖ, పోలీసు శాఖలందు నీతి లేకపోగా క్రమపద్ధతియైనను లేకుండెను. ప్రభుత్వమువారి సామాన్య దేశీయ సేనలు ఏబదివేలమంది యుండిరి. ఇందు పదునారువేలమంది అరబ్బులును, వారికి పుట్టిన సంకరజాతులవారును ఉండిరి. దేశములో అశాంతి ప్రబలెను. రాజబాటల పైన ఖజానాగాని, విలువగల వస్తువులుగాని పోవుచున్నట్లు పసికట్టినచో వానిని దోపిడి దొంగలు బాహాటముగా దోచుకొని పోవుచుండిరి. అరబ్బులు, రోహిలాలు, సిక్కులు, పఠానులు—మున్నగు విజాతీయుల అతతాయి మూకలు హద్దుపద్దు లేక నగరమునందు చెలరేగి ప్రజలను పలు విధములుగా బాధించుచుండిరి. దేశములో అలన పాలనలు లేవు. ఈ దేశమును తమ వశము చేసుకొన్నట్లైతే తప్ప ఇక్కడ శాంతి భద్రతలను క్రమ పరిపాలనమును స్థాపించుటకు వేరు మార్గము లేదని బ్రిటిషు ప్రభుత్వమునకు [illegible] హైదరాబాదు సంస్థానము [illegible] సొమ్ము [illegible]. బాకీ [illegible]

సైన్యపెండులు, పింఛనులు— మొదలైన బాపత సొమ్ము రావలసి యుండెను. ఈ పరిస్థితుల దుర్భరములై పోగా రాజా చందూలాల్ గారు తమ మంత్రి పదవికి 1843 లో రాజీనామా నిచ్చిరి.

చందులాల్‌గారి తరువాత నిజాముగారు పదేండ్లవరకు తన బంధువులను చాలామందిని ఒకరి తరువాత నొకరిని ప్రధానమంత్రులుగా నియమించిరి. కాని వారందరు అసమర్థులుగా నుండిరి. దేశ పరిస్థితులు చక్కబడలేదు. ఇంగ్లీషువారు తమ సైనిక దళముల జీతముల క్రిందను తమకు రావలసిన ఇతర బాకీ మొత్తములను రాబట్టుకొనుటకును నిజాముగారిపైన చర్య తీసుకొందురని అందరు అనుకొనసాగిరి. సంస్థానముయొక్క పరిస్థితులును మరింత దుర్భరము లయ్యెను. దూరముగా నున్న జిల్లాలలో ఆస్తికిగానీ, ప్రాణములకుగాని రక్షణ లేకుండెను. 1848 లో డాక్టరు బ్రాడ్లీగా రిట్లు వ్రాసిరి'

"పోలీసు సిబ్బందియు, దాని వ్యవహారములును ఎంతమాత్రమును బాగుగా లేవు. వారి కొక పద్ధతి లేదు. తమకు తోచినట్లు ప్రవర్తించుచుండిరి."

అవురంగాబాదు గజిటీరు పు. 783, థగ్గులు గ్రామములందు బాహాటముగా జీవించుచు బాటసారుల కంఠములు పిసికి చంపి విశేష ధనము నార్జించి సుఖజీవనము చేయుచుండిరి. కొన్ని గ్రామములవారు శాంతి స్థాపించుటకు వచ్చిన ఇంగ్లీషు సేనల కెదురు తిరిగి పోరాడుచుండిరి. స్థానిక ప్రభువులు కొందరు థగ్గులను పట్టుకొనకుండా తమ కాటంకము కలిగించిరని థగ్గుల నివారణకొరకు నియమింపబడిన ఆంగ్లేయోద్యోగి యైన కెప్టెన్ రేనాల్డ్సువారు వ్రాసినారు. (Administration of the East India Co., Kaye P. 373)

సంస్థానమునందు బందిపోటులును, దోపిళ్లును వృద్ధి యయ్యెను. రాజ్యములోని చిన్న చిన్న సంస్థానములవారు హైదరాబాదు ప్రభుత్వాధికారములను తృణీకరించి కప్పము కట్టుటకు నిరాకరించి బకాయిలు పెట్టసాగిరి.

ఇట్టి కల్లోలములందు మునిగియున్న హైదరాబాదు సంస్థానమును సంస్కరింపవలెనన్నచో దీని నింగ్లీషు ప్రభుత్వమువారు వశపరచుకొని వారి యుద్యోగులద్వారా పరిపాలించుట తప్ప గత్యంతరము లేదని రెసిడెంటు గారైన జనరల్ ఫ్రేజరుగారు వ్రాసిరి. సివిల్ పరిపాలనా శాఖలోను, సైనిక శాఖలోను సంస్కరణములు చేయుట అవసరమని స్పష్టీకరించినారు. అప్పటి గవర్నరు జనరలైన 'డల్‌హౌసీ' ప్రభువు 1848 లో యీ రాజ్యము విషయమున ఇంగ్లీషువారు జోక్యము కలిగించుకొనవలసి వచ్చునని గ్రహించెను. అయితే రాజ్యము నంతయు వశపరచుకొన నక్కరలేదనియు, బాకీ క్రింద కొన్ని జిల్లాలను స్వాధీనపరచుకొనిన చాలుననియు నిశ్చయించెను. ఈ సందర్భమున షోలాపూర్, రాయచూర్ జిల్లాలనుగాని, బీరారు పరగణాలనుగాని వశపరచుకొనుట యుక్తమని అప్పుడు హైదరాబాదు సంస్థానమున నుద్యోగము చేయుచుండిన మెడోస్ టెయిలర్ గారు సూచించిరి. డల్‌హౌసీ ప్రభువు బీరారును బ్రిటిషువారికి స్వాధీనపరుపవలసినదని నిజాముగారిని కోరిరి. అయితే, తన రాజ్యములో నే భాగమునుగాని ఇంగ్లీషువారి కిచ్చినచో తన మర్యాద పోవునని నిజాముగారు గోలపెట్టి, తన స్వంతసొమ్ములో నుండి ముప్ఫయి లక్షల రూపాయలను 1851 నవంబరు నెలలో ఇంగ్లీషువారి సేనల జీతముల బాకీక్రింద తాను చెల్లించెను. తరువాత నిజాముగారు తన జవాహరీని వెండి బంగారు వస్తువులను షాహుకారులవద్ద కుదువబెట్టి 80 లక్షల రూపాయలు తెచ్చి సేనలకు రెండు నెలల జీతముక్రింద చెల్లించిరి. హైదరాబాదు రాజ్యముయొక్క పరిపాలనకు కావలసిన సొమ్ము ఆ సంస్థాన ప్రభుత్వ ఖజానాలో లేదు. నిజాముగారి నేలమాళిగలందు కోట్లకొలది ధన మున్నదని ప్రతీతి. కాని, దాని సంగతి ఎవ్వరికి తెలియదు. సంస్థాన ప్రభుత్వమువారికి కావలసిన సొమ్మును సేకరించుటకు నిజాముగా రనేక మార్గములను నవలంబించిరి. అందులో నజరాణాల పద్ధతి యొకటి. ప్రతి తాలూకాలోను, ఏ యుద్యోగము కావలసినవారైనను దానికి ప్రతిఫలము క్రింద కొంత రొక్కమును చెల్లించవలెను. 1850 లో హైదరాబాదు, నిజాము రాజ్యముయొక్క రాబడి మొత్తము మూడుకోట్ల రూపాయలలో రెండుకోట్ల 31 లక్షల రూపాయలను సైన్యమే మ్రింగుచుండెను.

1853 లో నిజాముగారికి రెండుకోట్ల 70 లక్షల రూపాయలు ఋణముండెను. వెంటనే బాకీలను చెల్లించవలసినదనియు, ఇంగ్లీషు సేనల జీతములను సక్రమముగా చెల్లించుచుండవలసిన దనియు, లేనిచో ఇంగ్లీషు దొరతనమువారు మిమ్ములను తమ కాలిక్రింద మట్టిగాచేసి వూరుపేరు లేకుండా చేయగలరనియు గవరర్నర్ జనరల్ డల్‌హౌసీ గారు నిజాముగారికి కఠినముగా వ్రాసిరి. ఈ సంగతి పార్లమెంటు చర్చలందు వెల్లడింపబడెను. డల్‌హౌసీగారి రహస్య లేఖలలో కూడా యీసంగతి యుల్లేఖింపబడినది.

వెంటనే కొన్ని జిల్లాలను స్వాధీనపరచనిచో దండయాత్ర చేయుదునని ఆ ప్రాంతములనున్న సేనాధిపతి మేజర్ డేవిడ్సన్‌గారు నిజాముగారిని బెదిరించిరి. అంతట తన రాజ్యమే పోవునని భయపడి నిజాముగారు 1853లో బ్రిటిష్ ప్రభుత్వమువారు నిర్ణయించిన రాజీ షరతుల కంగీకరించిరి.

1853లో బ్రిటిష్‌వారు నిర్ణయించిన సంధిషరతుల ప్రకారము నిజాముగారు సాలుకు ఏబదిలక్షల రూపాయలు ఆదాయముగల నలదుర్గము, రాయచూరు, బీరారు జిల్లాలను ఇంగ్లీషువారికి స్వాధీనపరచెను. దీనికి అప్పుడు 'సెరిటెకీస్' అని పేరు వచ్చినది. ఆ జిల్లాలపై వచ్చు ఆదాయమును ఇంగ్లీషు సేనల జీతము క్రిందను ఇంగ్లీషువారికి సైన్యమునకు బాకీ [illegible]

క్రీ. శ. 1769–1793 సంవత్సరములో తెలంగాణమునందు ఘోరమైన కరవు వచ్చెను. హైదరాబాదు నగరములోనే [illegible] వేలమంది చచ్చిరి. ఇండ్లలో చచ్చిన వారి నెవరు లెక్కలేదు. రాయచూరు జిల్లాలో రెండువేలమంది పాలెవాండ్రలో ఆర్గురు మాత్రము కరవు అనంతరము జీవించి యున్నట్లు తెలిసినది. దేశమంతయు పుర్రెలతో నిండియుండినందువలన దీనికి పుర్రెల కరవని పేరువచ్చినది. 1804 లో మరల కరవు వచ్చెను. అదివరకు రూపాయకు ఆరుశేర్లు అమ్ముచుండిన రాగులు రెండున్నర శేర్లు అమ్ముచుండిరి. కొందరు మనుష్యులనే చంపి తినిరని "బిల్ గ్రామీ" గారు వ్రాసినారు. మరల 1831 లో వచ్చిన క్షామమున పిడికెడు గింజలకు పిల్లల నమ్ముకొనసాగిరి. జొన్నలు రూపాయకు 3, 4 శేర్లు అమ్మిరి. జనులు ఆకులు అలములు తిని జబ్బుపడి చావసాగిరి. 1854 లో వచ్చిన కరవులో వీధులు పీనుగులతో నిండెను.

ఈ కరవుల ఫలితముగా ప్రజలు అప్పుల పాలైరి. మార్వాడీలు రైతుల ధాన్యమును కొట్లలో పోసి ధరలు పెంచిరి. అరబ్బులు, రోహిలాలు హైదరాబాదులో రెండువందల ఏబది సంవత్సరముల నుండి కని విని ఎరుగని పద్ధతిని నూటికి నాలుగు వందలు వడ్డీని పుచ్చుకొనుచు బాకీలను తీర్చనివారిని పొడిచి చంపి వసూలు చేయుచుండిరి. అరబ్బులు 'రాజారాంబక్ష్' అను నిజాంగారి మంత్రిగారికి ఋణమిచ్చి అతడు బాకీ తీర్చకపోగా అతనిని బాధింపసాగిరి. అంతట అతడు నిజాముగారి దివాణములో దాగికొనెను. అరబ్బుల దౌర్జన్యము విపరీతముగ నుండెను. బాకీలు తీర్చని వారిని జమాదారుల యిండ్లలో పెట్టి అన్నము నీరు నివ్వక బాధించుచుండిరి. పటానులును అరబ్బులును జాగీరుదారుల కప్పులిచ్చి 80 లక్షల ఆదాయముగల జాగీరులను తమ వశములో నుంచుకొనిరి. హైదరాబాదులో న్యాయ స్థానములలో బాకీలకు డిక్రీలు పొంది అమలు చేయు ఆచారము లేనందున కోమట్లకు, వ్యాపారులకు బాకీలు వసూలు కానప్పుడు వారు 'రోహిలాల' ను అరబ్బులను పంపి వారి చేత దౌర్జన్యముగా బాకీలు వసూలు చేయుచుండిరి. వారు బలవంతముగా సామానులం లాగికొని వచ్చుటగాని, జంబియాలతో పొడిచి వసూలు చేయుటగాని చేయుచుండిరి. రోహిలాలు, అరబ్బులు బాకీలు వసూలు చేయుటకు ఋణగ్రస్తుల పైన రాతి బండలుంచి, వాతలుపెట్టి వసూలు చేయుదురు. ఋణగ్రస్తుడు పారిపోకుండ కాపలాయుంచి కాపలా వారి కూలిని కూడా వసూలు చేయుచుండిరి. జనులు తమ బాకీల కొరకు పిల్లలను కూడా అమ్ముకొనుచుండిరి.

తెలంగాణములో భూములను గుత్తకిచ్చుచుండిరి. గుత్తదారు రైతులవద్ద ధాన్యభాగమును తీసికొని సర్కారుకు రూపాయలు రొక్కముగా చెల్లించుచుండిరి. భూములకు నిర్ణీతమైన శిస్తులుగాని, పన్నులుగాని లేవు. దేశపాండ్యాలు, దేశముఖులు మొదలైనవార భూమి, పన్నులనేగాక మగ్గము పన్ను, కలాలీ పన్ను, తోళ్లపన్ను, పెండ్లి పన్ను, పీనుగుల పన్ను, తోకపన్ను మొదలైన చిల్లరమల్లర పన్ను లనేకములను వసూలు చేయుచుండిరి.

ప్రతి గ్రామములోను [illegible] వ్యాపారము [illegible] సరుకులపైన సుంకములను లాగుచుండిరి. అందువలన 1800 మొదలు 1855 వరకును హైదరాబాద రాష్ట్రమునందు వ్యాపారము క్షీణించెను. హైదరాబాదు ప్రభుత్వము ఆంగ్లేయ సైనిక వ్యయముకొరకును, పరిపాలనా నిర్వహణ కొరకును అప్పులు చేయుచునే యుండెను. దివాన్ పేష్కారు రాజా చందులాల్‌గారు దేశములోని అరబ్బులు, పఠానులు, గోసాయిలు, సైనిక నాయకులు, స్థానికులైన షాహుకారులు మొదలైనవా రందరి దగ్గరను హెచ్చు వడ్డీలకు రుణములు చేయుచు ప్రభుత్వము సాగించుచుండిరి. క్రమక్రమముగా హైదరాబాదు జిల్లాలపైనవచ్చు రివిన్యూఆదాయమంతయూ తాకట్టుపెట్టి ఋణములు తీసుకొనవలసి వచ్చెను. విజాతీయ సైనికుల మూక నాయకులు అప్పులిచ్చి తమ సైనికులకు ఉద్యోగములు సాధించుచుండిరి. ప్రజల వలన చాల కఠిన పద్ధతులతో పన్నులు వసూలు చేయసాగిరి. సర్కారుకు ముందుగా సొమ్ము చెల్లించి, నజరానా నిచ్చి వివిధ జిల్లాలలో నుద్యోగము చేయుటకు వెళ్ళినవా రందరు హైదరాబాదు నగరములో నుండి తమ గుర్రములపైన బోవునప్పుడు వెనుక నేమి జరుగుచున్నదో అని తమ ముఖములను గుర్రపు తోకల వైపునకే త్రిప్పి — కూర్చుండి పోవుచుండిరని ప్రజలు హాస్యమున కనుచుండిరి. జిల్లాలలో తాలూకా దారులు పోటీలుపడి ఒండొరులతో పోరాడుచు డిరి. ప్రజలను చిత్రహింసలను పెట్టి బాధించి సొమ్ము వసూలు చేయుచుండిరి. పొలములపైన పైరు కూడా బాకీలక్రింద జప్తు చేయబడి కోయుటకు వీలులేనందున పక్షులు తినివేయుట మూలముగాను, దొంగలు దోచుకొనుట మూలముగాను నశించుచుండెను. హైదరాబాదు పరిపాలన చాల అధ్వాన్నముగా నుండెను. న్యాయ పరిపాలన శాఖ, పోలీసు శాఖలందు నీతి లేకపోగా క్రమపద్ధతియైనను లేకుండెను. ప్రభుత్వమువారి సామాన్య దేశీయ సేనలు ఏబదివేలమంది యుండిరి. ఇందు పదునారువేలమంది అరబ్బులును, వారికి పుట్టిన సంకరజాతులవారును ఉండిరి. దేశములో అశాంతి ప్రబలెను. రాజబాటల పైన ఖజానాగాని, విలువగల వస్తువులుగాని పోవుచున్నట్లు పసికట్టినచో వానిని దోపిడి దొంగలు బాహాటముగా దోచుకొని పోవుచుండిరి. అరబ్బులు, రోహిలాలు, సిక్కులు, పఠానులు— మున్నగు విజాతీయుల ఆతతాయి మూకలు హద్దుపద్దు లేక నగరమునందు చెలరేగి ప్రజలను పలు విధములుగా బాధించుచుండిరి. దేశములో ఆలన పాలనలు లేవు. ఈ దేశమును తమ వశము చేసుకొన్నట్లే తప్ప ఇక్కడ శాంతి భద్రతలను క్రమ పరిపాలనమును స్థాపించుటకు వేరు మార్గము లేదని బ్రిటిషు ప్రభుత్వమునకు ~~కూడా హైదరాబాదు సంస్థానమువారు చాలా సొమ్ము~~ బాకీపడిరి. తూర్పు ఇండియా వర్తకసంఘమువారి బ్రిటిషు ప్రభుత్వమునకు కూడా హైదరాబాదు సంస్థానమువారు చాలా సొమ్ము బాకీపడిరి. సేనల జీతము బాపతు బకాయిలు పెరుగుచుండెను. సాధారణముగా నిజాముగారి ఇంగ్లీషు సేనలకు నాలుగు నెలల జీతము బాకీ యుండెను. అప్పుడప్పు డింకను హెచ్చు నెలల జీతములు బాకీ పడుచుండును. ఇదిగాక మహారాష్ట్ర యుద్ధములు జరిగిన పిమ్మట నిజాము గారి వలన

శ్రీ దిగవల్లి వెంకట శివరావు

సైన్య పెండులు, పించనులు— మొదలైన బాపతు సొమ్ము రావలసి యుండెను. ఈ పరిస్థితుల దుర్భరములై పోగా రాజా చందూలాల్ గారు తమ మంత్రి పదవికి 1843 లో రాజీనామా నిచ్చిరి.

చందులాల్‌గారి తరువాత నిజాముగార పదేండ్లవరకు తన బంధువులను చాలామంది ఒకరి తరువాత నొకరిని ప్రధానమంత్రులుగా నియమించిరి. కాని వారందరు అసమర్థులుగ నుండిరి. దేశ పరిస్థితులు చక్కబడలేదు. ఇంగ్లీషువారు తమ సైనిక దళముల జీతముల క్రిందను తమకు రావలసిన ఇతర బాకీల మొత్తములను రాబట్టుకొనుటకును నిజాము గారిపైన చర్య తీసుకొందురని అందరు నను కొనసాగిరి. సంస్థానముయొక్క పరిస్థితులును మరింత దుర్భరము లయ్యెను. దూరముగ నున్న జిల్లాలలో ఆస్తికిగానీ, ప్రాణములకుగాని రక్షణ లేకుండెను. 1848 లో డాక్టరు బ్రాడ్లీగా రిట్లు వ్రాసిరి'

"పోలీసు సిబ్బందియు, దాని వ్యవహారములును ఎంతమాత్రమును బాగుగా లేవు. వారి కొక పద్ధతి లేదు. తమకు తోచినట్లు ప్రవర్తించుచుండిరి."

అవురంగాబాదు గజిటీరు పు. 783, థగ్గులు గ్రామములందు బాహాటముగా జీవించుచు బాటసారుల కంఠములు పిసికి చంపి విశేష ధనము నార్జించి సుఖజీవనము చేయుచుండిరి. కొన్ని గ్రామములవారు శాంతి స్థాపించుటకు వచ్చిన ఇంగ్లీషు సేనల కెదురు తిరిగి పోరాడుచుండిరి. స్థానిక ప్రభువులు కొందరు థగ్గులను పట్టుకొనకుండా తమ కాటంకము కలిగించిరని థగ్గుల నివారణకొరకు నియమింపబడిన ఆంగ్లేయోద్యోగి యైన కెప్టెన్ రేనాల్డ్సువారు వ్రాసినారు. (Administration of the East India Co., Kaye P. 373)

సంస్థానమునందు బందిపోటులును, దోపిళ్లును వృద్ధి యయ్యెను. రాజ్యములోని చిన్న చిన్న సంస్థానములవారు హైదరాబాదు ప్రభుత్వాధికారములను తృణీకరించి కప్పము కట్టుటకు నిరాకరించి బకాయిలు పెట్ట సాగిరి.

ఇట్టి కల్లోలములందు మునిగియున్న హైదరాబాదు సంస్థానమును సంస్కరింపవలెనన్నచో దీని నింగ్లీషు ప్రభుత్వమువారు వశపరచుకొని వారి యుద్యోగులద్వారా పరిపాలించుట తప్ప గత్యంతరము లేదని రెసిడెంటు గారైన జనరల్ ఫ్రేజరుగారు వ్రాసిరి. సివిల్ పరిపాలనా శాఖలోను, సైనిక శాఖలోను సంస్కరణములు చేయుట అవసరమని స్పష్టీకరించి

యుక్తమైన ఖ్యాతి హైదరాబాదు సంస్థానము ప్రత్యేకము చేయుచుండిన మెట్‌కాఫ్ సెయిలర్‌గారు సూచించిరి. డల్‌హౌసీ ప్రభువు బీరారును బ్రిటిషువారికి స్వాధీన పరుపవలసినదని నిజాముగారిని కోరిరి. అయితే, తన రాజ్యములో నే భాగమువుగాని ఇంగ్లీషువారి కిచ్చినచో తన మర్యాద పోవునని నిజాముగారు గోలపెట్టి, తన స్వంతసొమ్ములో నుండి ముప్ఫయి లక్షల రూపాయలను 1851 నవంబరు నెలలో ఇంగ్లీషువారి సేనల జీతముల బాకీక్రింద తాను చెల్లించెను. తరువాత నిజాముగారు తన జవాహరీని వెండి బంగారు వస్తువులను షాహుకారులవద్ద కుదువబెట్టి 80 లక్షల రూపాయలు తెచ్చి సేనలకు రెండు నెలల జీతముక్రింద చెల్లించిరి. హైదరాబాదు రాజ్యముయొక్క పరిపాలనకు కావలసిన సొమ్ము ఆ సంస్థాన ప్రభుత్వ ఖజానాలో లేదు. నిజాముగారి నేలమాళిగలందు కోట్లకొలది ధన మున్నదని ప్రతీతి. కాని, దాని సంగతి ఎవ్వరికి తెలియదు. సంస్థాన ప్రభుత్వమువారికి కావలసిన సొమ్మును సేకరించుటకు నిజాముగా రనేక మార్గములను నవలంబించిరి. అందులో నజరాణాల పద్ధతి యొకటి. ప్రతి తాలూకాలోను, ఏ యుద్యోగము కావలసినవారైనను దానికి ప్రతిఫలము క్రింద కొంత రొక్కమును చెల్లించవలెను. 1850 లో హైదరాబాదు, నిజాము రాజ్యముయొక్క రాబడి మొత్తము మూడుకోట్ల రూపాయలలో రెండుకోట్ల 31 లక్షల రూపాయలను సైన్యమే మ్రింగుచుండెను.

1853 లో నిజాముగారికి రెండుకోట్ల 70 లక్షం రూపాయలు ఋణముండెను. వెంటనే బాకీలను చెల్లించవలసినదనియు, ఇంగ్లీషు సేనల జీతములను సక్రమముగా చెల్లించుచుండవలసిన దనియు, లేనిచో ఇంగ్లీషు దొరతనమువారు మిమ్ములను తమ కాలిక్రింద మట్టిగాచేసి వూరుపేరు లేకుండా చేయగలరనియు గవర్నర్ జనరల్ డల్‌హౌసీ గారు నిజాముగారికి కఠినముగా వ్రాసిరి. ఈ సంగతి పార్లమెంటు చర్చలందు వెల్లడింపబడెను. డల్‌హౌసీగారి రహస్య లేఖలలో కూడా యీసంగతి యుల్లేఖింపబడినది.

వెంటనే కొన్ని జిల్లాలను స్వాధీనపరచనిచో దండయాత్ర చేయుదునని ఆ ప్రాంతములనున్న సేనాధిపతి మేజర్ డేవిడ్సన గారు నిజాముగారిని బెదిరించిరి. అంతట తన రాజ్యమే పోవునని భయపడి నిజాముగారు 1853లో బ్రిటిష్ ప్రభుత్వమువారు నిర్ణయించిన రాజీ షరతుల కంగీకరించిరి.

1853లో బ్రిటిష్‌వారు నిర్ణయించిన సంధిషరతుల ప్రకారము నిజాముగారు సాలుకు ఏబదిలక్షల రూపాయలు ఆదాయమురాగల నలదుర్గము, రాయచూరు, బీరారు జిల్లాలను ఇంగ్లీషువారికి స్వాధీనపరచెను. దీనికి అసైన్డు టెరిటెరీస్ అని పేరు వచ్చినది. ఆ జిల్లాలపై వచ్చు ఆదాయమును ఇంగ్లీషు సేనల జీతము క్రిందను ఇంగ్లీషువారికి పైనచెప్పబడిన బాకీపైన చెల్లించవలసిన వడ్డీక్రిందను వినియోగించుచుండుటకు నిజాముగా రంగీకరించిరి.

22 12 1968

నిజాంరాజ్యంలో వాణిజ్య పరిశ్రమలు, రాకపోకలు, రవాణాలు

ఇంగ్లీషువారీ దేశములో వర్తకము చేయుటకు వచ్చినప్పటికి దేశమున రవసెల్లాలు జిలుగు వలువలు తయారగుచుండెను. ఈ దేశపు పారిశ్రామికులు తయారుచేయు వస్తువులు చాలా అందముగానుండి మన్నికగలవై పాశ్చాత్యదేశము లందు చాలా విలువల కమ్ముడు పోవుచుండెను. అందువలన పాశ్చాత్య వర్తకులు బంగారము నిచ్చి మనవస్తువులు వస్త్రములు కొని ఎగుమతి వ్యాపారము చేయుచుండిరి. మనదేశము లోని రాజులను నవాబులను నాశ్రయించి, తామొక్కరు మాత్రమే వ్యాపారము చేసికొను హక్కును పొంది తమకు చౌకగా వస్తువుల నిచ్చునట్లు దేశీయ పారిశ్రామికులను నిర్బంధించుచు పీడింపసాగిరి.

ఈ దేశములోని సైనికులకు క్రమ శిక్షణము లేనందున 1757 లో జరిగిన ప్లాసీ యుద్ధములోను ఇతరయుద్ధములలోను క్రమ శిక్షణముగల ఇంగ్లీషు సైనికులు సులభముగా మన సేనల నోడింపగలిగిరి. అదిగాక మన రాజులు నవాబులు ఒండొరులతో పోరాడు కొనుచున్నందున ఇంగ్లీషువారు మన సైనికులనే తర్ఫీదుచేసి రాజులను నవాబులను ఒకరిపై నొకరిని ప్రేరేపించి సులభముగ రాజ్యాక్రమణ తమ వ్యాపారము మరింతలాభకరముగా చేసికొను మార్గములవలంబించిరి.

వర్తకలాభములతో పాటు ఉద్యోగుల జీతములవలనను లంచములద్వారా దోపిడి చేయుట వలనను కోట్లకొలది సొమ్ము ఇంగ్లాండుకు తరలింపసాగిరి. వారి అదృష్ట వశముచేత ఆ సమయమునసే ఆవిరి యంత్రములు ఇంగ్లాండులో వెలసి అనేక పరిశ్రమలకు ఉపయోగపడినవి. అంతట హిందూదేశపు చేతి పని వాండ్రకు పోటీగా ఇంగ్లీషు యంత్రములపైన తయారైన వస్తువులను ఇంగ్లీషువారీ దేశమునకు తెచ్చి విక్రయించు పోటీవ్యాపారమును ప్రారంభించిరి. తమ రాజ్యాధికారము లను వలుకుబడిని ఈదేశపరిశ్రమలను నాశనము చేసి తమ పరిశ్రమలను వ్యాపారమును అభివృద్ధిచేసుకొనుటకేఉపయోగింపసాగిరి. ఇట్లొక్క సారుగా ఆర్థిక వ్యవస్థ తారుమారైనది. ఉదాహరణమునకు 1816 నాటికి కూడా భారతదేశములో తయారైన వస్త్రములు దేశములోని ప్రజలందరికి సరిపోవుట అటు లుండగా ఆసాలున మిగిలిన సరుకులో 16594 – 38 సవరనుల విలువగల వస్త్రములు ఎగుమతియైనట్లు ఇంగ్లీషువారి లెక్కలవలన తెలియుచున్నది. 1825 నాటికి డాకా మజిలీనుల ఎగుమతి వ్యాపారము పూర్తిగా ఆగిపోయినది. మధ్య భారతములో పొలిటికల్ ఏజంటుగా నుండిన కెప్టెన్ విల్కిన్‌సన్ గారు హైదరాబాదు రెసిడెంటుగానుండిన ప్రేజరుగారికి — 1838 లో వ్రాయుచు నేతగాండ్రు బిచ్చగాండ్ర స్థితికి దిగిపోయినారు. మనము యంత్రములపైన నేసిన నూలుబట్టలను ఈదేశము లోనికి తెచ్చి ముంచెత్తివేసినందువలన ఈ నేతగాండ్రు నోటి అన్నమును మనము పడగొట్టినాము' అని ఆపరిస్థితి స్పష్టముగా వివరించినాడు.

(Hyderabad Residency Records Vol. (394 పుట 73)

ఈ అన్యాయపు పరిస్థితి [illegible]

ప్రసిద్ధికెక్కినవి. వానిని1851లో లండనులో జరిగినప్రదర్శనమునకు పంపిరనిన చో ఆ నాటికి కూడా అవివెంతబాగుండెనో,ఎంతప్రసిద్ధిచెందెనో తెలియగలదు. నూలును పట్టును కలిపినేసిన 'మష్రూ' అను నొకతరహా బట్టను హైదరాబాదులోను గద్వాల సంస్థానములోను నేయుచుండిరి. 'టస్సరు' పట్టు బట్టలను వరంగల్లు, నారాయణపేట, మట్వాడ, హసన్‌పర్తి, కరీంనగర్‌జిల్లాలలోని మాధవపురంలలో నేయుచుండిరి. ఇండోరు నిజామాబాద్ మెదక్ హైదరాబాద్‌లోను మహబూబ్ నగర్‌కు పదిమైళ్ళ దూరములోనున్న కోయిలకొండలోను కాగితములను తయారుచేయుచుండిరి. వరంగల్లు, కూసనముద్రము, తిండుర్తి, కోనరపల్లి, నిర్మల, జగత్యాల, అనంతగిరి, లింగంపల్లి, నిజామాబాదు మొదలగు స్థలములలో ఇనుము కరగించి ఇనుప సామానులు తయారు చేయుచుండిరి. ఇల్లిందల,ఇబ్రహింపట్నం,కోనాపురము, చింతలపేట మొదలగు ప్రాంతములలో కూడా ఉక్కు పరిశ్రమ యుండెను. హైదరాబాదు, గద్వాల, వనపర్తి, కొల్లాపురములలో 1890 వరకును కూడా కత్తులను తయారు చేయుచుండిరి. గద్వాలలోను వనపర్తిలోను మంచి తుపాకులను తయారుచేసి 20—00లు మొదలు 60—00 వరకు ఖరీదుకు అమ్ముచుండిరి.

(చూడుడు చిల్ గావి, సురవరము ప్రతాపరెడ్డి గారి ఆంధ్రుల సాంఘిక చరిత్ర పుటలు 443, 444)

ఆ రోజులలో సామాన్యపు చీర ఖరీదు రెండు రూపాయలుండెను. మష్రూదుస్తులకు పనికివచ్చు 6—½ జగజములతాను 13 రూపాయలుమొదలు 45 రూపాయలువరకునుండెను.

'కలబట్టు' వేసి నేసిన 15 గజముల తలపాగా ఖరీదు 5—00 రూపాయలు ఉండగా 3 గజముల 'కిన్‌కాబు' నూరు రూపాయలకు తక్కువకు దొరకకుండెను. ఇంగ్లీషు వర్తకులీ అపూర్వపు సరుకులను ఎగుమతి చేసి నాటికి నూరురెట్లు లాభముతో ఐరోపాలో అమ్మకొను చుండిరి. ఈ దేశీయ పరిశ్రమలన్నియు పైన చెప్పిన సందర్భములలో పూర్తిగా క్షీణించి నాశనములయ్యెను. ఇంగ్లీషువారికి చేతగాని కొన్ని అపురూప చేతిపని పరిశ్రమలు మాత్రము నిలిచినవి. ఉదాహరణమునకు ఉత్తర హిందూస్థానములో వలెనే తెలంగాణములో కూడా "బిద్రీ" అను వెండిపూత నగిషీవస్తువులు చేయుదురు. రాగి, తగరము, తుత్తునాగము, సీసము — కలిసిన పంచలోహములతో తమల పాకుల పళ్లెములు, పాత్రలు, పీకదానులు, మొదలైన అనేక విధములైన సామానులు తయారుచేసి దానిమీద చిత్ర చిత్రములైన నగిషీలు చెక్కుదురు. వెండిపూత పూయుదురు. ఇది అతి సున్నితమైన పని. పనివాడు తన కళా కౌశలము ప్రదర్శించి ఎంతో నెమ్మదిగా నెన్నో దినములు కష్టపడి ఒక టొక్కటిగా తయారుచేయవలసినదే గాని ఇది యంత్రములపైన వందలకొలదిగా తయారుచేసి ముంచెత్తుటకు వీలైన పరిశ్రమ కాదు. అందువలన నీ పరిశ్రమ తెలంగాణములో నేటికివి నిలిచియున్నది.

రాకపోకలు - రవాణాలు

[illegible]

నగరమునకు40రోజులు ప్రయాణమనియు, దానికి 40 లేక 45 రూపాయలు ఖర్చు అగుననియు, సూరతునుండి గోలకొండకు కూడా అంతేదూరమనియు, ప్రయాణమున కంతే ఖర్చు అగుననియు వ్రాసినాడు. ఇంతేకాక సూరతునుండి ఆగ్రా కొక మార్గమున 339 క్రోసుల దూరమనియు, ఇంకొక మార్గమున 415 క్రోసుల దూరమనియు అతడు చెప్పియున్నాడు.

టెవర్నియరు సూరతునుండి బైరా పింపల్నారు, దౌలతాబాదు, ఔరంగాబాదు (అప్పటిమార్గమున గోలకొండ సుల్తానుగారి రాజధానియైన గోలకొండ — హైదరాబాదుకు 324 క్రోసుల దూరమని వివరించి పింపల్నారునుండి గోలకొండకు మరియొక మార్గమున్నదని కూడా చెప్పినాడు. ఆగ్రానుండి దౌలతాబాదుకును, అక్కడనుండి గోలకొండకు మార్గమున్నదనియు చెప్పినాడు. అతడు గోలకొండనుండి మచిలీబందరుకు ప్రయాణముచేసి యుండెను. గోలకొండనుండి కొల్లేరు వజ్రపుగని దగ్గరకు నూరు క్రోసుల దూరమనియు, గోలకొండనుండి మచిలీబందరుకు పోవు మార్గమధ్యమున ఎత్తయిన కొండలున్నందువలన బండ్లలో ప్రయాణము చేయుటకు వీలులేదనియు వ్రాసెను. సూరతునుండి గోవా పట్టణమునకు 61 క్రోసుల దూరమనియు, అక్కడనుండి బిజాపురమునకు 85 క్రోసులను 9 దినములలో ప్రయాణము చేయవచ్చుననియు, బిజాపురమునుండి గోలకొండకు 100 క్రోసులున్నదనియు, అదికూడా 9 దినముల ప్రయాణమనియు వ్రాసియున్నాడు.

టెవర్నియరు మచిలీబందరు నుండి కందుకూరు, గూడూరు పులికాట్ (ప్రళయకావేరి) మద్రాసుమార్గమున గండికోటకును, అక్కడనుండి తిరుపతి మార్గమున గోలకొండకును పోవుబాటను వర్ణించినాడు. ఇట్లా కాలమున ఆంధ్రదేశమునందు పలుప్రక్కలకు రాకపోక మార్గము లుండెను. అయితే అవి నేటికాలమువలె కంకరవేసిన మంచి బాటలు కావు. సంపన్నులు పల్లకీలలో ప్రయాణము చేయుచుండిరి. కొన్నిచోట్ల ఎడ్లబండ్లు నడుచునుగాని చాలచోట్ల నవి నడువవు. సరకులను పలకొంది ఎడ్లపైనగాని కంచరగాడిదలపైనగా రెండు ప్రక్కలను వ్రేలాడునట్లు వీపులపై వేయబడిన సంచుల జతల యందా సరుకులను వేసి తీసికొనిపోవుచుండిరి. ఈ సంచుల జతలకు ఆసిమి సంచులనియు కంట్లములనియు పేరు. ఇట్లు వందలకొలది వేలకొలది జంతువులపైన నీ సరుకులను రవాణా చేయు బిడారులు నడుపువారి దొక పెద్ద లాభకరమైన వ్యాపారముగను వృత్తిగ నుండెను. అందులో లంబాడీలు సుగాలీలు బింజారీలు—మొదలైన వర్గములవారు ఉండిరి. వీరిలో ధనవంతులు, బలవంతులు నుండిరనిఒక్కొక్కప్పు డొక బిడారునకింకొక బిడారు ఎదురైనచో ఒకరికొకరు దారి విడ్వక తగవులు పెట్టుకొని పోరాడుచుండురనియు ఈ తగవులను తీర్చుట కాదేశము నేలు రాజకే [illegible]

టెవర్నియరుగారు వ్రాసినారు. [illegible]

[illegible] వచ్చినవి పాశ్చాత్యదేశము లను వారి విజయ కున్నారు పోవుచుండెను. అందువలన పాశ్చాత్య వర్తకులు బంగారము ఇచ్చి మనవస్తువులు వస్త్రములు కొని ఎగు మతి వ్యాపారము చేయుచుండిరి. మనదేశము లోని రాజులను నవాబులను వాశ్రయించి, తామెక్కువ మాత్రమే వ్యాపారము చేసికొను హక్కును పొంది తమకు చౌకగా వస్తువులు విక్రయించునట్లు దేశీయ పారిశ్రామికులను నిర్బం ధించుచు పీడింపసాగిరి.

ఈ దేశములోని సైనికులకు క్రమ శిక్ష ణము లేనందున 1757 లో జరిగిన ప్లాసీ యుద్ధములోను ఇతరయుద్ధములలోను క్రమ శిక్షణముగల ఇంగ్లీషు సైనికులు సులభ ముగా మన సేనల నోడించగలిగిరి. అదిగాక మన రాజులు నవాబులు ఒండొరులతో పోరాడు కొనుచున్నందున ఇంగ్లీషువారు మన సైనికులనే తర్ఫీదుచేసి రాజులను నవాబులను ఒకరిపై నొకరిని ప్రేరేపించి సులభముగ రాజ్యాక్రమణ తమ వ్యాపారము మరింతలాభకరముగా చేసికొను మార్గములవలంబించిరి.

వర్తకలాభములతో పాటు ఉద్యోగుల జీత ములవలనను లంచములద్వారా దోపిడి చేయుట వలనను కోట్లకొలది సొమ్ము ఇంగ్లాండుకు తర లింపసాగిరి. వారి అదృష్ట వశముచేత ఆ సమయమునసే ఆవిరి యంత్రములు ఇంగ్లాం డులో వెలసి అనేక పరిశ్రమలకు ఉపయోగ పడినవి. అంతట హిందూదేశపు చేతి పని వాండ్రకు పోటీగా ఇంగ్లీషు యంత్రములపైన తయారైన వస్తువులను ఇంగ్లీషువారీ దేశమునకు తెచ్చి విక్రయించు పోటీవ్యాపార మును ప్రారంభించిరి. తమ రాజ్యాధికారము లను వలుకుబడిని ఈదేశపరిశ్రమలను నాశనము చేసి తమ పరిశ్రమలను వ్యాపారమును అభి వృద్ధిచేసుకొనుటకేఉపయోగింపసాగిరి. ఇటొక్క సారుగా ఆర్థిక వ్యవస్థ తారుమారైనది. ఉదాహరణమునకు 1816 నాటికి కూడా భారతదేశములో తయారైన వస్త్రములు దేశములోని ప్రజలందరికి సరిపోవుట అటు లుండగా ఆసాలున మిగిలిన సరుకులో 16594 – 38 నవరసుల విలువగల వస్త్రములు ఎగు మతియైనట్లు ఇంగ్లీషువారి లెక్కలవలన తెలియు చున్నది. 1825 నాటికి డాకా మజిలీనుల ఎగు మతి వ్యాపారము పూర్తిగా ఆగిపోయినది. మధ్య భారతములో పొలిటికల్ ఏజంటుగా నుండిన కెప్టెన్ విల్కిన్సన్ గారు హైదరా బాదు రెసిడెంటుగానుండిన ప్రేజరుగారికి — 1838 లో వ్రాయుచు నేతగాండ్రు బిచ్చ గాండ్ర స్థితికి దిగిపోయినారు. మనము యంత్ర ములపైన నేసిన మాలుబట్టలను యీదేశము లోనికి తెచ్చి ముంచెత్తివేసినందువలన ఈ నేత గాండ్రు నోటి అన్నమును మనము పడగొట్టి నాము' అని ఆపరిస్థితి స్పష్టముగా వివరించి నాడు.

(Hyderabad Residency Records Vol. (394 పుట 73)

ఈ అన్యాయపు పరిస్థితి దాపురింపక పూర్వము నిజాము రాజ్యములోని ఔరంగా బాదు పైఠాను జిల్లాల్లో సరిగంచుల నేతయు పాండేడులో డాకా మక్మల్ మజి లీనులతో తులతూగు మజిలీను వస్త్రముల పరిశ్రమయు వ్యాప్తిలోనుండెను. మచిలీ బందరు నుండి కాలికోలును, ఉత్తర సరారాల తూర్పుకోస్తాలో తయారైన వస్త్రము లను ఎగుమతి చేయబడుచుండెను. ఉన్ని కంబళ్ళు పట్టు తివాచీలు ఔరంగాబాద్ లోనేయుచుండిరి. హైదరాబాద్ సంస్థాన ములో వరంగల్ జంఖానాలు తివాచీలు

[illegible] 'మప్రిష్' అను పోకతాన్ బట్టను హైదరా బాదులోను గద్వాల సంస్థానములోను నేయు చుండిరి. 'టస్సరు' పట్టు బట్టలను వరంగల్లు, నారాయణపేట, మట్వాడ, హసన్‌పర్తి, కరీం నగర్‌జిల్లాలలోని మాధవపురంలలో నేయు చుండిరి. ఇండోరు నిజామాబాద్ మెదక్ హైదరాబాద్‌లోను మహబూబ్ నగర్‌కు పది మైళ్ళ దూరములోనున్న కోయిలకొండలోను కాగితములను తయారుచేయు చుండిరి. వరం గల్లు, కూనసముద్రము, తిండుర్తి, కోమర మల్లి, నిర్మల, జగత్యాల, అనంతగిరి, లింగం పల్లి, నిజామాబాదు మొదలగు స్థలములలో ఇనుము కరగించి ఇనుప సామానులు తయారు చేయుచుండిరి. ఇల్లిందల,ఇబ్రహింపట్నం,కోనా పురము, చింతలపేట మొదలగు ప్రాంతములలో కూడా ఉక్కు పరిశ్రమ యుండెను. హైదరా బాదు, గద్వాల, వనపర్తి, కొల్లాపురములలో 1890 వరకును కూడా కత్తులను తయారు చేయుచుండిరి. గద్వాలలోను వనపర్తిలోను మంచి తుపాకులను తయారుచేసి 20—00లు లు మొదలు 60—00 వరకు ఖరీదుకు అమ్ముచుండిరి.

(చూడుడు చిల్ గాని, సురవరము ప్రతాప రెడ్డి గారి ఆంధ్రుల సాంఘిక చరిత్ర పుటలు 443, 444)

ఆ రోజులలో సామాన్యపు చీర ఖరీదు రెండు రూపాయలుండెను. మస్లిందుస్తులకు పనికివచ్చు 6—½ జగజములతాను 13 రూపా యలుమొదలు 45 రూపాయలువరకునుండెను.

'కలబట్టు' వేసి నేసిన 15 గజముల తల పాగా ఖరీదు 5—00 రూపాయలు ఉండగా 3 గజముల 'కీన్‌కాబు' నూరు రూపాయలకు తక్కువకు దొరకకుండెను. ఇంగ్లీషు వర్తకులీ అపూర్వపు సరుకులను ఎగుమతి చేసి నాటికి నూరురెట్లు లాభముతో ఐరోపాలో అమ్ముకొను చుండిరి. ఈ దేశీయ పరిశ్రమలన్నియు పైన జెప్పిన సందర్భములలో పూర్తిగా క్షీణించి నాశనములయ్యెను. ఇంగ్లీషువారికి చేతగాని కొన్ని అపురూప చేతిపని పరిశ్రమలు మాత్రము నిలిచినవి. ఉదాహరణమునకు ఉత్తర హిందూ స్థానములో వలెనే తెలంగాణములో కూడా "బిద్రీ" అను వెండిపూత నగిషీవస్తువులు చేయుదురు. రాగి, తగరము, తుత్తునాగము, సీసము — కలిపిన పంచలోహములతో తమల పాకుల పళ్లెములు, పాత్రలు, పీకదానులు, మొదలైన అనేక విధములైన సామానులు తయారుచేసి దానిమీద చిత్ర విచిత్రములైన నగిషీలు చెక్కుదురు. వెండిపూత పూయు దురు. ఇది అతి సున్నితమైన పని. పనివాడు తన కళా కౌశలము ప్రదర్శించి ఎంతో నెమ్మ దిగా నెన్నో దినములు కష్టపడి ఒక టొక్క టిగా తయారుచేయవలసినదే గాని ఇది యంత్ర ములపైన వందలకొలదిగా తయారుచేసి ముంచెత్తుటకు వీలైన పరిశ్రమ కాదు. అందువలన నీ పరిశ్రమ తెలంగాణములో నేటి కిని నిలిచియున్నది.

రాకపోకలు - రవాణాలు

టెవర్నియరు అను ఫ్రెంచి దేశపు వజ్రముల వర్తకుడు 1636—1662 మధ్యఆరుసార్లు తూర్పు దేశములలో పర్యట నము చేసి భారతదేశమునందు కూడా ప్రయా ణము చేసినాడు. అతడు సూరతునుండి షాజహాను చక్రవర్తి రాజధానియైన ఆగ్రా కూడా అంతేదూరమనియు, ప్రయాణము కంతే ఖర్చు అవుననియు వ్రాసినాడు. ఇంకే కాక సూరతునుండి ఆగ్రా కొక మార్గమున 339 క్రోసుల దూరమనియు, ఇంకొక మార్గమున 415 క్రోసుల దూరమనియు అతడు చెప్పియున్నాడు.

టెవర్నియరు సూరతునుండి వైరా పింపల్నారు, దౌలతాబాదు, ఔరంగాబాదు అప్పటిమార్గమున గోలకొండ సుల్తానుగారి రాజధానియైన గోలకొండ — హైదరా బాదుకు 324 క్రోసుల దూరమని వివరించి పింపల్నారునుండి గోలకొండకు మరియొక మార్గమున్నదని కూడా చెప్పినాడు. ఆగ్రా నుండి దౌలతాబాదుకును, అక్కడనుండి గోలకొండకు మార్గమున్నదనియుచెప్పినాడు. అతడు గోలకొండనుండి మచిలీబందరుకు ప్రయాణముచేసి యుండెను. గోలకొండ నుండి కొల్లేరు వజ్రపుగని దగ్గరకు నూరు క్రోసుల దూరమనియు, గోలకొండనుండి మచిలీబందరుకు పోవు మార్గమధ్యమున ఎత్తయిన కొండలున్నందువలన బండ్లలో ప్రయాణము చేయుటకు వీలులేదనియు వ్రాసెను. సూరతునుండి గోవా పట్టణము నకు 61 క్రోసుల దూరమనియు, అక్కడ నుండి బిజాపురమునకు 85 క్రోసులను 9 దినములలో ప్రయాణము చేయవచ్చు ననియు, బిజాపురమునుండి గోలకొండకు 100 క్రోసులున్నదనియు, అదికూడా 9 దిన ముల ప్రయాణమనియు వ్రాసియున్నాడు.

టెవర్నియరు మచిలీబందరు నుండి కందుకూరు, గూడూరు పులికాట్ (ప్రళయ కావేరి) మద్రాసుమార్గమున గండికోటకును, అక్కడనుండి తిరుపతి మార్గమున గోల కొండకునుపోవుబాటను వర్ణించినాడు. ఇట్లా కాలమున ఆంధ్రదేశమునందు పలుప్రక్కలకు రాకపోక మార్గము లుండెను. అయితే అవి నేటికాలమువలె కంకరవేసిన మంచి బాటలు కావు. సంపన్నులు పల్లకీలలో ప్రయాణము చేయుచుండిరి. కొన్నిచోట్ల ఎడ్లబండ్లు నడుచునుగాని చాలచోట్ల నవి నడువవు. సరకులను వేలకొలది ఎడ్లపైనగాని కంచర గాడిదలపైనగా రెండు ప్రక్కలను వ్రేలాడు నట్లు వీపులపై వేయబడిన సంచుల జతల యందు సరుకులను వేసి తీసికొనిపోవుచుండిరి. ఈ సంచుల జతలకు అసిమి సంచులనియు కంట్లములనియు పేర్లు. ఇట్లు వందలకొలది వేలకొలది జంతువులపైన నీ సరుకులను రవాణా చేయు బిడారులు నడుపువారి దొక పెద్ద లాభకరమైన వ్యాపారముగను వృత్తిగ నుండెను. అందులో లంబాడీలు సుగాలీలు బింజారీలు—మొదలైన వర్ణములవారు ఉండిరి. వీరిలో ధనవంతులు, బలవంతులు నుండిరని ఒక్కొక్కప్పుడొక బిడారునకింకొక బిడారు ఎదురైనచో ఒకరికొకరు దారి నివ్వక తగవులు పెట్టుకొని పోరాడుచుండురనియు ఈ తగవులను తీర్చుట కాదేశము నేలు రాజుకే జోక్యము కలిగించుకొనవలసివచ్చుచుండెననియు టెవర్నియరుగారు వ్రాసినాడు. ఒక్కొక్క రకముసరుకు నొక్కొక్క బిడారువారు తీసికొని పోదురుగాని ఇంకొక సరుకు రవాణా చేయరు.

ఆ కాలమున మార్గములందు దొంగల దోపిడీ జరుగుచుండినందున నీ రవాణా వారికి ఆయుధపాణులైన సైనికులు సహాయ ముండిరి. మార్గస్థులు కూడా ఆయుధ పాణులైన గుర్రపు రౌతులను కాలిబంటులను సహాయము తీసికొనిగాని ప్రయాణము చేయకుండిరి.

శ్రీ దిగవల్లి
వెంకటశివరావు

విజయనగర సామ్రాజ్య కాలమున మన దేశమునకు వచ్చిన పోర్చుగీసు దేశీయుడగు 'పేయస్' విజయనగరమునకును, భక్తాలు వకును మధ్యగల బాటను వర్ణించినాడు. బొర్బోసా విజయనగరము, పులికాటుల మధ్య ఒక బాటయున్నదని వ్రాసిరి. ఆ కాలపు శాసనములు దక్షిణమునకు తూర్పు సముద్ర ప్రాంతములకు రాకపోకలుండినట్లు తెలుపుచున్నవి. రోళ్ళమడుగు శాసనము అక్కడి కొండ కనుమకుండ పోవు మార్గమును వివరించినది. అది పులివెందలనుండి పెండ్లిమర్రి—మొదలగు వూళ్లమీదుగాపోవుచుండె నట. కైఫీయతులలో కాశీ రామేశ్వరముల బాటయొకటి పేర్కొనబడినది. కడప కవిలెలో తిరుపతి రాజబాట పేర్కొనబడినది. పదునేడవ శతాబ్దమునాటి గ్రంథమైన శుకసప్తతిలో విజయనగరమునుండి కాంచీపురమునకు పోవు బాట చెప్పబడి యున్నది. రావెళ్ల కైఫీయతులో గుత్తి, మునిమడుగుల మధ్యనున్న బాటయొకటి, యహోబిలము, పోరుమామిళ్ల, బద్వేలు, కంభముల మీదుగా పోవుబాటయొకటియు వివరింపబడినది. బందరునుండి కోవిలకొండకును, కోవిలకొండనుండి కంపిలికిని పోవు బాటయున్నట్లు రఫీ అహమ్మదు పిరాజ వ్రాసియున్నాడు.

Third Dynasty of Vijayanagara
Dr. N. Venkataramanayya.

ఈ బాటలు కంకరవేసినవికావు. ఎడ్లు, గుర్రములు నడిచినందువలన, మనుష్యుల రాకపోకలవలన ఏర్పడిన మార్గములే. ఆ కాలములోసరుకులనుఎండ్లపైగాని,మనుష్యుల తలపైమూటలుగానుమనుష్యులుమోయు కావిళ్లలోను ఉంచి తీసుకొని పోవుచుండిరి. ఎడ్లపైనను, కంచరగాడిదలపైనను కంట్లములలో సరుకులను ఉంచి వందలు వేలకొలది జంతువులమీద బిడారులుగా తీసికొని పోవుటవలన సరుకుల రవాణా చాలా భారీగా జరుగుచుండెనని శాసనములవలనను, పాశ్చాత్యుల రచనలవలనను కూడా స్పష్టపడుచున్నది. శ్రీకృష్ణదేవరాయలవారు రచించిన ఆముక్తమాల్యదలో కూడా కట్టి బిడారులు దారిదోపిడి గాండ్రవలన బాధలుపడుట వర్ణింపబడినది. ఆ కాలమున ముఖ్యమైన వూళ్లలో సంతలు జరిగి దేశములోని అన్ని ప్రక్కలనుండి వర్తకులు తమ సరుకులను తెచ్చి విక్రయించుట ఆచారముగా నుండెను. పదునెనిమిదవ శతాబ్దమునాటి హంసవింశతిలో రాయలసీమలోను, తెలంగాణములోను, ఉత్తర సర్కారులలోను, మైసూరు, తమిళనాడు ప్రాంతములలోను కూడా యిట్టి సంతలు జరుగు ముఖ్య పట్టణములు రమారమి రెండువందలు వివరింపబడియున్నవి.

1820 నుండి [illegible] హైదరాబాదు రాజ్యములో గొప్ప యుద్యోగము చేసిన మెడోసు టెయిలరు అను నాయన 1825—29 మధ్య బొంబాయి, పూనా, అహమ్మదాబాదు నగరము, ఔరంగాబాదుల మధ్యను ఔరంగాబాదు, జాలా, గుల్బర్గా (కలబుగిరి), దండగాటి, హైదరాబాదుల మధ్యను, హైదరాబాదు, పరెండా, సదాశివపేటల మధ్యను, బొంబాయి, పూనా, షోలాపూర్, నలదుర్గము, హుమనాబాదు, ఏక్లి, సదాశివపేట, హైదరాబాదు మధ్యను గల మార్గములను తన స్వీయచరిత్రలో వర్ణించియున్నాడు. అతడు గుర్రముమీదను, పల్లకీలోను ప్రయాణము చేసినాడు. ఆయన రచించిన 'తగ్గ ఒప్పుకొనిన సంగతు'లను నవలలో నాగపురమునుండి హైదరాబాదుకు రాకపోకలు జరుగు బాటలను, వాని స్థితిగతులను వర్ణించినాడు.

1830—31 మధ్య చెన్నపట్టణములోను, సుప్రీము కోర్టులో ఇంటరుప్రిటరు లేక తెలుగు తర్జుమాలు చేయు యుద్యోగము చేసిన ఏనుగుల వీరాస్వామయ్యగారు కాశీయాత్రకు బయలుదేరిరి. చెన్నపట్నంనుండి తిరువళ్లూరు, దిగువ తిరుపతి, కడప, అహోబిలము, శ్రీశైలము, హైదరాబాదు మేడిచర్ల, రామాయంపేట, నిర్మల, ఆదిలాబాదు, నాగపురముల మార్గమునవే కాశీ, ప్రయాగ, గయక్షేత్రములను దర్శించి కలకత్తాకుపోయి అక్కడనుండి కటకము వచ్చి జగన్నాథయాత్రచేసి గంజాము, బరంపురము శ్రీకాకుళము, విజయనగరము, సింహాచలము అనకాపల్లి, తక్కెళ్లపల్లి, పిఠాపురము, పెద్దాపురము, రాజానగరము, రాజమహేంద్రవరము, వాడపల్లి, ఆకుంట, ఏలూరులమీదుగా మచిలీ బందరు చేరి అక్కడనుండి కనగాల, కంద [illegible] వోలు, తాపట్ల, వేటపాలెం, చినగంజాము, అమ్మనబ్రోలు, కరేడు, పంటఅల్లూరు, వెల్లూరు, ముమ్మడిబోలు, గూడూరు, నాయుడుపేట, సూళ్ళూరుపేట, గుమ్మడిపూడి, తిరువళ్ళూరు మీదుగా చెన్నపట్టణము తిరిగివచ్చిరి. వీరు పల్లకీలలో ప్రయాణము చేసిరి. వీరు తమవెంట నూరుమందిని తీసుకొనిపోయిరి. తాము ప్రయాణము చేసిన మార్గములందలి బాటల స్థితిగతులు తాము చూచిన వూళ్ళను ప్రజల స్థితిని వర్ణించినారు. (కాశీయాత్రా చరిత్ర 3 వ ముద్రణము 1941)

ఆంధ్రుల చరిత్రలో వెలుగుచూడని కొన్నిఘట్టాలు-7 29.12.68

29 12 68

12

న్యాయపరిపాలనము

శ్రీ దిగవల్లి వెంకట శివరావు

హైదరాబాదులో ఉన్నత న్యాయస్థానము (హైకోర్టు) 1864 లో స్థాపింపబడెను. అంతకు పూర్వము ఆ సంస్థానములోని న్యాయపరిపాలనమంతయు సుభా (నిజాము) యందు నెలకొల్పబడి యుండెను. సివిల్ వ్యవహారములను తీర్మానించుటకు అధికారి సుభాగారే. క్రిమినల్ కేసులను విచారించు ప్రధాన అధికారి కొత్వాలు. ఆ సంస్థానమునందలి జిల్లాలలో క్రమమైన న్యాయస్థానము లేకుండెను. వర్తకులు తమ బాకీలను రాబట్టుకొనుటకు రోహిలాలను, అరబ్బులను నియోగించి వారిచేత బలవంతముగా బాకీలు వసూలు చేయుచుండిరి. అందుకొరకు వారు జరుపు చర్యలు చాలాదౌర్జన్యపూరితములుగను, అక్రమముగ నుండెను. ఆ కాలమున బలవంతులదే రాజ్యముగ నుండెను. నిరపరాధులపైన రోహిలాలును, అరబ్బులును జులుము చలాయించుచుండిరి. దేశములో ఆతతాయిమూకలు విజృంభించి దోపిళ్లు చేయుచుండిరి. జిల్లా అధికారులు కూడా వారిని చూచి భయపడుచు వారినుండి తప్పించుకొనుటకు పేరుపొందిన దోపిడిగాండ్ర నాయకులకు పెద్ద మొత్తములు లంచమిచ్చి బ్రతుకు జీవుడా యని కాలక్షేపము చేయుచుండిరి. ఈ పద్ధతిని నిజాము గారి ప్రభుత్వము హర్షించుచుండెను.

1821 లో ప్రధాన మంత్రియైన నవాబ్ మునీర్ ఉల్ ముల్కుగారు హైదరాబాదు నగరములో దివాని అను పేరుతో నొక క్రొత్త న్యాయస్థానమును స్థాపించిరి. అందులో హిందూపండితులు పరివేష్టించి తగవులు తీర్చుచుండిరి. 'తరువాత దానినే దివానీ—ఏ— బుజుర్గ' లేక హైకోర్టులని మార్చి, సివిల్ దావాలను విచారించు పద్ధతిని స్థాపించిరి. అయితే అందులో మహమ్మదీయ న్యాయాధిపతులను నియమించిరి.

1838 లో రాజా చందూలాల్ గారు దివాను పేష్కారుగా నుండగా "అదాలత్—ఏ—ఫౌజదారీ" అను పేరుతో క్రిమినల్ కేసులను విచారించుటకు నగరములో నొక క్రొత్త న్యాయస్థానమును స్థాపించి తరువాత దానిపేరు అదాలత్—ఏ—అలియా లేక సుప్రీం కోర్టు అనియు మార్చిరి.

1845 లో సిరాజ్ ఏ ముల్కుగారు మంత్రిగా నుండగా న్యాయపరిపాలనా విధానమునందు కొన్ని సంస్కరణములు గావించిరి. అప్పటివరకును నేరములు చేసినవారి కాలుగాని, చేయిగాని ఛేదించు మహమ్మదీయ శిక్షా విధానమును రద్దుచేసి ఏడు మొదలుకొని పదునాలుగు సంవత్సరములవరకు కఠిన కారాగావాస శిక్షలను విధించు పద్ధతిని స్థాపించిరి.

నవాబ్ సిరాజ్—ఏ— ముల్కుగారు ప్రధాన మంత్రియైనప్పుడు 1833 లో సహగమనములు నిషేధించుచూ నొక ఫర్మానా నిజాము గారిచేత చేయించెను. అంతవరకు జరుగుచుండిన పిల్లలను బానిసలుగా విక్ర[illegible]

గారు తమ కాశీయాత్ర చరిత్రలో కొల్లాపురము, వనపర్తి సంస్థానములవారు తరచుగా తగవులాడుచు ఒకరి గ్రామములనింకొకరు కొల్లపెట్టి రైతులను హింసించి గ్రామములను పాడుచేయుచున్నారనియు, అప్పుడు హైదరాబాద్ రాజ్యమున అధికారులుగానున్న చందూలాల్ ప్రభృతులు వీరిని వారించుటలేదనియు వ్రాసినారు. హైదరాబాద్‌లోని ప్రజలందరును ఆయుధపాణులై మెత్తని వారిని కొట్టి, నరుకుచున్నారు. షహరులో చంపినా అడిగే దిక్కులేదని వ్రాసినారు.

ఉత్తర సర్కారులలోని నిజాముగారి జమీందారులు చాలా దౌర్జన్యము చేసిరని పిండారీలు, మరాటీ దండ్లు దేశమును కొల్లగొట్టుచుండెననీ, హైదరాబాదు రాజ్యమున ప్రతిదినము బందిపోట్లు, దొంగతనములు జరుగుచుండెననీ, రోహిలాలగుంపులు, దొంగలగుంపులు గ్రామములను దోచుకొనుచుండెనని బిల్‌గ్రామీ గారు తమ గ్రంథమున వ్రాసినారు.

1794లో సింధియా మరణించుటతో మహారాష్ట్రులలో అంతఃకలహములు హెచ్చెను. వారు రాజపుత్రులతో పోరాడి వారి రాజ్యములను పాడుచేయుటయేగాక తాము పాడై బలహీనులైరి. 1813 నుండి మహారాష్ట్ర సామ్రాజ్యము విచ్ఛిన్నమైపోయినది. ఆ సేనలోని సైనికులు జీవనము జరుగక దేశముపైబడి దోచుకొనసాగిరి. వీరిలో మొగలాయి సైన్యము నుండి భ్రష్టులై వెడలివచ్చినవారును, దోపిడి రుచిమరగిన మహమ్మదీయ సైనికులును చేరిరి. వారి స్త్రీలు హిందువుల స్త్రీల వలె వేషములు వేసికొని దోపిడిగాండ్రతో బయలు దేరుచుండిరి. వీరినందరినీ పిండారీలని వ్యవహరించుచుండిరి. వీరు తెలంగాణము, పైనను, రాయలసీమపైనను, ఉత్తర సర్కారుల పైనను కూడా దండు వెడలి వచ్చి దురాగతములు చేయసాగిరి. 200 మొదలు 5000 వేల వరకును గుంపులుగా బయలుదేరి గ్రామములు ధ్వంసము చేసి ఇండ్లు తగులపెట్టి, స్త్రీలను చెరచి, పురుషులను చిత్రహింసలు చేసి ధనము దోచుకొనుచుండిరి. వీరికి భయపడి గ్రామముల చుట్టును గోడలు కట్టుకొని, కావలి వారిని పెట్టుకొని గ్రామస్థులు బాధలు పడుచుండిరి. ప్రతి గ్రామములోను ఎత్తైనఒక చెట్టుపైననో లేదా పెద్దమేడపైన గట్టిన బురుజులపై నస్తంభముపైననో ఎక్కియుండి ఏప్రక్కనుండి యైనను గుర్రపు దళములు వచ్చునప్పుడు రేగుడుమ్ము కనబడినచో ఆ కావలిమనుష్యుడు గ్రామస్థులకు తెలియపరచును. తగిన సైనిక బలమున్నచో ఎదిరించుచుండిరి. లేనిచో వూరు వదలి పారిపోవుచుండిరి, లేదా పిండారీ నాయకులు కోరినసొమ్మునిచ్చి తమ మానములను, ప్రాణములను దక్కించుకొనుచుండిరి ఆకాలమున స్త్రీ పురుషులనుభవించిన బాధలకు మితిలేకుండెను.

పిండారీసైన్యము 1814లో 21,000 గుర్రపు దళము, 15,000 కాల్బలములు, 18 తోపులుకలదయ్యెను. 1816లో వారు ఉత్తర సర్కారులలో సగభాగములో పదకొండున్నర దినములపాటు దండయాత్రచేసి 339 గ్రామములను దోచుకొనిరి. 6,7 వేల మందినిచావగొట్టి వారుదాచినధనముయొక్క

కళ్లకు, మూతికి కట్టుచుండిరి. సంగతులను 'ఓక్‌బ్రాక్ విలియంస్' అను ఇంగ్లీషు గ్రంథకర్తయే వ్రాసినాడు. కొంతకాలము వరకును తూర్పు ఇండియా వర్తక సంఘమువారి ప్రభుత్వము వీరిని అరికట్టలేకపోయెను.

ఈ పిండారి దండులు నాగపురమునుండి బయలుదేరి హైదరాబాదు రాజ్యమునందలి వివిధ ప్రాంతములపైన చాలా అక్రమములు గావించెను. నిజాముగారి ప్రభుత్వము వీరిని ప్రతిఘటింప లేకపోయిరి. కంపెనీ రాజ్యమునందు పిండారీలు వచ్చిపడి ఇంగ్లీషు ఉద్యోగుల ఇండ్లను తగులబెట్టి ఖజానాను తీసుకొని పోయిరి. గుంటూరులోనే ఇది జరిగెను. తుదకు హేస్టింగ్సు ప్రభువు గవర్నరు జనరలుగానున్నప్పుడు పిండారీలపైన యుద్ధము గావించి వీరిగుంపులను చెదరగొట్టెను.

పిండారీల బాధ తప్పినను మార్గమునందు ప్రయాణికులను మోసగించి దారిలో వారి కంఠముల కురిపోసి చంపు థగ్గుల, దోపిడీ దొంగల బాధ మితిమీరెను. వీరి సంగతిని కంపెనీ పరిపాలకులు చాలాకాలమువరకు కనిపెట్టలేకపోయిరి. వీరిని పట్టుకొని అణచుటకు చాలా కాలము పట్టెను. తమ రాజ్యమునందిట్టి ఘోరములు జరుగుచున్నవని ప్రతిసంవత్సరము వేలకొలది అసహాయులైన ప్రయాణికులు దుర్మరణము పొందుచున్నారను సంగతి క్రమక్రమముగా బయల్పడెను. 1831—1836 మధ్య జరిగిన విచారణ ఫలితముగా థగ్గుల ముఠాల నాయకులను పట్టుకొనగలిగిరి. వీరికిని దేశములోని జమీందారులకు జాగీరుదారులకు, గ్రామోద్యోగులకును సంబంధమున్నట్లు కూడా బయల్పడెను. కొంతమంది చిన్న సంస్థానాధిపతులు కూడా వీరికి సహాయముచేసి దోపిడీసొమ్ములోనుండి లాభములు పంచికొనుచుండిరి. ఈ థగ్గుల నాయకులను పట్టుకొని విచారించి కొందరిని ఉరితీసియు, కొందరికి యావజ్జీవము వరకు శిక్షనువిధించియు ఇకనేరములు జరుగకుండా కంపెనీ ప్రభుత్వమువారు తీవ్రమైన చర్యలు తీసికొనిరి. అంతట నీబాధ తగ్గెను. రాజబాటలందు ఆయుధపాణులై బహిరంగముగానే ప్రయాణికులపైనను, వర్తకుల పైనను, ఖజానాను తీసికొని పోవు సైనిక దళములపైనను బడి దోచుకొను 'డాకూ' లను బలవంతులైన దోపిడిదొంగల దళములను అణచుటకై దేశములో వివిధ ప్రాంతములందు పోలీసు ఠాణాల నేర్పరచి సైనిక పోలీసు బలముల సహాయమున ఆ ముఠాలను పట్టుకొని శిక్షింపసాగిరి. కొంతకాలమునకీ దౌర్జన్యములు తగ్గెను.

వారములను తీర్మానించుటకు అధికారి సభాగారే. క్రిమినల్ కేసులను విచారించు ప్రధాన అధికారి కొత్వాలు. ఆ సంస్థానమునందలి జిల్లాలలో క్రమమైన న్యాయస్థానము లేకుండెను. వర్తకులు తమ బాకీలను రాబట్టు కొనుటకు రోహిలాలను, అరబ్బులను నియోగించి వారిచేత బలవంతముగా బాకీలు వసూలు చేయుచుండిరి. అందుకొరకు వారు జరుపు చర్యలు చాలాదౌర్జన్యపూరితములుగను, అక్రమముగ నుండెను. ఆ కాలమున బలవంతులదే రాజ్యముగ నుండెను. నిరపరాధులపైన రోహిలాలును, అరబ్బులును జులుము చలా

శ్రీ దిగవల్లి వెంకట శివరావు

యించుచుండిరి. దేశములో ఆతితాయిమూకలు విజృంభించి దోపిళ్లు చేయుచుండిరి. జిల్లా అధికారులు కూడా వారిని చూచి భయపడుచు వారినుండి తప్పించుకొనుటకు పేరుపొందిన దోపిడిగాండ్ర నాయకులకు పెద్ద మొత్తములు లంచమిచ్చి బ్రతుకు జీవుడా యని కాలక్షేపము చేయుచుండిరి. ఈ పద్ధతిని నిజాము గారి ప్రభుత్వము హర్షించుచుండెను.

1821 లో ప్రధాన మంత్రియైన నవాబ్ మునీర్ ఉల్ ముల్కు గారు హైదరాబాదు నగరములో దివాని అను పేరుతో నొక క్రొత్త న్యాయస్థానమును స్థాపించిరి. అందులో హిందూపండితులు పరివేష్టించి తగవులు తీర్చుచుండిరి. 'తరువాత దానినే దివానీ—ఏ—బుజుర్గు' లేక హైకోర్టులని మార్చి, సివిల్ దావాలను విచారించు పద్ధతిని స్థాపించిరి. అయితే అందులో మహమ్మదీయ న్యాయాధిపతులను నియమించిరి.

1838 లో రాజా చందూలాల్ గారు దివాను పేష్కారుగా నుండగా "అదాలత్—ఏ—ఫౌజాదారీ" అను పేరుతో క్రిమినల్ కేసులను విచారించుటకు నగరములో నొక క్రొత్త న్యాయస్థానమును స్థాపించి తరువాత దానిపేరు అదాలత్—ఏ—అలియా లేక సుప్రీం కోర్టు అనియు మార్చిరి.

1845 లో సిరాజ్ ఏ ముల్కు గారు మంత్రిగా నుండగా న్యాయపరిపాలనా విధానమునందు కొన్ని సంస్కరణములు గావించిరి. అప్పటివరకును నేరములు చేసినవారి కాలుగాని, చేయిగాని చేదించు మహమ్మదీయ శిక్షా విధానమును రద్దుచేసి ఏడు మొదలుకొని పదునాలుగు సంవత్సరములవరకు కఠిన కారాగావాస శిక్షలను విధించు పద్ధతిని స్థాపించిరి.

నవాబ్ సిరాజ్—ఏ—ముల్కు గారు ప్రధాన మంత్రియైనప్పుడు 1833 లో సహగమనములు నిషేధించుచూ నొక ఫర్మానా నిజాము గారిచేత చేయించెను. అంతవరకు జరుగుచుండిన పిల్లలను బానిసలుగా విక్రయించు దురాచారమును నిషేధించుచు నిజాము గారిచేత మరియొక ఫర్మానా జారీచేయించెను. దేశములో విచ్చలవిడిగా తిరుగుచు కంఠముల కురిపోసి చంపు థగ్గులను, దోపిళ్లు చేయు బందిపోటు దొంగలను పట్టుకొని బహిరంగముగా ఉరిదీయుటవలన నా బాధ కొంత తగ్గెను.

శాంతిభద్రతలు

హైదరాబాద్ రాజ్యములోని సంస్థానాధిపతులను గూర్చి ఏనుగుల వీరాస్వామయ్య

హైదరాబాద్ రాజ్యమున అధికారులుగానున్న చందూలాల్ ప్రభృతులు వీరిని వారించుట లేదనియు వ్రాసినారు. హైదరాబాదులోని ప్రజలందరును ఆయుధపాణులై మెత్తని వారిని కొట్టి, నరుకుచున్నారు. షహరులో చంపినా అడిగే దిక్కులేదని వ్రాసినారు.

ఉత్తర సర్కారులోని నిజాముగారి జమీందారులు చాలా దౌర్జన్యము చేసిరని పిండారీలు, మరాటీ దండ్లు దేశమును కొల్లగొట్టుచుండెనని, హైదరాబాదు రాజ్యమున ప్రతిదినము బందిపోట్లు, దొంగతనములు జరుగుచుండెనని, రోహిలాలగుంపులు, దొంగలగుంపులు గ్రామములను దోచుకొనుచుండెనని బిల్‌గ్రామీ గారు తమ గ్రంథమున వ్రాసినారు.

1794లో సింధియా మరణించుటతో మహారాష్ట్రులలో అంతఃకలహములు హెచ్చెను. వారు రాజపుత్రులతో పోరాడి వారి రాజ్యమును పాడుచేయుటయే గాక తాము పాడై బలహీనులైరి. 1813 నుండి మహారాష్ట్ర సామ్రాజ్యము విచ్ఛిన్నమై పోయినది. ఆ సేనలోని సైనికులు జీవనము జరుగక దేశముపైబడి దోచుకొనసాగిరి. వీరిలో మొగలాయీ సైన్యము నుండి భ్రష్టులై వెడలివచ్చినవారును, దోపిడి రుచిమరగిన మహమ్మదీయ సైనికులును చేరిరి. వారి స్త్రీలు హిందువుల స్త్రీల వలె వేషములు వేసికొని దోపిడిగాండ్రతో బయలు దేరుచుండిరి. వీరినందరినీ పిండారీలని వ్యవహరించుచుండిరి. వీరు తెలంగాణము, పైనను, రాయలసీమపైనను, ఉత్తర సర్కారుల పైనను కూడా దండ్లు వెడలి వచ్చి దురాగతములు చేయసాగిరి. 200 మొదలు 5000 వేల వరకును గుంపులుగా బయలుదేరి గ్రామములు ధ్వంసము చేసి ఇండ్లు తగులపెట్టి, స్త్రీలను చెరచి, పురుషులను చిత్రహింసలు చేసి ధనము దోచుకొనుచుండిరి. వీరికి భయపడి గ్రామముల చుట్టును గోడలు కట్టుకొని, కావలి వారిని పెట్టుకొని గ్రామస్థులు బాధలు పడుచుండిరి. ప్రతి గ్రామములోను ఎత్తైన ఒక చెట్టుపైననో లేదా పెద్దమేడపైన గట్టిన బురుజులపై నస్తంభముపైననో ఎక్కియుండి ఏప్రక్కనుండి యైనను గుర్రపు దళములు వచ్చునప్పుడు రేగుదుమ్ము కనబడినచో ఆ కావలిమనుష్యుడు గ్రామస్థులకు తెలియపరచును. తగిన సైనిక బలమున్నచో ఎదిరించుచుండిరి. లేనిచో వూరు వదలి పారిపోవుచుండిరి, లేదా పిండారీ నాయకులు కోరినసొమ్ము నిచ్చి తమ మానములను, ప్రాణములను దక్కించుకొనుచుండిరి ఆకాలమున స్త్రీ పురుషులనుభవించిన బాధలకు మితిలేకుండెను.

పిండారీసైన్యము 1814లో 21,000 గుర్రపు దళము, 15,000 కాల్బలములు, 18 తోపులు కలదయ్యెను. 1816లో వారు ఉత్తర సర్కారులలో నగభాగములో పదకొండున్నర దినములపాటు దండయాత్రచేసి 339 గ్రామములను దోచుకొనిరి. 6,7 వేల మందినిచావగొట్టి వారుదాచినధనము యొక్క జాడలను తెలిసికొనిరి. వారు గుంటూరుజిల్లాలో విపరీతమైన దౌర్జన్యములు చేసిరి. వారి బాధలకు భయపడి స్త్రీలు, పిల్లలు కొందరు ఇండ్లు తగల బెట్టుకొని అందులో పడి చచ్చిపోయిరి. చెరచబడిన స్త్రీలు బావులలోపడి ఆత్మహత్యలు చేసికొనిరి. కొందరి స్త్రీలను పిండారీలు పట్టుకొని తమతో తీసికొనిపోయి బానిసలుగా అమ్మిరి. కొందరు కృష్ణలోపడి చచ్చిరి. పిండారీలు చేయు చిత్రవధ వర్ణనాతీతములు. కొందరి చేతివ్రేళ్లకు గుడ్డలు చుట్టి నిప్పు అంటించిరి. వేళ్లలో గసి వెలుగుచ్చిరి. కారమును, వేడి బూడిదను

... గావించెను. నిజాము గారి ప్రభుత్వము వీరిని ప్రతిఘటింప లేకపోయిరి. కంపెనీ రాజ్యము నందు పిండారీలు వచ్చిపడి ఇంగ్లీషు ఉద్యోగుల ఇండ్లను తగులబెట్టి ఖజానాను తీసుకొనిపోయిరి. గుంటూరులోనే ఇది జరిగెను. తుదకు హేస్టింగ్సు ప్రభువు గవర్నరు జనరలుగా నున్నప్పుడు పిండారీలపైన యుద్ధము గావించి వీరిగుంపులను చెదరగొట్టెను.

పిండారీల బాధ తప్పినను మార్గమునందు ప్రయాణికులను మోసగించి దారిలో వారి కంఠముల కురిపోసి చంపు థగ్గుల, దోపిడీ దొంగల బాధ మితిమీరెను. వీరి సంగతిని కంపెనీ పరిపాలకులు చాలాకాలమువరకు కనిపెట్టలేక పోయిరి. వీరిని పట్టుకొని అణచుటకు చాలా కాలము పట్టెను. తమ రాజ్యమునందిట్టి ఘోరములు జరుగుచున్నవని ప్రతిసంవత్సరము వేలకొలది అసహాయులైన ప్రయాణికులు దుర్మరణము పొందుచున్నారను సంగతి క్రమక్రమముగా బయల్పడెను. 1831—1836 మధ్య జరిగిన విచారణ ఫలితముగా థగ్గుల ముఠాల నాయకులను పట్టుకొన గలిగిరి. వీరికిని దేశములోని జమీందారులకు జాగీరుదారులకు, గ్రామోద్యోగులకును సంబంధమున్నట్లు కూడా బయల్పడెను. కొంతమంది చిన్న సంస్థానాధిపతులు కూడా వీరికి సహాయము చేసి దోపిడీ సొమ్ములోనుండి లాభములు పంచికొనుచుండిరి. ఈ థగ్గుల నాయకులను పట్టుకొని విచారించి కొందరిని ఉరితీసియు, కొందరికి యావజ్జీవము వరకు శిక్షనువిధించియు ఇకనేరములు జరుగకుండా కంపెనీ ప్రభుత్వమువారు తీవ్రమైన చర్యలు తీసికొనిరి. అంతట నీబాధ తగ్గెను. రాజబాటలందు ఆయుధపాణులై బహిరంగముగానే ప్రయాణికులపైనను, వర్తకుల పైనను, ఖజానాను తీసికొనిపోవు సైనిక దళములపైనబడి దోచుకొను 'డాకూ' లను బలవంతులైన దోపిడిదొంగల దళములను అణచుటకై దేశములో వివిధ ప్రాంతములందు పోలీసు ఠాణాల నేర్పరచి సైనిక పోలీసు బలముల సహాయమున ఆ ముఠాలను పట్టుకొని శిక్షింపసాగిరి. కొంతకాలమునకీ దౌర్జన్యములు తగ్గెను.

ఆంధ్రుల చరిత్రలో వెలుగు చూడని కొన్ని ఘట్టాలు-7

నిజాంరాజ్యంలో వాణిజ్య పరిశ్రమలు, రాకపోకలు, రవాణాలు

శ్రీ దిగవల్లి వెంకటశివరావు

ఇంగ్లీషువారీ దేశములో వర్తకము చేయుటకువచ్చినప్పటికి దేశమున రవసెల్లాలు జిలుగు వలువలు తయారగుచుండెను. ఈ దేశపు పారిశ్రామికులు తయారుచేయు వస్తువులు చాలా అందముగానుండి మన్నికగలవై పాశ్చాత్యదేశములందు చాలా విలువల కమ్ముడు పోవుచుండెను. అందువలన పాశ్చాత్య వర్తకులు బంగారము నిచ్చి మనవస్తువులు వస్త్రములు కొని ఎగుమతి వ్యాపారము చేయుచుండిరి. మనదేశములోని రాజులను నవాబులను వాశ్రయించి, తామొక్కరు మాత్రమే వ్యారాపారము చేసికొను హక్కును పొంది తమకు చౌకగా వస్తువులు నిచ్చునట్లు దేశీయ పారిశ్రామికులను నిర్బంధించుచు పీడింపసాగిరి.

ఈ దేశములోని సైనికులకు క్రమ శిక్షణము లేనందున 1757 లో జరిగిన ప్లాసీ యుద్ధములోను ఇతరయుద్ధములలోను క్రమశిక్షణముగల ఇంగ్లీషు సైనికులు సులభముగా మన సేనల నోడించగలిగిరి. అదిగాక మన రాజులు నవాబులు ఒండొరులతో పోరాడుకొనుచున్నందున ఇంగ్లీషువారు మన సైనికులనే తర్ఫీదుచేసి రాజులను నవాబులను ఒకరిపై నొకరిని ప్రేరేపించి సులభముగ రాజ్యాక్రమణ తను వ్యాపారము మరింతలాభకరముగా చేసికొను మార్గముల నవలంబించిరి.

వర్తకలాభములతో పాటు ఉద్యోగుల జీతములవలనను లంచములద్వారా దోపిడి చేయుటవలనను కోట్లకొలది సొమ్ము ఇంగ్లాండుకు తరలింపసాగిరి. వారి అదృష్ట వశముచేత ఆ సమయముననే ఆవిరి యంత్రములు ఇంగ్లాండులో వెలసి అనేక పరిశ్రమలకు ఉపయోగపడినవి. అంతట హిందూదేశపు చేతి పనివాండ్రకు పోటీగా ఇంగ్లీషు యంత్రములపైన తయారైన వస్తువులను ఇంగ్లీషువారీ దేశమునకు తెచ్చి విక్రయించు పోటీవ్యాపారమును ప్రారంభించిరి. తమ రాజ్యాధికారములను పలుకుబడిని ఈదేశపరిశ్రమలను నాశనము చేసి తమ పరిశ్రమలను వ్యాపారమును అభివృద్ధిచేసుకొనుటకేఉపయోగింపసాగిరి. ఇట్లొక్కమారుగా ఆర్థిక వ్యవస్థ తారుమారైనది. ఉదాహరణమునకు 1816 నాటికి కూడా భారతదేశములో తయారైన వస్త్రములు దేశములోని ప్రజలందరికి సరిపోవుట అటులుండగా ఆపాలున మిగిలిన సరుకులో 16594 — 38 సవరముల విలువగల వస్త్రములు ఎగుమతియైనట్లు ఇంగ్లీషువారి లెక్కలవలన తెలియుచున్నది. 1825 నాటికి డాకా మజిలీనుల ఎగుమతి వ్యాపారము పూర్తిగా ఆగిపోయినది. మధ్య భారతములో పొలిటికల్ ఏజంటుగా నుండిన కెప్టెన్ విల్కిన్సన్ గారు హైదరాబాదు రెసిడెంటుగానుండిన ప్రేజరుగారికి — 1838 లో వ్రాయుచు నేతగాండ్రకు బిచ్చ

లవుచూస చేతిపని పరిశ్రమలు మాత్రము నిలిచినవి. ఉదాహరణమునకు ఉత్తర హిందూస్థానములో వలెనే తెలంగాణములో కూడా "బిద్రీ" అను వెండిపూత నగిషీవస్తువులు చేయుదురు. రాగి, తగరము, తుత్తునాగము, సీసము — కలిపిన పంచలోహములతో తమలపాకుల పల్లెములు, పాత్రలు, పీకిదానులు, మొదలైన అనేక విధములైన సామానులు తయారుచేసి దానిమీద చిత్ర చిత్రములైన నగిషీలు చెక్కుదురు. వెండిపూత పూయుదురు. ఇది అతి సున్నితమైన పని. పనివాడు తన కళా కౌశలము ప్రదర్శించి ఎంతో నెమ్మదిగా నెన్నో దినములు కష్టపడి ఒక టొక్కటిగా తయారుచేయవలసినదే గాని ఇది యంత్రములపైన వందలకొలదిగా తయారుచేసి యుంచెత్తుటకు వీలైన పరిశ్రమ కాదు. అందువలన నీ పరిశ్రమ తెలంగాణములో నేటికిని నిలిచియున్నది.

రాకపోకలు - రవాణాలు

టెవర్నియరు అను ఫ్రెంచి దేశపు వజ్రముల వర్తకుడు 1636–1662 మధ్య ఆరుసార్లు తూర్పు దేశములలో పర్యటనము చేసి భారతదేశమునందు కూడా ప్రయాణము చేసినాడు. అతడు సూరతునుండి షాజహాను చక్రవర్తి రాజధానియైన ఆగ్రా నగరమునకు 40రోజులు ప్రయాణమనియు, దానికి 40 లేక 45 రూపాయలు ఖర్చు అగుననియు, సూరతునుండి గోలకొండకు కూడా అంతేదూరమనియు, ప్రయాణమున కంతే ఖర్చు అగుననియు వ్రాసినాడు. ఇంతే కాక సూరతునుండి ఆగ్రా కొక మార్గమున 339 క్రోసుల దూరమనియు, ఇంకొక మార్గమున 415 క్రోసుల దూరమనియు అతడు చెప్పియున్నాడు.

టెవర్నియరు సూరతునుండి వైరా పింపల్నారు, దౌలతాబాదు, ఔరంగాబాదు అప్పటి మార్గమున గోలకొండ సుల్తానుగారి రాజధానియైన గోలకొండ — హైదరాబాదుకు 324 క్రోసుల దూరమని వివరించి పింపల్నారునుండి గోలకొండకు మరియొక మార్గమున్నదని కూడా చెప్పినాడు. ఆగ్రానుండి దౌలతాబాదుకును, అక్కడనుండి గోలకొండకు మార్గమున్నదనియుచెప్పినాడు. అతడు గోలకొండనుండి మచిలీబందరుకు ప్రయాణముచేసి యుండెను. గోలకొండనుండి కొల్లూరు వజ్రపుగని దగ్గరకు మారు

బాటయొకటి పేర్కొనబడినది. కడప కవిలెలో తిరుపతి రాజబాట పేర్కొనబడినది. పదునేడవ శతాబ్దమునాటి గ్రంథమైన శుకసప్తతిలో విజయనగరమునుండి కాంచీపురమునకు పోవు బాట చెప్పబడి యున్నది. రాచెర్ల కైఫీయతులో గుత్తి, మునిమడుగల మధ్యనున్న బాటయొకటి, యహోబిలము, పొరుమామిళ్ల, బద్వేలు, కంభముల మీదుగా పోవుబాట యొకటియు వివరింపబడినది. బందరునుండి కోవిలకొండకును, కోవిలకొండనుండి కంపిలికిని బోవు బాట యున్నట్లు రఫీ అహమ్మదు షిరాజు వ్రాసియున్నాడు.

Third Dynasty of Vijayanagara
Dr. N. Venkataramanayya.

ఈ బాటలు కంకరవేసినవికావు. ఎడ్లు, గుర్రములు నడచినందువలన, మనుష్యుల రాకపోకలవలన నలిగిన మార్గములే ఆ కాలములో సరుకులను ఎడ్లపైనగాని, మనుష్యుల తలపైనమూటలుగాను. మనుష్యులుమోయు కావిళ్లలోను ఉంచి తీసుకొని పోవుచుండిరి. ఎడ్లపైనను, కంచరగాడిదలపైనను కంట్లముల జతలో సరుకులను ఉంచి వందలు వేలకొలది జంతువులనుపెంచి బిడారులుగా తీసికొని పోవుటవలన సరుకుల రవాణా చాలా భారీగా జరుగుచుండెనని శాసనములవలనను, పాశ్చాత్యుల రచనలవలనను కూడా స్పష్టపడుచున్నది. శ్రీకృష్ణదేవరాయలవారు రచించిన ఆముక్తమాల్యదలో కూడా ఇట్టి బిడారులు దారిదోపిడి గాండ్రవలన బాధలుపడుట వర్ణింపబడినది. ఆ కాలమున ముఖ్యమైన వూళ్లలో సంతలు జరిగి దేశములోని అన్నిప్రక్కలనుండి వర్తకులు తమ సరుకులను తెచ్చి విక్రయించుట ఆచారముగానుండెను. పదునెనిమిదవ శతాబ్దమునాటి హంసవింశతిలో రాయలసీమలోను, తెలంగాణములోను, ఉత్తర సర్కారులలోను, మైసూరు, తమిళనాడు ప్రాంతములలోను కూడా యిట్టి సంతలు జరుగు ముఖ్య పట్టణములు రమారమి రెండువందలు వివరింపబడియున్నవి.

1825 నుండి పలుబదేండ్లు హైదరాబాదు రాజ్యములో గొప్ప యుద్యోగము చేసిన మెడోసు టెయిలరు అను వాయన 1825—29 మధ్య బొంబాయి, పూనా, అహమ్మదాబాదు నగరము, ఔరంగాబాదుల మధ్యను ఔరంగాబాదు, ఔసా, గుల్బర్గ (కలబగిరి), దండూటి, హైదరాబాదుల మధ్యను, హైదరాబాదు, పరెండా, సదాశివపేటల మధ్యను, బొంబాయి, పూనా, షోలాపూర్, నలదుర్గము, హుమినాబాదు, ఏకైశీ సదాశివపేట, హైదరాబాదు మధ్యను గల మార్గములను తన స్వీయచరిత్రలో వర్ణించియున్నాడు. అతడు గుర్రముమీదను, పల్లకీలోను ప్రయాణము చేసినాడు. ఆయన రచించిన 'థగ్గు ఒప్పుకొనిన సంగతు'లను నవ

లుండగా ఆపాలున మిగిలిన సరుకులో 16594 — 38 నవరసుల విలువగల వస్త్రములు ఎగుమతియైనట్లు ఇంగ్లీషువారి లెక్కలవలన తెలియుచున్నది. 1825 నాటికి ఢాకా మజిలీనుల ఎగుమతి వ్యాపారము పూర్తిగా ఆగిపోయినది. మధ్య భారతములో పొలిటికల్ ఏజంటుగా నుండిన కెప్టెన్ విల్కిన్సన్ గారు హైదరాబాదు రెసిడెంటుగానుండిన ప్రేజరుగారికి — 1838 లో వ్రాయుచు నేతగాండ్రు బిచ్చగాండ్ర స్థితికి దిగిపోయినారు. మనము యంత్రములపైన నేసిన నూలుబట్టలను యీదేశము లోనికి తెచ్చి ముంచెత్తివేసినందువలన ఈ నేతగాండ్రు నోటి అన్నమును మనము పడగొట్టినాము' అని ఆపరిస్థితి స్పష్టముగా వివరించినాడు.

(Hyderabad Residency Records Vol. (394 పుట 73)

ఈ అన్యాయపు పరిస్థితి దాపురింపక పూర్వము నిజాము రాజ్యములోని ఔరంగాబాదు పైఠాను జిల్లాలో సరిగంచుల నేతయు నాందేడులో ఢాకా మస్లిన్ మజిలీనులతో తులతూగు మజిలీను వస్త్రముల పరిశ్రమయు వ్యాప్తిలోనుండెను. మచిలీ బందరు నుండి కాలికోలును, ఉత్తర సరారారుల తూర్పుకోస్తాలో తయారైన వస్త్రములను ఎగుమతి చేయబడుచుండెను. ఉన్ని కంబళ్ళు పట్టు తివాచీలు ఔరంగాబాద్ లోనేయుచుండిరి. హైదరాబాద్ సంస్థానములో వరంగల్ జంపఖానాలు తివాచీలును ప్రసిద్ధికెక్కినవి. వానిని 1851లో లండనులో జరిగిన ప్రదర్శనమునకు పంపిరనిన నో ఆ నాటికి కూడా అవి ఎంతబాగుండెనో, ఎంత ప్రసిద్ధిచెందెనో తెలియుగలదు. నూలును పట్టును కలిపినేసిన 'మష్రూ' అను నొకతరహా బట్టను హైదరాబాదులోను గద్వాల సంస్థానములోను నేయుచుండిరి. 'టస్సరు' పట్టు బట్టలను వరంగల్లు, నారాయణపేట, మట్వాడ, హసన్‌పర్తి, కరీంనగర్ జిల్లాలలోని మాధవపురంలలో నేయుచుండిరి. ఇండోరు నిజామాబాద్ మెదక్ హైదరాబాద్‌లోను మహబూబ్ నగర్‌కు పది మైళ్ళ దూరములోనున్న కోయిలకొండలోను కాగితములను తయారుచేయుచుండిరి. వరంగల్లు, కూనసముద్రము, తిండుర్తి, కొమరమల్లి, నిర్మల, జగత్యాల, అనంతగిరి, లింగంపల్లి, నిజామాబాదు మొదలగు స్థలములలో ఇనుము కరగించి ఇనుప సామానులు తయారు చేయుచుండిరి. ఇల్లిందల, ఇబ్రహింపట్నం, కోనాపురము, చింతలపేట మొదలగు ప్రాంతములలో కూడా ఉక్కు పరిశ్రమ యుండెను. హైదరాబాదు, గద్వాల, వనపర్తి, కొల్లాపురములలో 1890 వరకును కూడా కత్తులను తయారు చేయుచుండిరి. గద్వాలలోను వనపర్తిలోను మంచి తుపాకులను తయారుచేసి 20—00లు లు మొదలు 60—00 వరకు ఖరీదుకు అమ్ముచుండిరి.

(చూడుడు చిల్ర గామి, సురవరము ప్రతాప రెడ్డి గారి ఆంధ్రుల సాంఘిక చరిత్ర పుటలు 443, 444)

ఆ రోజులలో సామాన్యపు చీర ఖరీదు రెండు రూపాయలుండెను. మధ్యమస్తులకు పనికివచ్చు 6—½ జగజములతాను 13 రూపాయలు మొదలు 45 రూపాయలవరకునుండెను.

'కలబట్టు' వేసి నేసిన 15 గజముల తలపాగా ఖరీదు 5—00 రూపాయలు ఉండగా 3 గజముల 'కీన్‌కాబు' నూరు రూపాయలకు తక్కువకు దొరకకుండెను. ఇంగ్లీషు వర్తకులీ అపూర్వపు సరుకులను ఎగుమతి చేసి నాటికి నూరురెట్లు లాభముతో ఐరోపాలో అమ్ముకొనుచుండిరి. ఈ దేశీయ పరిశ్రమలన్నియు పైన చెప్పిన సందర్భములలో పూర్తిగా క్షీణించి నాశనములయ్యెను. ఇంగ్లీషువారికి నేతగాండ్ర […]

రాజధానియైన గోలకొండ — హైదరాబాదుకు 324 క్రోసుల దూరమని వివరించి పింపల్నారునుండి గోలకొండకు మరియొక మార్గమున్నదని కూడా చెప్పినాడు. ఆగ్రా నుండి దౌలతాబాదుకును, అక్కడనుండి గోలకొండకు మార్గమున్నదనియుచెప్పినాడు. అతడు గోలకొండనుండి మచిలీబందరుకు ప్రయాణముచేసి యుండెను. గోలకొండ నుండి కొల్లేరు వజ్రపుగని దగ్గరకు నూరు క్రోసుల దూరమనియు, గోలకొండనుండి మచిలీబందరుకు పోవు మార్గమధ్యమున ఎత్తయిన కొండలున్నందువలన బండ్లలో ప్రయాణము చేయుటకు వీలులేదనియు వ్రాసెను. సూరతునుండి గోవా పట్టణమునకు 61 క్రోసుల దూరమనియు, అక్కడ నుండి బిజాపురమునకు 85 క్రోసులను 9 దినములలో ప్రయాణము చేయవచ్చునియు, బిజాపురమునుండి గోలకొండకు 100 క్రోసులున్నదనియు, అదికూడా 9 దినముల ప్రయాణమనియు వ్రాసియున్నాడు.

టెవర్నియరు మచిలీబందరు నుండి కందుకూరు గూడూరు పులికాట్ (పళయ కావేరి) మద్రాసుమార్గమున గండికోటకును, అక్కడనుండి తిరుపతి మార్గమున గోలకొండకును పోవుబాటను వర్ణించినాడు. ఇట్లా కాలమున ఆంధ్రదేశమునందు నలుప్రక్కలకు రాకపోక మార్గము లుండెను. అయితే అవి నేటికాలమువలె కంకరవేసిన మంచి బాటలు కావు. సంపన్నులు పల్లకీలలో ప్రయాణము చేయుచుండిరి. కొన్నిచోట్ల ఎడ్లబండ్లు నడుచునుగాని చాలచోట్ల నవి నడువవు. సరకులను పలకొలది ఎడ్లపైనగాని కంచరగాడిదలపైనగా రెండు ప్రక్కలను వ్రేలాడు నట్లు వీపులపై వేయబడిన సంచుల జతల యందుసరుకులను వేసి తీసికొనిపోవుచుండిరి. ఈ సంచుల జతలకు ఆసిమి సంచులనియు కంట్లములనియు పేర్లు. ఇట్లు వందలకొలది వేలకొలది జంతువులపైన నీ సరుకులను రవాణా చేయు బిడారులు నడుపువారి దొక పెద్ద లాభకరమైన వ్యాపారముగను వృత్తిగనుండెను. అందులో లంబాడీలు సుగాలీలు బింజారీలు—మొదలైన వర్ణములవారు ఉండిరి. వీరిలో ధనవంతులు, బలవంతులు నుండిరనిఒక్కొక్కప్పు డొక బిడారునకింకొక బిడారు ఎదురైనచో ఒకరికొకరు దారి నివ్వక తగవులు పెట్టుకొని పోరాడుచుందురనియు ఈ తగవులను తీర్పుటకు దేశమునేలు రాజులే జోక్యముకలిగించుకొనవలసివచ్చుచుండెననియు టెవర్నియరుగారు వ్రాసినాడు. ఒక్కొక్క రకముసరుకు నొక్కొక్క బిడారువారు తీసికొని పోదురుగాని ఇంకొక సరుకు రవాణా చేయరు.

ఆ కాలమున మార్గములందు దొంగల దోపిడీ జరుగుచుండినందున నీ రవాణా వారికి ఆయుధపాణులైన సైనికులు సహాయముండిరి. మార్గస్థులు కూడా ఆయుధపాణులైన గుర్రపు రౌతులను కాలిబంటులను సహాయము తీసికొనిగాని ప్రయాణము చేయకుండిరి.

విజయనగర సామ్రాజ్య కాలమున మన దేశమునకు వచ్చిన పోర్చుగీసు దేశీయుడగు 'పేయసు' విజయనగరమునకును, భట్కలునకును మధ్యగల బాటను వర్ణించినాడు. బొర్బోసా విజయనగరము, పులికాటుల మధ్య ఒక బాటయున్నదని వ్రాసిరి. ఆ కాలపు శాసనములు దక్కనుకు తూర్పు సముద్ర ప్రాంతములకు రాకపోకలుండినట్లు తెలుపుచున్నవి. రోళ్లమడుగు శాసనము అక్కడి కొండ కనుమ కుండ పోవు మార్గములను వివరించినది. అది పులివెందలగండి పెండ్లిమర్రి—మొదలగు వూళ్ళమీదుగాపోవుచుండె […]

మధ్యము, హైదరాబాదు, పరెండా, సదాశివపేటల మధ్యను, బొంబాయి, పూనా, షోలాపూర్, నలదుర్గము, మొమినాబాదు, ఏకైశీ సదాశివపేట, హైదరాబాదు మధ్యను గల మార్గములను తన స్వీయచరిత్రలో వర్ణించి యున్నాడు. అతడు గుర్రముమీదను, పల్లకిలోను ప్రయాణము చేసినాడు. ఆయన రచించిన 'థగ్గు ఒప్పుకొనిన సంగతు'లను నవలలో నాగపురమునుండి హైదరాబాదుకు రాకపోకలు జరుగు బాటలను, వాని స్థితి గతులను వర్ణించినాడు.

1830—31 మధ్య చెన్నపట్టణము లోను, సుప్రీము కోర్టులో ఇంటరుప్రిటరు లేక తెలుగు తర్జుమాలు చేయు యుద్యోగము చేసిన ఏనుగుల వీరాస్వామయ్యగారు కాశీ యాత్రకు బయలుదేరిరి. చెన్నపట్నంనుండి తిరువళ్ళూరు, దిగువ తిరుపతి, కడప, ఆహోబళము, శ్రీశైలము, హైదరాబాదు మేడిచర్ల, యాదలవాయి, నిర్మల, ఆదిలాబాదు, యురనాగపురముల మార్గమునసే కాశీ, ప్రయాగ, గయక్షేత్రములను దర్శించి కలకత్తాకుపోయి అక్కడనుండి కటకము వచ్చి జగన్నాథయాత్రచేసి గంజాము, బరంపురము శ్రీకాకుళము, విజయనగరము, సింహాచలము అనకాపల్లి, నక్కపల్లి, పిఠాపురము, పెద్దాపురము, రాజానగరము, రాజమహేంద్రవరము, పాడపల్లి, ఆచంట, ఏలూరులమీదుగా మచిలీ బందరు చేరి అక్కడనుండి కనగాల, చందవోలు, బాపట్ల, వేటపాలెం, చినగంజాము, అమ్మనబ్రోలు, కరేడు, పంటఅల్లూరు, వెల్లూరు, మనుబ్రోలు, గూడూరు, నాయుడుపేట, సుళ్ళూరుపేట, గుమ్మడిపూడి, తిరువళ్ళూరు మీదుగా చెన్నపట్టణము తిరిగివచ్చిరి. వీరు పల్లకీలలో ప్రయాణము చేసిరి. వీరు తమవెంట నూరుమందిని తీసుకొనిపోయిరి. తాము ప్రయాణము చేసిన మార్గమునందలి బాటల స్థితిగతులు తాము చూచిన వూళ్ళను ప్రజల స్థితిని వర్ణించినారు. (కాశీయాత్ర చరిత్ర 3 వ ముద్రణము 1941)

నీటిప్రవాహం

విజ్ఞాన వీధి

కావలసినవి :

నీటిపంపు. సోడా గొట్టం, గ్లాసు.

చేయవలసినది :

నీటితో నోరు నింపుకొని, గొట్టంద్వారా నీటిని ప్రవహింపజేసి పంపుద్వారా పడే నీటిని గ్రుద్దుకొనేటట్లు చేయండి (బొమ్మచూడండి) పంపునీరు గ్లాసులో పడుతూంటే, గొట్టం ద్వారా పడే నీటి దాని మార్గాన్ని మార్చివేసి, […]

ఎందుచేత?

ఇది ''ప్లూయిడ్ ఆంప్లిఫయర్'' సూత్ర[…]నికి సంబంధించినది. ఈసూత్రం ప్ర[…] బలహీనమైన నీటిప్రవాహం బలమైన నీ[…] ప్రవాహాన్ని ప్రక్కకు నెట్టివేస్తుంది.

'ఎలక్ట్రానిక్స్'లో బలహీనమైన ప్రవా[…] బలమైన ప్రవాహాన్ని ప్రభావితం చే[…]

1838 లో వ్రాయుచు నేతగాండ్రు బిచ్చ గాండ్ర స్థితికి దిగిపోయినారు. మనము యంత్రములపైన నేసిన నూలుబట్టలను యీదేశము లోనికి తెచ్చి ముంచెత్తివేసినందువలన ఈ నేత గాండ్రు నోటి అన్నమును మనము పడగొట్టి నాము' అని ఆపరిస్థితి స్పష్టముగా వివరించి నాడు.

(Hyderabad Residency Records Vol. (394 పుట 73)

ఈ అన్యాయపు పరిస్థితి దాపురింపక పూర్వము నిజాము రాజ్యములోని ఔరంగాబాదు పైఠాను జిల్లాలో సరిగంచుల నేతయు నాందేడులో ఢాకా మక్మల్ మజిలీనులతో తులతూగు మజిలీను వస్త్రముల పరిశ్రమయు వ్యాప్తిలోనుండెను. మచిలీ బందరు నుండి కాలికోలును, ఉత్తర సరారారుల తూర్పుకోస్తాలో తయారైన వస్త్రములను ఎగుమతి చేయబడుచుండెను. ఉన్ని కంబళ్ళు పట్టు తివాచీలు ఔరంగాబాద్ లోనేయుచుండిరి. హైదరాబాద్ సంస్థానములో వరంగల్ జంపఖానాలు తివాచీలును ప్రసిద్ధికెక్కినవి. వానిని 1851లో లండనులో జరిగినప్రదర్శనమునకు పంపిరనినచో ఆ నాటికి కూడా అవిఎంతబాగుండెనో, ఎంతప్రసిద్ధిచెందెనో తెలియగలదు. నూలును పట్టును కలిపినేసిన 'మష్రూ' అను నొకతరహా బట్టను హైదరాబాదులోను గద్వాల సంస్థానములోను నేయు చుండిరి. 'టస్సరు' పట్టు బట్టలను వరంగల్లు, నారాయణపేట, మట్వాడ, హసన్‌పర్తి, కరీంనగర్ జిల్లాలలోని మాధవపురంలలో నేయు చుండిరి. ఇండోరు నిజామాబాద్ మెదక్ హైదరాబాద్‌లోను మహబూబ్ నగర్‌కు పది మైళ్ళ దూరములోనున్న కోయిలకొండలోను కాగితములను తయారుచేయు చుండిరి. వరంగల్లు, కామసముద్రము, తిందుర్తి, కొమరమల్లి, నిర్మల, జగత్యాల, అనంతగిరి, లింగంపల్లి, నిజామాబాదు మొదలగు స్థలములలో ఇనుము కరగించి ఇనుప సామానులు తయారు చేయుచుండిరి. ఇల్లిందల, ఇబ్రహింపట్నం, కోనాపురము, చింతలపేట మొదలగు ప్రాంతములలో కూడా ఉక్కు పరిశ్రమ యుండెను. హైదరాబాదు, గద్వాల, వనపర్తి, కొల్లాపురములలో 1890 వరకును కూడా కత్తులను తయారు చేయుచుండిరి. గద్వాలలోను వనపర్తిలోను మంచి తుపాకులను తయారుచేసి 20—00లు లు మొదలు 60—00 వరకు ఖరీదుకు అమ్ముచుండిరి.

(మాడుడు చిల్‌గ్రామి, సురవరము ప్రతాపరెడ్డి గారి ఆంధ్రుల సాంఘిక చరిత్ర పుటలు 443, 444)

ఆ రోజులలో సామాన్యపు చీర ఖరీదు రెండు రూపాయలుండెను. మధ్యమదుస్తులకు పనికివచ్చు 6—½ జగజములతాను 13 రూపాయలు మొదలు 45 రూపాయలవరకునుండెను. 'కలబట్టు' వేసి నేసిన 15 గజముల తలపాగా ఖరీదు 5—00 రూపాయలు ఉండగా 3 గజముల 'కిన్‌కాబు' నూరు రూపాయలకు తక్కువకు దొరకకుండెను. ఇంగ్లీషు వర్తకులీ అపూర్వపు సరుకులను ఎగుమతి చేసి నూటికి నూరురెట్లు లాభముతో ఐరోపాలో అమ్ముకొను చుండిరి. ఈ దేశీయ పరిశ్రమలన్నియు పైన చెప్పిన సందర్భములలో పూర్తిగా క్షీణించి నాశనములయ్యెను. ఇంగ్లీషువారికి చేతగానికొన్ని

క్రోసుల దూరమనియు, గోలకొండనుండి మచిలీబందరుకు పోవు మార్గమధ్యమున ఎత్తయిన కొండలున్నందువలన బండ్లలో ప్రయాణము చేయుటకు వీలులేదనియు వ్రాసెను. సూరతునుండి గోవా పట్టణము నకు 61 క్రోసుల దూరమనియు, అక్కడ నుండి బిజాపురమునకు 85 క్రోసులను 9 దినములలో ప్రయాణము చేయవచ్చు ననియు, బిజాపురమునుండి గోలకొండకు 100 క్రోసులున్నదనియు, అదికూడా 9 దిన ముల ప్రయాణమనియు వ్రాసియున్నాడు.

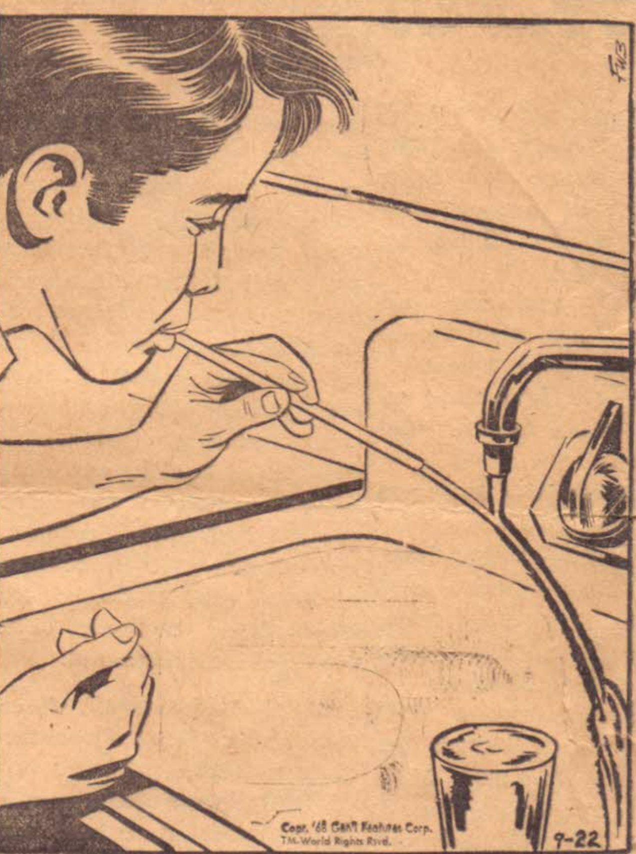
టెవర్నియరు మచిలీబందరు నుండి కందుకూరు గూడూరు పులికాట్ (ప్రళయ కావేరి) మద్రాసుమార్గమున గండికోటకును, అక్కడనుండి తిరుపతి మార్గమున గోలకొండకునుపోవుబాటను వర్ణించినాడు. ఇట్లు కాలమున ఆంధ్రదేశమునందు నలుప్రక్కలకు రాకపోక మార్గము లుండెను. అయితే అవి నేటికాలమువలె కంకరవేసిన మంచి బాటలు కావు. సంపన్నులు పల్లకీలలో ప్రయాణము చేయుచుండిరి. కొన్నిచోట్ల ఎడ్లబండ్లు నడుచునుగాని చాలచోట్ల నవి నడువవు. సరకులను వేలకొలది ఎడ్లపైనగాని కంచర గాడిదలపైనగాని రెండు ప్రక్కలను వ్రేలాడు నట్లు వీపులపై వేయబడిన సంచుల జతల యందుసరుకులను వేసి తీసికొనిపోవుచుండిరి. ఈ సంచుల జతలకు అసిమి సంచులనియు కంట్లములనియు పేర్లు. ఇట్లు వందలకొలది వేలకొలది జంతువులపైన నీ సరుకులను రవాణా చేయు బిడారులు నడుపువారి దొక పెద్ద లాభకరమైన వ్యాపారముగను వృత్తిగ నుండెను. అందులో లంబాడీలు సుగాలీలు (బింజారీలు—మొదలైన వర్ణములవారు ఉండిరి. వీరిలో ధనవంతులు, బలవంతులు నుండిరనిఒక్కొక్కప్పు డొక బిడారునకింకొక బిడారు ఎదురైనచో ఒకరికొకరు దారి నివ్వక తగవులు పెట్టుకొని పోరాడుచుండురనియు ఈ తగవులను తీర్పుల కాదేశము నేలు రాజులే జోక్యము కలిగించుకొనవలసివచ్చుచుండెననియు టెవర్నియరుగారు వ్రాసినాడు. ఒక్కొక్క రకముసరుకు నొక్కొక్క బిడారువారు తీసికొని పోదురుగాని ఇంకొక సరుకు రవాణా చేయరు.

ఆ కాలమున మార్గములందు దొంగల దోపిడీ జరుగుచుండినందున నీ రవాణా వారికిఆయుధపాణులైన సైనికులు సహాయ ముండిరి. మార్గస్థులు కూడా ఆయుధ పాణులైన గుర్రపు రౌతులను కాలిబంటులను సహాయము తీసికొనిగాని ప్రయాణము చేయకుండిరి.

విజయనగర సామ్రాజ్య కాలమున మన దేశమునకు వచ్చిన పోర్చుగీసు దేశీయుడగు 'పేయసు' విజయనగరమునకును, భట్కాలు నకును మధ్యగల బాటను వర్ణించినాడు. బార్బోసా విజయనగరము, పులికాటుల మధ్య ఒక బాటయున్నదని వ్రాసిరి. ఆ కాలపు శాసనములు దక్కనుకు తూర్పు సముద్ర ప్రాంతములకు రాకపోకలుండినట్లు తెలుపు చున్నవి. రోళ్లమడుగు శాసనము అక్కడి కొండ కనుమకుండ పోవు మార్గములను వివరించినది. అది పులివెందలగండి పెండ్లిమర్రి—మొదలగు వూళ్లమీదుగాపోవుచుండె నట. కైఫీయతులలో కాశీ రామేశ్వరముల

రాకపోకలు జరుగు బాటలను, వాని స్థితి గతులను వర్ణించినాడు.

1830—31 మధ్య చెన్నపట్టణము లోను, సుప్రీము కోర్టులో ఇంటరుప్రిటరు లేక తెలుగు తర్జుమాలు చేయు యుద్యోగము చేసిన ఏనుగుల వీరాస్వామయ్యగారు కాశీ యాత్రకు బయలుదేరిరి. చెన్నపట్నంనుండి తిరువళ్ళూరు, దిగువ తిరుపతి, కడప, అహోబళము, శ్రీశైలము, హైదరాబాదు మేడిచర్ల, యీడలవాయి, నిర్మల, ఆదిలాబాదు, యీరనాగపురముల మార్గముననే కాశీ, ప్రయాగ, గయక్షేత్రములను దర్శించి కలకత్తాకుపోయి అక్కడనుండి కటకము వచ్చి జగన్నాథయాత్రచేసి గంజాము, బరంపురము శ్రీకాకుళము, విజయనగరము, సింహాచలము అనకాపల్లి, నక్కపల్లి, పిఠాపురము, పెద్దాపురము, రాజానగరము, రాజమహేంద్రవరము, వాడపల్లి, ఆచంట, ఏలూరులమీదుగా మచిలీ బందరు చేరి అక్కడనుండి కనగాల, చందవోలు, బాపట్ల, వేటపాలెం, చినగంజాము, అమ్మనబ్రోలు, కరేడు, పంటలఅల్లూరు, నెల్లూరు, మనుబ్రోలు, గూడూరు, నాయుడుపేట, సుళ్ళూరుపేట, గుమ్మడిపూడి, తిరువళ్ళూరు మీదుగా చెన్నపట్టణము తిరిగివచ్చిరి. వీరు పల్లకీలలో ప్రయాణము చేసిరి. వీరు తమవెంట నూరుమందిని తీసుకొనిపోయిరి. తాము ప్రయాణము చేసిన మార్గమునందలి బాటల స్థితిగతులు తాము చూచిన వూళ్ళ ప్రజల స్థితిని వర్ణించినారు. (కాశీయాత్ర చరిత్ర 3వ ముద్రణము 1941)

నీటిప్రవాహం

విజ్ఞాన వీధి

కావలసినవి :

నీటిపంపు. సోడా గొట్టం, గ్లాసు.

చేయవలసినది :

నీటితో నోరు నింపుకొని, గొట్టంద్వారా నీటిని ప్రవహింపజేసి పంపుద్వారా పడే నీటిని గుద్దుకొనేటట్లు చేయండి (బొమ్మచూడండి) పంపునీరు గ్లాసులో పడుతూంటే, గొట్టం ద్వారా పడే నీరు దాని మార్గాన్ని మార్చివేసి, ప్రక్కనే మరొక గ్లాసులో పడేటట్లుచేస్తుంది.

ఎందుచేత?

ఇది "ఫ్లూయిడ్ ఆంప్లిఫయర్" సూత్రానికి సంబంధించినది. ఈమాత్రం ప్రకారం బలహీనమైన నీటిప్రవాహం బలమైన నీటి ప్రవాహాన్ని ప్రక్కకు నెట్టివేస్తుంది.

'ఎలక్ట్రానిక్స్'లో బలహీనమైన ప్రవాహం బలమైన ప్రవాహాన్ని ప్రభావితం చేస్తుంది.

—బాబ్ బ్రౌన్